2

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1972

17331

M A R U L I Ć
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:
Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ante Šimunić i Dinko Tusun.

Omot: Ante Starčević

Revija izlazi 4 puta godišnje (ožujak, lipanj, rujan, prosinac)

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697

Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Cijena pojedinom broju 10 d.

Godišnja pretplata 40 d. uplaćuje se u korist tekućeg računa 301-8-1059

Godišnja pretplata za inozemstvo 4 US dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb

301-620/1001
32002-10-268

»Alfa« grafički uslužni centar - Zagreb
Tiskara »Orbis« — Zagreb

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 2 ZAGREB, LIPANJ 1972. GOD. V

Benedikta ZELIĆ-BUĆAN

Bosančica u Splitu i njegovoj okolini u doba Marka Marulića

U okviru svoje mnogostruke književne djelatnosti na hrvatskom i latinskom jeziku Marulić je 1510. god. preveo s hrvatskog na latinski jezik i povijesno djelo poznato u stručnoj literaturi pod nazivom **Hrvatska kronika.** To je učinio na zamolbu svojeg prijatelja Dmine Papalića, koji je tu Kroniku nešto prije toga bio našao u nekim vrlo starim knjigama u Krajini, a bila je napisana **harvackim** pismom, kao što je nekoliko decenija kasnije zapisao Jerolim Kaletić, koji je tu istu kroniku prepisao latinicom.

Koje je to bilo hrvatsko pismo, Kaletić nije pobliže naveo. Vjerojatno je u njegovo doba takva pobliža oznaka bila nepotrebna, jer su njegovi suvremenici dobro znali koje pismo su nazivali tim imenom. Mi danas iz te zabilješke možemo sasvim pouzdano znati jedino to da Kronika nije bila napisana latinicom. Hrvatsko pismo moglo je biti glagoljica ili bosančica, odnosno hrvatska ćirilica. U znanosti prevladava mišljenje da se radilo upravo o ovoj posljednjoj[1]. To shvaćanje temelji se na činjenici što je s ovog područja sačuvan neznatan broj čak i liturgijskih glagoljskih spomenika[2], a svi do sada poznati neliturgijski tekstovi hrvatskog jezika s područja Splita i njegove okolice pisani su bosančicom[3]. Zbog toga se nekako samo od sebe nameće i mišljenje da ni tekst po Papaliću pronađene Kronike — čije vrijeme postanka stručnjaci

stavljaju najkasnije u sredinu XIV stoljeća — nije bio pisan glagoljicom, nego bosančicom. No kronika je pronađena, prevedena na latinski jezik i prepisana latinicom tek u prvoj polovici XVI stoljeća. Nas u ovom slučaju zanima pitanje poznavanja i upotrebe tog pisma u Splitu upravo u to vrijeme, kao i pitanje kontinuiteta poznavanja i upotrebe tog pisma na ovom području od pojave prvih sačuvanih spomenika iz XII stoljeća do vremena Marka Marulića.

U vezi s Marulićevim latinskim prijevodom i Kaletićevim latiničkim prijepisom Hrvatske kronike uvuklo se je bez ikakve osnove i već se više od jednog stoljeća prenosi sasvim pogrešno shvaćanje: da su Marulić i Kaletić svoj prijevod, odnosno prijepis, radili na osnovi Papalićeva prijepisa Kronike, a ne onog izvornog teksta koji je on našao u Krajini. To shvaćanje unio je prvi u stručnu literaturu Ivan Kukuljević, koji je prvi objelodanio hrvatski tekst Kronike (I knj. Arkiva za povjestnicu jugoslavensku, Zagreb 1951), a za njim F. Rački koji se je kritički osvrnuo na to izdanje. Isto mišljenje iznio je i Ivan Crnčić, koji je 1874. god. u Kraljevici objavio Hrvatski tekst Kronike i latinski tekst ljetopisa popa Dukljanina (Regnum Slavorum). Njihovo je mišljenje, sasvim nekritički, usvojio i Ferdo Šišić koji je uz opsežan komentar objavio u istoj knjizi: hrvatski tekst Kronike, latinski tekst Ljetopisa popa Dukljanina, Orbinijev talijanski prijevod tog ljetopisa i latinski Marulićev prijevod Hrvatske kronike (pos. izdanje SAN, Beograd 1928)[4]. Od Šišića ovo je mišljenje preuzeo i Vladimir Mošin, koji je prema napred navedenom Šišićevu izdanju priredio ponovno izdanje latinskog Ljetopisa popa Dukljanina, njegov hrvatski prijevod i dodao k tome hrvatski tekst Hrvatske kronike[5]. Ovo shvaćanje prešlo je zatim i u preglede hrvatske književnosti[6], pa nije nikakovo čudo da se poslije ovako autoritativnih imena i izdanja dalje nekritički prepisuje kao utvrđena činjenica, kao »opće poznata stvar«, pa sam i sama, nije tome davno, nasjela tom kriteriju »opće poznate stvari« upravo u vezi s ovim pitanjem[7].

Kada sam pak kasnije — pripremajući izvještaj o bosančici u Splitu u Marulićevo doba za simpozij u povodu proslave 450-godišnjice objavljivanja »Judite« — počela temeljitije proučavati i postupak oko Hrvatske kronike, uvidjela sam da je čitava hrvatska povijesna i književno-povijesna literatura više od jednog stoljeća u tom pitanju bila u zabludi. Iznimku u tom slijedu nekritičkog preuzimanja jednom krivo unesenog podatka čini, koliko sam mogla do sada utvrditi, jedino kritička analiza Hrvatske kronike, koju je proveo Stipe Gunjača, te tom zgodom uvidio i ovu zabludu, argumentirano je pobio svjedočanstvima samog Marulića i Kaletića[8]. No rezultati njegove kritičke analize kao da nisu bili zapaženi ili uvaženi[9].

O slijedu i postupku oko prevođenja i prepisivanja Hrvatske kronike postoje tri svjedočanstva iz prve ruke: dva od Marulića i jedno od Papalića. To su: 1) Marulićevo pismo Papaliću od 1510. godine, koje je donio D. Farlatti u Illyricum sacrum, 2) zabilješka Marka Marulića na kraju njegova latinskog prijevoda Kronike, a donosi je dijelom Farlatti, a nalazi se i u Šišićevu i Mošinovu izdanju Kronike i Ljetopisa, 3) zabilješka Jerolima Kaletića na kraju njegova latiničkog prijepisa, koje se opet nalazi u Šišićevu i Mošinovu izdanju. Analizirat ćemo ta svjedočanstva kronološkim redom.

Dovršivši prijevod Hrvatske kronike, Marulić je na kraju dodao bilješku: »Laus omnipotenti Deo. Hucusque historiam vernaculo gentis nostrae sermone

compositam **vidi** et quam potui diligenter fideliterque in latinum transposui, nihil de sententia dimittens, licet aliqua de verbis, quas superflua videbantur, mutilans, ne lectori oneri essem«.[10] Marulić, kao što vidimo, obrazlaže **kako** je radio prijevod. Radio ga je što je mogao vjernije originalnom predlošku, ispuštajući tek poneku suvišnu riječ, i to po predlošku koji je bio napisan domaćim narječjem našeg jezika imajući u rukama upravo tu kroniku, jer kaže da ju je vidio (vidi). O kakvu Papalićevu prijepisu ovdje nema spomena. Kada je pak taj prijevod bio završen, obavijestio je o tome pismom na latinskom jeziku Papalića, koji je Kroniku pronašao i koji je Marulića i zamolio da je prevede na latinski. U tom pismu mu piše: »Comentariolum a te in Craina nuper repertum inter vetustissimas gentis illius scripturas, Dalmatico idiomate compositum, tuo rogatu latinum feci, Croatiae Dalmatiaeque Regum gesta continentem. Res certe digna relatu, et quem non solum nostrae vernaculae linguae gnari, sed etiam Latinum intelligunt.«[11] Ni ovdje, kao što vidimo, nema govora o kakvu Papalićevu prijepisu. Marulić piše da je preveo na latinski kroniku koju je Papalić našao u Krajini, a da je upravo tu imao u rukama kod prevođenja, posvjedočio je svojom bilješkom na kraju prijevoda. Iz pisma doznajemo i razlog zbog čega je prijevod učinio: učinio je to na molbu Papalićevu i jer se Maruliću kronika učinila vrijednom da za njen sadržaj doznaju ne samo oni koji su vješti našem domaćem jeziku nego i oni koji razumiju latinski, tj. i širi učeni svijet koji ne pozna hrvatski jezik. Ova je činjenica značajna, kao što ćemo tijekom kasnijeg izlaganja uvidjeti, za utvrđivanje proširenosti poznavanja tog hrvatskog pisma Kronike u Marulićevo doba. Na osnovi ovih Marulićevih izjava može se s punim pouzdanjem u vjerodostojnost njegova svjedočanstva utvrditi da do godine 1510, kada je Marulić već bio preveo Hrvatsku kroniku na latinski, Papalić nije još bio napravio njezin prijepis. Mi o tome prijepisu do tada još ništa ne znamo. Vijest da je i Papalić Kroniku prepisao zabilježio je tek 1546. godine Jerolim Kaletić. On je na kraju svojeg latiničkog prijepisa nadodao bilješku u kojoj daje osnovne informacije o podrijetlu ove Kronike. Njegov zapis glasi: »Gospodin Dmine Papalić najde ovoj pismo (tj. knjigu, spis, nap. B. Z. — B.) u Krajini u Marković, u jedne knjige stare pisane harvackim pismom, i ispisa rečeni Dmine rič po rič. A ja Jerolim Kaletić ovaj pripisah iz rečenih knjig na tisuću i petsat i četrdeset i šest, na sedam dan otubra miseca u Omišu. Bogu hvala.«[12] Ovo je prva i jedina vijest da je i Dmine Papalić tu Kroniku prepisao, i to ne slobodno, nego uprav »ispisao rič po rič«. Prepisao ju je svakako hrvatskim jezikom, no da li i istim hrvatskim pismom, to se tek može pretpostavljati prema navedenoj stilizaciji Kaletićeve obavijesti. Kada je taj Papalićev prijepis nastao? Točnu godinu ne znamo, ali znamo vremenski raspon. To je bilo svakako između god. 1510. kada je Marulić završio prijevod, a ni u pismu ni u bilješci na kraju prijevoda ništa ne govori o Papalićevu prijepisu i god. 1546, kada je Kaletić ovu vijest zabilježio. No može li se iz toga izvesti zaključak da je Kaletic svoj prijepis radio po tom Papalićevu prijepisu? On sam to pobija kada nedvosmisleno tvrdi: »A ja J. K. ovaj (tj. prijepis, moja nap.) pripisah **iz rečenih knjig.**« Iz kojih to knjiga? Iz onih za koje u prvom dijelu svoje zabilješke kaže da ih je Papalić našao u Krajini kod Markovića, to znači iz originalnog teksta, a ne iz Papalićeva prijepisa. Nikako

se drugačije ne može razumjeti ova Kaletićeva rečenica kada se čita u kontekstu čitave njegove bilješke.

Tek iz Kaletićeva zapisa doznajemo i obitelj kod koje je Papalić pronašao te stare, ili kako Marulić kaže, prastare (vetustissimas scripturas) knjige. To je bila obitelj Markovića. A Markovići su u Makarskoj Krajini iz plemena Kačića. I ovaj podatak je od posebnog značenja za identificiranje tog »harvackog« pisma kojim je Kronika bila pisana. O tome ćemo također kasnije govoriti, kada bude govora o starijim bosančicom pisanim spomenicima na području vladanja knezova Kačića.

Nakon ove analize triju svjedočanstava o postupku i slijedu prijevoda i prepisivanja Hrvatske kronike proizlazi kao nedvojbeno: Papalić je pronađene stare knjige s Hrvatskom kronikom donio u Split, Kroniku je najprije iz tih knjiga preveo Marulić na latinski, zatim je iz njih »rič po rič« ispisao prijepis sam Papalić, a najposlije su te iste stare knjige došle u ruke Kaletiću koji je iz njih, a ne iz Papalićeva prijepisa, napravio svoj latinički prijepis. Sva trojica su te knjige i Hrvatsku kroniku pisanu »harvackim« pismom imala u rukama i po tom u Krajini pronađenom tekstu radili, iz čega opet proizlazi nedvojben zaključak da su sva trojica dobro poznavala i to hrvatsko pismo. Iz Marulićeve stilizacije svrhe zbog koje prevodi Kroniku na latinski, da bude pristupačna »ne samo onima koji su vješti našem domaćem jeziku«, proizlazilo bi da je bio tada u Splitu i njegovoj okolici i veći broj onih koji su poznavali i to **harvacko** pismo. Hrvatskom jeziku su bili vješti svi, ali da se neka knjiga može čitati, treba biti i pismen, što je u ono vrijeme bila povlastica manjeg broja ljudi. Ako je Marulić svojim prijevodom htio da Kroniku učini pristupačnom i onima koji ne znaju hrvatski, nego razumiju latinski, jezik učene Evrope za koju je on pisao i ostala svoja latinska djela, to bi značilo da su oni koji su bili pismeni a nisu poznavali latinski, nego samo hrvatski, poznavali i to hrvatsko pismo nađene Kronike. Ti svakako nisu bili brojni, ali obzirom na broj stanovnika grada i na opći stupanj pismenosti ni tako malobrojni. Tada su svi građani Splita već bili pohrvaćeni i jezikom i običajima. Prema svjedočanstvu mletačkog sindika G. B. Giustinianija iz 1553. godine, tada su svi običaji Splićana bili hrvatski (slavi), a materinski im je govor tako sladak i ljubak da ga Giustiniani uspoređuje s toskanskim u talijanskom jeziku. »Istina je da građani«, piše Giustiniani, govore svi također talijanski (la lingua franca) i da se neki odijevaju po običaju talijanskom, ali gospođe ne govore drugim jezikom nego materinjim, premda neke od plemićkih kuća nose haljine po običaju talijanskom«.[13] Do istog zaključka, s obzirom na hrvatski karakter dalmatinskih gradova, dolazi i Ivan Ostojić na temelju ispitivanja dokumenata o narodnosti i jeziku koludrica sv. Benedikta, koje su imale samostane samo u gradovima.[14] A Grga Novak — na temelju broja kanonika, redovnika i drugih svećenika, te građana, za koje se sve može pretpostaviti da su bili pismeni jer su polazili kaptolsku, redovničku ili općinsku javnu školu — dolazi do zaključka da je u početku XVI st. u Splitu bilo više od 170 pismenih ljudi[15], a jedno 16 između njih, najuži krug oko Marulića, živio je u »pravoj književnoj republici.«[16] Ako sve ove vijesti povežemo skupa, možemo pretpostaviti da je velik dio tih pismenih ljudi, ako ne svi, poznavao i hrvatsko pismo kojim se tada uz latinicu pisalo hrvatskim jezikom.

Sada bismo mogli sabrati i čvršće dokaze za pretpostavku da je **harvacko** pismo Hrvatske kronike zaista bila bosančica. Nemamo doduše još ni jedan direktan dokaz, ali zato imamo više indirektnih dokaza za tu pretpostavku. To bi bile slijedeće činjenice:

1) Vijest da je Kronika bila napisana harvackim pismom zabilježio je Jerolim Kaletić. On je svoj prijepis pisao u Omišu, u neposrednoj blizini Poljičke kneževine u kojoj se bosančica stalno upotrebljavala i koju jedan dodatak Poljičkog statuta iz slijedećeg, XVII st., naziva hrvatskim.[17] Logično bi bilo predpostaviti da su Poljičani svoje pismo tako nazvali već i ranije, pa ga je tako nazvao i Kaletić.

2) Kronika je nađena u obitelji Markovića od plemena Kačića. Nevenka Bezić-Božanić identificirala je zaselak tog plemena, sada već opustio, poviše Igrana u neposrednoj blizini stare crkve sv. Mihovila.[18] Da su ti Markovići od plemena Kačića, vrlo je značajno za naše pitanje. Najstariji sačuvani i do danas poznati spomenici bosančice na tlu srednjovjekovne Hrvatske potječu upravo od plemena Kačića ili s područja njihova vladanja. To su: nadgrobni natpis kneza Miroslava Kačića u Omišu iz kraja XII st.[19], zatim darovnica bračkog kneza Brečka iz 1184. g. u kojoj se spominje i sam knez Miroslav Kačić, te istovremeni natpis na nadvratniku crkve sv. Ivana benediktinske opatije u Povljima na Braču, u kojem se spominje opet bračći knez Brečko. Taj natpis je poznat u literaturi pod nazivom »Povaljski prag«.[20]

3) Vrijeme postanka originalnog, tj. prvobitnog teksta Hrvatske kronike nije sigurno utvrđeno. Većina se autora slaže da onaj tekst koji je pronašao Papalić potječe negdje iz sredine XIV st. Dosta uvjerljivu argumentaciju za takvo datiranje daje Stipe Gunjača[21], no uz to vrlo umjesno primjećuje da »mi ne znamo ni iz čega da je taj primjerak Markovića bio originalan, a ne prijepis«.[22] Iako ima autora koji vrijeme postanka Kronike datiraju mnogo ranije — Kukuljević u XII,[23] a Mošin u XIII stoljeće[24] — ipak se svi slažu da je Hrvatska kronika postala zapravo poslije latinskog teksta Dukljaninova Regnum Slavorum (Ljetopis popa Dukljanina) i to kao hrvatski prijevod prvih poglavlja tog ljetopisa, kojem je dodano i poglavlje o opisu smrti kralja Zvonimira. U jednoj svojoj raspravi o historijatu narodnog naziva hrvatskog jezika pri spomenu svjedočanstva koja nam u tom smislu daje Kronika, ja sam u jednoj poduljoj bilješci iznijela neke primjedbe koje bi mogle potaknuti historike medievalce i jezične historike da preispitaju to opće prihvaćeno, a ničim sigurnim dokazano shvaćanje[25]. Kad bi se, naprotiv, moglo utvrditi da je Hrvatska kronika bila jednim dijelom predložak Ljetopisa popa Dukljanina[26], moglo bi dobiti na vjerojatnosti mišljenje Račkoga da je HK u prvotnom svojem obliku bila napisana glagoljicom. Ali ni time se ne bi moglo pokolebati mišljenje da je onaj primjerak Markovića, koji je našao i u Split donio Dmine Papalić, bio zaista napisan bosančicom. Ne bi to bio jedini slučaj da se ćirilski rukopisi od XII st. nadalje na srednjovjekovnom hrvatskom i bosanskom području prepisuju s glagoljskih predložaka.[27] To vrijedi pogotovo za područje jugoistočno od Splita, za područje Kačića, gdje poslije XII st. nije zabilježena upotreba glagoljice izvan liturgije.

4) Kao dokaz za bosančicu Markovićeva primjerka Kronike koji je u početku XVI st. donesen u Split i za koji je utvrđeno da su ga čitali i mogli čitati mnogi pismeni splitski građani, možemo navesti i činjenicu što i u samom

gradu Splitu, a ne samo u njegovoj okolici: Poljicama, Omišu, Braču i Makarskoj krajini, postoji utvrđen kontinuitet poznavanja i upotrebe bosančice od XIII do XV stoljeća.

Poznato je da je prijepis darovnice kneza Brečka povaljskoj benediktinskoj opatiji kao i popis drugih posjeda te opatije unesen u tzv. Povaljsku listinu od 1250. godine. Tu listinu pisao je također bosančicom splitski kanonik Ivan u svojstvu zaprisegnutog pisara hvarskog biskupa Nikole. Značenje ove činjenice nije u tome što je tu ispravu za jedan katolički samostan pisao katolički svećenik pismom »koje je običajnije u istočnoj crkvi«.[28] Jedna posebna vrsta ćirilice, bosančica, bila je također u upotrebi na jednom dosta velikom prostoru Katoličke Crkve u Hrvatskoj i u Bosni, a bila je jedino pismo tzv. Crkve bosanske, a kasnije i veoma običajno pismo kod muslimana u Bosni i Hercegovini.[29] Značenje ove činjenice leži u nečem drugom. Splitski je kaptol bio »locum credibile«, tj. ustanova koja je imala pravo ovjeravati i izdavati javne isprave. Ta njegova funkcija zahtijevala je da i njegovi kanonici, ili barem njihov »kančilir«, poznaju i pisma kojima su hrvatski vladari i velikaši pisali isprave. A hrvatski su velikaši izdavali isprave i na hrvatskom jeziku, glagoljicom i bosančicom. Kačići su, kao što smo vidjeli, upotrebljavali bosančicu. Koje su pismo upotrebljavali drugi velikaši, moćni Šubići, Nelipići, koji su bili susjedi Splita? Iz ranog srednjeg vijeka sačuvano je malo isprava. No Povaljska listina sigurno nije jedina bosančicom i hrvatskim jezikom pisana isprava, koju je pisao splitski kanonik. Sačuvana je u Arhivu splitskog kaptola minuta ili kopija isprave iz 1410. god., koju je, u skladu sa svojim pravom izdavanja isprava, napisao splitski kaptol za braću pl. Biseriće i u nju je unesena kao insert ranije izdana darovnica kneza Mladena Šubića II obitelji Biserića, kojom im 1336. g. dariva »za virnu službu naših pridnih« selo Brštranovo.[30]

Kontinuitet poznavanja i upotrebe bosančice i u samom Splitu zasvjedočen je, kao što vidimo, od XIII do XVI st., od Povaljske listine do prepisivanja i prijevoda Hrvatske kronike u Marulićevo doba. Nije dakle bilo neobično što katolički svećenik pozna i rabi hrvatsku ćirilicu. To je pismo na ovom području bilo, kao što kažu Poljički statut i Kaletić, smatrano »harvackim« pismom. Bilo je ono to i po svojim paleografskim, grafijskim, ortografskim i jezičnim osobitostima, a ne samo po imenu.

No drugo je nešto kod toga značajno, a na što treba možda posebno upozoriti, jer smo navikli drugačije o tome misliti. Radi se o našem uobičajenom, a ipak neopravdanom i neutemeljenom shvaćanju o postojanju nekog kulturnog i nacionalnog jaza između tzv. narodnog glagoljaškog i onog drugog, latinaškog klera. Međutim, barem od XIII st. pa nadalje, nije više tako, iako je nekada ranije, prije potpunog pohrvaćivanja dalmatinskih gradova tako bilo. Sada je latinaški kler latinaški samo po jeziku liturgije, samo dok obavlja liturgiju. Izvan crkve i oltara latinaši i glagoljaši su po svojem osjećaju, jeziku kojim govore i pismu kojim pišu (iako oni znaju i latinski) isto tako Hrvati kao i oni glagoljaši koji latinski ne razumiju, a izvan crkve se služe umjesto glagoljicom na ovom području onim drugim hrvatskim pismom, bosančicom.

I još nešto. Nisu ti naši glagoljaši do turske provale bili tako neuki kako smo, s nepravom, skloni shvaćati. Oni su bili nosioci bujne glagoljaške hrvatske književnosti do kraja XV stoljeća. Neki autori drže da su u vrijeme progona glagoljaši s područja srednjeg hrvatskog primorja i iz dalmatinskih gradova pošli u Bosnu: glagoljašku, patarensku, pa muslimansku zemlju.[31] Oni postaju neuki tek onda, uslijed turskog prodora, bježe i nestaju njihovi mecene, kada ostaju sa svojim pukom pod turskom dominacijom prepušteni sami sebi, bez škola i bez knjiga. No prije nije bilo tako. I Hrvatsku kroniku vjerojatno je napisao neki učeni glagoljaš. A ta povijesna knjiga ostavila je ne samo spomen o hrvatskim vladarima nego i jedan od najstarijih spomena narodnog naziva hrvatskog jezika. Kada autor Hrvatske kronike pripovijeda o djelovanju sv. Ćirila, kaže da »sv. muž Konstanc naredi popove i **knjigu harvacku** i istumači iz grčkoga **knjigu harvacku«.**[32] A kada pripovijeda o saboru na Duvanjskom polju, kaže da su se tu kroz četiri dana čitali privilegiji »ki bihu iz Rima prineseni, tako grčkih kako svih kraljevstvi i gospodstva **jazika harvackoga«.**[33]

U kontekstu svih ovih činjenica sasvim je shvatljivo što je humanist i latinist Marko Marulić, kada je pisao latinski, svoj jezik nazivao »dalmaticum« (u pismu Papaliću) ili pak uobičajenim latinskim izrazom za hrvatski jezik »lingua slava« (u prijevodu Hrvatske kronike); ali kada pjeva svojim materinskim jezikom da svojim sugrađanima i sunarodnjacima ulije pouzdanje i hrabrost u borbi s novim napadačem Turčinom, on tada taj svoj jezik naziva onako kako ga zove i njegov narod, njegovim narodnim imenom, **jezik hrvatski,** kao što stoji i u samome opsežnom naslovu njegove »Judite«.

BILJEŠKE:

[1] Tome općem shvaćanju protivi se izdvojeno mišljenje Franje Račkoga koji je držao da je Kronika bila napisana glagoljicom. (Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest srednjeg vijeka, Književnik I, Zagreb 1864, str. 222).

[2] Odlomak glagoljskog misala koji je V. Štefanić našao u Arhivu splitskog kaptola i koji je po tome nazvan Splitski odlomak, Štefanić datira u početak XIII st. No on drži da taj rukopis nije nastao u Splitu niti uopće u Hrvatskoj, nego negdje na području srednjovjekovne bosanske države te da bi to mogao biti »jedan od posljednjih primjera glagoljice u Bosni prije nego je ondje degenerirala i prije nego se izgubila«. (V. Štefanić, Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije, SLOVO 6—8, Zagreb 1957, str. 132.)

[3] Zbog neujednačenosti paleografske terminologije koja još uvijek vlada s obzirom na onaj poseban tip ćirilskog pisma »zapadnog balkanskog terena«, kako se neki autori zaobilazno izražavaju, moram u najkraćim crtama dati potrebna objašnjenja u vezi s terminom **bosančica.** Općenito je prihvaćeno mišljenje kod većine domaćih i inozemnih paleografa, historika i jezikoslovaca da je ćirilsko pismo na »zapadnom području« zaseban i samostalan tip ćirilskog pisma u odnosu na ostale vrsti južnoslavenskih ćirilskih pisama (Jagić, Rački, Berčić, Truhelka, Tentor, Mošin, Raukar, Zelić; Karski, Eckhardt). Ima pojedinaca koji to stajalište i osporavaju, ali ne iz znanstvenih pobuda. Donedavna su se običavali odvajati stariji paleografski oblici tog pisma (ustav, kancelarijski i knjiški poluustav) od mlađeg oblika tog pisma od minuskulnog brzopisa, te neki autori još i danas predlažu samo za brzopis termin bosančica, a ne i za starije spomenike pisane kanc. poluustavom, kao što je npr. Povaljska listina (T. Raukar, I. Ostojić). Ipak u posljednje vrijeme na temelju komparativnih paleografskih ispitivanja došlo se do zaključka da ćirilsko pismo spomenika »zapadnog područja« u čitavu svojem razvojnom slijedu od najstarijih spomenika, od natpisa iz XI i XII st. do najmlađih takvih spomenika iz XIX st. čine jedan jedinstven sustav pisma, bez obzira na njegove paleografske pojavne oblike i lokalne oznake (Mošin, Metodološke bilješke o tipovima pisma u ćirilici, Slovo, 15—16, Zagreb 1965, str. 177), pa neki taj sustav ćirilskog pisma zapadnog područja nazivaju jedinstvenim imenom »zapadna ćirilica«. T. Raukar, oslanjajući se upravo na rezultate Mošinovih istraživanja, i brani taj termin **zapadna ćirilica,** jer on nije nastao proizvoljno nego, kako on kaže, »od konstatacije da pojedini tipovi ćirilice (ne samo ćirilskog brzopisa!) imaju na zapadno-ćirilskom području zajednička obilježja, različita od obilježja ćirilskog poluustava, brzopisa i kurziva na istočnom području (Hist. zbornik, XIX—XX, str. 498). Ipak Raukar smatra da se termin bosančica može upotrebljavati samo kao oznaka jednog oblika te zapadne ćirilice, samo za minuskulu ili brzopis mlađih spomenika.

Po mojem shvaćanju taj termin **zapadna ćirilica,** koji se temelji na geografskoj podlozi, veoma je neprecizan te se radije pridružujem onim autorima koji već uhodani termin **bosančica** upotrebljavaju u njegovu širem značenju, kao paleografsku oznaku za čitav sustav posebnog tipa ćirilice hrvatskih jezičnih spomenika, pa zbog toga i upotrebljavam sinonim bosančica ili hrvatska ćirilica. Ovom se kriteriju može suprotstaviti primjedba da se to protivi teritorijalnoj rasprostranjenosti te zapadne ćirilice, ili kako je ja nazivam — bosančice. No treba podsjetiti i na činjenicu da se granice srednjovjekovnih južnoslavenskih država nisu nikada podudarale s rasprostranjenosti južnoslavenskih naroda i njihovih jezika. Upozoravam još i na to da je termiu bosančica u svojem širem značenju u posljednje vrijeme prihvaćen i u standardnim djelima (Enciklopedija Leks. zavoda. II izd. Zagreb 1965, sv. I str. 456; Simeon, Rječnik lingvističkih izraza, Zagreb 1969, str. 165).

[4] Ovo navodim prema S. Gunjaća, Gdje i kako je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir, RAD, knj. 288, str. 239.

[5] Ljetopis popa Dukljanina, Zagreb 1950, str. 14.

[6] M. Kombol, Povijest hrvatske književnosti do preporoda, II izd. Zagreb 1961, str. 38 V. Štefanić, Hrvatska književnost srednjeg vijeka, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. I, Zagreb 1969, str. 34 i 73.

[7] U člančiću »Nekoliko izvornih svjedočanstava o hrvatskom nazivu hrvatskog jezika« potkrala mi se je jedna zabuna te sam napisala da je Kaletić preveo Kroniku od Marulića ponovno na hrvatski jezik (Kolo, 4/1970, str. 480). Na osvrt Ivana Ostojića na tu moju omašku (u članku: Kako su Hrvati nazivali svoj jezik, Kolo 1—2/1971, str. 93) ja sam u slijedećem broju Kola priznala ne samo tu stvarnu zabunu, nego nekritički, prema kriteriju »opće poznatih stvari«, priznala i njegovo isto tako nepravilno »opće poznato« mišljenje da je Kaletić svoj prijepis radio na osnovu Papalićeva prijepisa (Kolo, 3/1971, str. 247).

[8] N. dj. str. 239—242.

[9] To sudim prema tome što ni priređivači drugog izdanja Kombolove Povijesti hrvatske književnosti nisu usvojili rezultate te Gunjačine analize, niti je njegovo djelo navedeno u popisu onih djela koja su objavljena poslije I izdanja Kombolove Povijesti, a odnose se na problematiku koja se obrađuje u toj knjizi.

[10] Mošin, Ljetopis . . . str. 68, bilj. o).

[11] D. Farlatti, Illyrici sacri tomus secundus, Venetiis 1753, str. 142.

[12] Mošin, Ljetopis . . str. 68.

[13] G. Novak, Povijest Splita, II Split 1961, str. 68.

[14] I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj. II Split 1964. str. 27—28.

[15] G. Novak, Split u Marulićevo doba, Marulićev zbornik, Zagreb 1950, str. 107.

[16] Isti, Povijest Splita, II str. 302.

[17] Odnosni odlomak u dodatku Poljičkom statutu iz 1665. god. glasi: »Ovo neka se zna, kako pripisasmo ovi p. statut iz staroga u ovi virno i pravo, ni uzmaknuv ni primaknuv, nego da se bolje razumi arvacki i latinski. z dogovorom svi p. vlasteli i pni. didići i sa svim pukom«. (Poljički zbornik, I Zagreb 1968, str. 98).

U ovom slučaju pridjevi **arvacki** i **latinski** nikako se ne odnose na jezik, nego na pismo. Tada je već bila počela u Poljica prodirati i latinica, pa su ga prepisali i latinicom. Nije poznat ni jedan prijevod statuta na latinski jezik, a u ovom slučaju takav prijevod ne bi imao postavljene svrhe: da se bolje razumi.

[18] U raspravi: Srednjovjekovni spomenici makarskog primorja, Makarski zbornik I, Makarska 1970, str. 282, i bilj. 27 na str. 285.

[19] Ovaj natpis bio je još poslije drugog svjetskog rata uzidan u ogradni zid groblja u Omišu. Sada se nalazi u Zavičajnom muzeju Omiša. Transkripciju natpisa donosi I. Ostojić prema Kolendiću (Bendikt. opatija . . . str. 40).

[20] Sada se nalazi u zbirci »Bihać« u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Njegovim čitanjem bavili su se mnogi. I. Ostojić donosi transkripciju natpisa u svojoj knjizi »Benediktinci u Hrvatskoj« I (Split 1963) na str. 356, a u bilj. 22 na istoj str. opsežnu bibliografiju o tom natpisu. Sliku natpisa donosi u istoj knj. pod br. 236 na str. 359. Na taj natpis vraća se Ostojić i u II knj. Benediktinci . . . na str. 395.

[21] N. dj. str. 237—255.

[22] Isto, str. 247.

[23] To se razabire i iz samog naslova Kukuljevićeva izdanja: Kronika hrvatska iz XII vijeka (Arkiv, knj. I Zagreb 1951).

[24] Ljetopis . . . str. 53, bilj. 58.

[25] B. Zelić-Bućan, Narodni naziv hrvatskog jezika tijekom hrvatske povijesti, JEZIK, br. 1 Zagreb 1971/72, bilj. 7 na str. 3—4.

[26] Čudno je kako su historici mogli olako prijeći preko izričite tvrdnje popa Dukljanina u uvodu njegova latinskog djela »Regnum Sclavorum (ili Libellus Gothorum) da je to djelo napisao na osnovi jedne starije kronike pisane hrvatskim (sclava) jezikom i na temelju usmene predaje, i ustvrditi, ukoliko je ta uvodna napomena i istinita, da je taj slavenski predložak izgubljen, a za pronađenu Hrvatsku kroniku — za koju Marulić kaže da sadrži djela o hrvatskih i dalmatinskih kraljeva (gesta Regum Croatiae Dalmatiaeque continentem) — na temelju mlađeg jezika i podatka o smrti kralja Zvonimira, kojeg kod Dukljanina nema, tvrditi (ne nagađati!) da je kasniji prijevod Dukljanina. A ipak bi moglo biti i obrnuto! Mlađi jezični oblici i dodatak vijesti o smrti kralja Zvonimira mogli su nastati u kasnijim prijepisima te davno nastale kronike. Ovo je pitanje svakako vrijedno temeljitijeg ispitivanja i ne može se smatrati završenim.

[27] Detaljnija analiza originalnog Kaletićeva rukopisa možda bi mogla, preko pojedinih krivo prepisanih, nerazumljivih riječi i drugih »omašaka« koje se već mnogo puta stručnjacima pomogle da razriješe pitanja predloška, i u ovom slučaju donijeti pouzdane rezultate.

[28] I. Ostojić, Benediktinska opatija u Povljima na otoku Braču, Split 1934, str. 28—30. Mišljenje F. Račkoga, što ga je I. Ostojić prenio od V. Novaka, ne može se nikako prihvatiti, jer su bili sasvim drugi putovi kojima su strujali kulturni i književni utjecaji između srednjovjekovne Hrvatske i njenih glagoljaša i srednjovjekovne Makedonije i Bugarske. Ti putovi vodili su preko zetsko-humskog područja (V. Štefanić, Hrvatska književnost srednjeg vijeka . . . str. 6 i 13). Zbog toga je Mošin i nazvao najstarije ćirilske tekstove zapadnog područja koji pokazuju grafijske osobitosti i razlike prema srpskim istovremenim spomenicima paleografskom oznakom: **zetsko-humska škola.** Kasnija njegova istraživanja učvrstila su ga u mišljenju da na razvoj ćirilice zapadnog područja nije imao nikakav utjecaj razvoj ćirilice u srpskoj državi. On o tome piše: »Poseban razvoj doživjela je ćirilica na zapadnobalkanskom terenu. Onaj poseban tip grafije koji se u toku srednjeg vijeka rodio na dukljansko-humsko-bosanskom području, u svojem daljem životu, u zasebnim kulturno-historijskim prilikama, na teritoriju bosanske države formirao je jedan poseban sistem pisma i pravopisa. Petrificirana bosansko-dukljanska grafija s tragovima utjecaja makedonske i glagoljske pismenosti stajala je u toku XIII—XV stoljeća po strani od grafije i pravopisne evolucije koja se odigravala na susjednom teritoriju Nemanjićke države«.. (Metodološke bilješke . . . Slovo 15—16, str. 177). Razjašnjenje pojave bosančice na srednjem hrvatskom primorju u XII st. treba prema tome tražiti u sasvim drugim pravcima. Tim pitanjem, inače veoma zanimljivim i značajnim, osim poneke usputne napomene (kao npr. moja u Poljičkom zborniku, I str. 144, bilj. 4), nije se još nitko ozbiljno pozabavio.

[29] Navodno mišljenje F. Račkoga o vezanosti ćirilice za istočnu crkvu demantirao je sam Rački, kada je u predgovoru izdanja zbirke »Dopisivanje krajiških turskih i hrvatskih časnika« — ta su pisma sva pisana čistim hrvatskim jezikom a pismom bosančicom — napisao i ovu primjedbu: »tada se još nijesu bile prilijepile uz dvojako pismo one predrasude kojih se u XIX stoljeću ne možemo otresti« (Starine JA, knj. XI Zagreb 1879, str. 76). Ovime je Rački nesumnjivo aludirao na predrasudu nastalu u XIX st. da je glagoljica (i kasnije latinica) hrvatsko, a ćirilica srpsko pismo.

[30] Isprava se nalazi u Arhivu splitskog kaptola, sign. Scr. B 490/2. O njoj sam pisala opširnije u raspravi »Bosančica u srednjoj Dalmaciji« str. 10 i donijela u istoj knjizi pod br. 8 faksimil prve stranice te isprave. Da čitatelji mogu dobiti uvid u čistoću hrvatskog jezika kojim je govorio i pisao tadašnji spiltski viši »latinaški« kler, navodim ovdje početak isprave, koji svakako potječe od kanonika koji je ispravu napisao. Taj početak u latiničkoj transkripciji glasi: »Mi kapitul velike i pt. mitre crikovne splicke priporučujemo i dajemo viditi vsakomu človiku komu se dostoji, da plemenit človik pristupi prid nas na velu misu a to imenom Ljuboje Biserić i u ime bratje svoje Božićka i Jurja i Ilije i Svetina i za svoju bratju ostalu noseći list jedan s pečatom visućim, o črleni svili povrzen, i ta list nose k nam moleći ljubeznivo da ovi privilej volja list od riči do riči pripišemo u obraz našega privilegija volja lista da obratimo, koji list biše tarman i krizen na mista koja smo ostavili gdi se ne može čtiti i razumiti i tako se udržiše u tom listu imenuće sinove drugoga Jurja i kneza gradov dalmackiih počivšega . . . « (dalje slijedi insert darovnice kneza Mladena).

[31] V. Štefanić, Hrvatska književnost . . . , Pet stoljeća . . . , knj. 1, str. 10.

[32] Mošin, Ljetopis . . . str. 49.

[33] Isto, str. 52.

August ĐARMATI

Ne, ne pričaj više . . .

Ne, ne pričaj više, tišina ugađa
S ovom maglom sivom, palom na vidike,
Sad umire nešto il se nešto rađa
U duši, što gleda ove mutne slike.

Zato poštuj mjesto na kojemu vlada
Žalost, koja nosi sumnje u začetku,
Da u mirnom trenu ne pomutiš sada
Nadu, koja traži sreću tako rijetku.

Ne, ne pričaj više da u zvuku riječi
Ne izblijedi nježnost osjećanja pravih,
Otkrite dubine grubost često spriječi
Da se popnu željom do visina plavih.

Sve istinski vrijedno što u nama biva
Raste u tišini, ne podliježe zvuku,
Sve veliko što se u nutrini skriva
Prozbori tek kada odraste u muku.

Tin KULIĆ

Nagnut nad pjesništvom Vesne Parun

1.

Negdje u nemirima rata, u lomovima svjetova, rađali se prvi stihovi nemirna i krhka djevojčeta. Do tada nije nitko slutio da se u Vesni Parun kriju izvorišta intimne ljepote.

Sama je posvjedočila:

»Pjesmu BILA SAM DJEČAK napisala sam u Splitu 1942. godine. Bio je to moj prvi sigurniji pokušaj u mnoštvu lirskih bilježaka iz vremena kada sam tek naslutila obrise one suverene krhke stvarnosti koju zovemo poezijom.«[1]

Od tih nemirnih dana tekle su i bujale mnoge čežnje, navirali su i razdirali nemiri, krvarilo je srce, prolazilo je vrijeme...

I dvadeset godina poslije djevojka iz Zlarina (kod Šibenika) pisat će kao zrela žena:

I biti tako bez prestanka samome sebi
svjedok za sjaj
Zgasnule neke lijepe ruže, biti taj što
mučno pamti
Brazdu na istoku miris vode pod kamenom
i nježni sjaj
Gdje vratit će se u hlad zelen sa novim
jutrom kad usplamti
. . . . . .
I biti tako samome sebi svjedok za pohlepno
ganuće
I biti tako samome sebi neznanoj zvijezdi
svjedok za pad
(Tamna postojanost)

Tim je stihovima Vesna Parun priznala istinu o sebi, dosljednost svoju: bila je u tridesetak godina svoga pjesničkog rada doista — svjedok za pohlepno ganuće, svjedok samome sebi za sve, pa i padove.

[1] Bila sam dječak — izdanje Naprijed; Zagreb, 1963. — Napomena, str. 275.

Nitko nije osporavao vrijednost pjesništva Vesne Parun. Suosjećali su s njom i njenom unutrašnjom dramom. Shvaćajući Vesnu Parun kao ženu i darovitu pjesnikinju, prihvaćali su njenu mudrost i njen slijed misli:

Da bi žita bila nevina, tijelo je žene osramoćeno

(Kose Mandaljene)

Pjesnikinja poznaje život, njegove zamke i prijevare, nemire i zavisti, a ipak nalazi i pronalazi ljepotu samoće i odricanja:

Neka ti pjevaju ptice koje ja ogrijah
u noćima oštrih mrazeva.
Neka te miluje dječak koga zaštitih
od uhoda na pustom drumu.
Neka ti miriše cvijeće koje ja zalijevah
svojim suzama.

(Ti koja imaš nevinije ruke)

Treba u toj dobroti i mekoći prepoznati toplo srce žene koja je sazrijevala u olujama zanosa i klonuća pa iskreno želi:

Više ti ne vidim, dijete,
u osmijehu jabuku crvenu.
Tuge ti pogledu prijete,
pjesmu ti otimlju grlenu.

Na mrki glas dječaka
stado se moje prenulo.
Ko mjesečeva zraka
poljem je srce krenulo.

(Djevojčica)

Nije ništa uspjelo saviti ponos srca djevojačkog i Vesna Parun je poput jablana stasala i rasla bez polomljenih grana i bez teških ožiljaka. Kao da je iz sunčanog zavičaja nedaleko od Krešimirova grada ponijela puno svjetla i neiscrpnu snagu, otpornost i postojanost dragog kamena.

Valjda zato, i upravo zato, poezija Vesne Parun odjekuje kao poziv:

Dođite, izgubljeni, da vas tješim. Dat ću vam
svoje haljine od kostrijeti.

(Kose Mandaljene)

Teško je u našem dobu odbiti zov pjesnikinje. Ona ne traži ništa, nego nudi obilje: iskustvo, život i — srce, svoje žensko srce:

Bijah stijena koju ispiru kiše, jedro kojim
se vihor igra,

stablo o koje se gromovi otimlju, šuma gdje
tumaraju lovci,
kuća koju grade i ruše slijepe ruke,
vrata što ih bez prestanka otvaraju ludi
dječaci,
put gdje ostavljaju svoje stope ranjene
zvijeri.

(Smirenje)

Ali u pjesništvu Vesne Parun ne cijenimo ono što je u njoj žensko i ženstveno. Pa makar prihvatili misao da je Vesna Parun »jedini južnoslavjanski simbol Vesne, hranjivog i ljekovitog ženstva što je priprosto i razgaljeno kao zemlja crnica«[2], ipak cijenimo i volimo — liriku. Iskrenu pjesmu, suzdržani jecaj, neisplakanu suzu, grč, usne, nemirne prste, čežnju u prsima.

I nema zaista nikakve usporedbe Vesne Parun s drugom kojom pjesnikinjom. Držim da i ne može biti.

Voljeti i mrziti; više voljeti i strašnije mrziti — to je navlastito čovjeku, ali Vesna Parun poručuje:

Ljubiti; to znači žarko i buntovno rasti,
ploviti dobrim vjetrom u široka ganuća.
Kao pučine šumne neka se susreću oči
i kao slobodne ptice ljepotom nadahnuća.

(Obilje mladosti)

Nagnuti nad stranicama mnogih pjesničkih zbirki Vesne Parun moramo otkriti istinu o vrijednosti pjesništva koje nosi neizbrisiv pečat autorice.

2.

Razmišljajući o sebi i svome dobu, o naraštaju s kojim je rasla i radila, Vesna Parun je priznala:

»Generacija kojoj pripadam nije dala, čini mi se, ništa bitno novo hrvatskoj poeziji: nastavljač je poetske tradicije u kojoj prevladava metaforika, lirski impresionizam, opijevanje emocija umjesto ispitivanja odnosa emocije i njenog izvora — svijeta«[3].

Vesna Parun je to rekla kad je za sobom imala nekoliko zbirki: 1. Zore i vihori (Zagreb, 1947); 2. Pjesme (Zagreb, 1948); 3. Crna maslina (Zagreb, 1955); 4. Pusti da otpočinem (Sarajevo, 1958); 5. Vidrama vjerna (1957); 6. Ropstvo (1957); 7. Koralj vraćen moru (1959); 8. Ti i nikad (Zagreb, 1959); 9. Bila sam dječak (Zagreb, 1962); 10. Konjanik (Zagreb, 1962); 11. Vjetar Trakije (Zagreb, 1964).

Rekla je pjesnikinja to kad je, osim tih knjiga, imala za sobom i druga djela (MARIJA I MORNAR, PATKA ZLATKA, ZEC MUDRIJAN, TUGA I RADOST ŠUME, KORNJAČIN SKLOP).

[2] Vesna Krmpotić o Vesni Parun u pogovoru knjizi Pjesme; Zagreb, 1964.
[3] Forum, 9—10; septembar — oktobar 1964; str. 398.

A te iste godine već je bilo o njoj napisano niz prikaza, ocjena, kritika i pohvala.

Isticali su njenu vrijednost:

»Vesna Parun je pisac, koji zadovoljava duhovne potrebe svoje sredine, u ponečem ide doduše ispred shvaćanja svog doba, ali većinom njena poezija je udovoljenje zahtjevima vremena; tako je sad; u prvim godinama, kada se pojavila, nije bilo tako, njena je pojava bila preuranjena za gotovo cijeli decenij i zbog toga je došla u sukob s vremenom, ali zato joj je zahvalna sadašnjost koju je trasirala, i tako dala biljeg i bazu gotovo cijeloj generaciji« (Zlatko Tomičić: Pjesnički svijet Vesne Parun).

Ocijenili su:

»U životu najviše joj je stalo do ljubavi i rada, koji su za nju:

— Trenuci velikih svjetlosti. I jedini trenuci života . . .«[4].

A Vesna Parun je na sve prikaze, primjedbe i ocjene mogla ponoviti iskreno, svojevrsno i toplo o nemirima svojim u silnim lomovima ljubavi, o vihorima u kojima je srce drhtalo, o neslućenim i iščekanim zorama. Rekla je na sve i o svome jednostavno:

Žena sam, moja ispovijest prastara i tužna
drhtala je neizgovorena
pred nepomičnom savješću planina,
Ustanite bezazleni
dok pjevam ovu himnu istinitu
o robinji i ženi . . .

— — — — — —

Bila sam odana miru ljubavi
I plakala sam kada bi vjetar
zatresao njene krošnje u nevrijeme.

Ljubav je bila jača od mene
A muškarac je bio hram
s pročeljem zlatnim od mojih sanja
na stupovima moje smjernosti.

(Ropstvo)

Trebalo bi dodati još ovo:

darovita je i raskošna pjesnikinja koja treperi na vjetrovima ljudskih nemira,
raskošna je u darivanju svojih čežnja, želja i zanosa,
strastvena u bilješkama o vječnoj, trajnoj i divnoj ljubavi,
okupana u ljepoti svoga sunčanog zavičaja.

[4] Grozdana Olujić: Pisci o sebi — Beograd, 1959, str. 147.

3.

U prikazu i ocjeni pjesništva Vesne Parun mogu se do sada zamijetiti dva razdoblja.

Prihvati li se vlastito priznanje Vesne Parun da je pjesma BILA SAM DJEČAK (1942) bila »prvi sigurniji pokušaj u mnoštvu lirskih bilježaka«, onda je razumljivo da prve dvije zbirke (ZORE I VIHORI, 1947, i PJESME, 1948) čine prvo razdoblje njenog stvaralaštva.

U tom su razdoblju obje zbirke značile svježinu i novost. Beogradski kritičar Predrag Palavestra je i počeo svoj prikaz »Ispovedni lirizam Vesne Parun« riječima:

»U novijoj hrvatskoj poeziji pesničko delo Vesne Parun predstavlja jedinstven i osoben ton.«[5]

Napose treba istaći da je u prvoj zbirci Vesna Parun progovorila o svom vremenu, o sebi samoj, neobično iskreno, izvorno i toplo. Bio je to glas jednostavne i vedre, svježe mladosti, riječ ponekad nujna, a često zanosna; ponekad meka, a nerijetko teška, opora, no uvijek bogata i raskošna, naša i izdašna.

U Zorama i vihorima tražila je Vesna Parun samu sebe:

Sad mjesec za ogradom čeka kraj kuće daleke
i vjetar uokolo kruži, moj glasnik sanjivi.
Što ću naći od juče? Zatvorene prozore.
Vitku sjenku tvoju i mnogo lišća na njoj.

(Sumrak)

I zaista! Spušteni su kapci na prozorima, svjetlo svježe i mlade lirike nije se moglo probiti u posebne i čudne odaje vulgarno-materijalističke kritike. Neki su je pokušali braniti, ali je ubojita moć ideološkog mjerila bila utjecajnija. I Vesna Parun je uključena i pribrojena dekadentima, smjestili su je negdje na rub anarhije.

Pokušala se spasiti.

Za nepunu godinu dana objavila je svoje PJESME (1948). Bilo je tu svega: gradnja pruge, plaho slavljenje domovine, parolaški stihovi i vješta versifikacija. Očito je da je pjesnikinja htjela i željela »ublažiti ideološku anatemu« (P. Palavestra). Kritičari kažu danas, dvadesetak godina poslije zbirke, da nije »tipična za stvaranje Vesne Parun« i dodaju da »u cjelini zbirku Pjesme možemo smatrati promašajem i zabludom« (Vesna Krmpotić).

No ipak, treba ovdje ponoviti riječ same pjesnikinje:

»Iskrenost ističu gotovo svi kritičari moje poezije kao njezinu pozitivnu crtu. Ne iskorištavam li isuviše olako ponekad tu svoju prednost? Mislim da je svaki čovjek, odnosno pjesnik, u svojoj poeziji isto onakav kakav je i u životu.«[6]

U želji da ostane dosljedna sebi, iskrena sebi i drugima, Vesna Parun je dugo spremala svoju slijedeću zbirku.

[5] Savremenik 7, god. 1968, str. 15.
[6] Vesna Parun; Forum 9—10, god. 1964. str. 398.

I tek god. 1955. izlazi zbirka CRNA MASLINA.

To je ujedno početak novoga razdoblja u njezinu stvaralaštvu. Ono traje do danas (premda je opet već sedam godina prošlo od posljednje zbirke!).

Progovorila je sada zrela žena: neodoljivo, iskreno. Meni se čini da je sadržaj i rada drugoga razdoblja pjesništva Vesne Parun u stihovima:

Moje su ruke koliba od pruća usred brze vode.
Uokolo tama i noć. Oblaci zemljom hode.

Hoćeš li mi prići u vrtove mirne, u lišće, u san
glasom da uzgibaš moje njive bijele, bijeli lan?

(Poziv u tišinu)

Kritičari bi još dodali:

»U tome se dobrim delom iscrpljuje cilj njene lirike... da od života odstrani ljusku banalnosti i da se probije do njegove srži, do iskrenosti čovekove i do lepote koje iz njega izviru...«[7]

U tom drugom razdoblju svoga pjesnikovanja promijenila je Vesna Parun svoja raspoloženja. Kao da se u tom razdoblju otkriva u drugom svjetlu: »kao introvertirana, umorna pojalica tužaljki« (Vesna Krmpotić).

Čitatelj nehotice pita: zašto je pjesnikinja promijenila raspoloženja, zašto joj je drukčiji izraz?

Teško je prodrijeti u dubine čovjekova bića, još je teže jednostavno odgovoriti na mnogobrojna pitanja koja naviru u susretu s pjesnikom.

Činjenica je ipak da je Vesna Parun sazrela u vlastitim čežnjama i patnjama te joj je stih otmjen, nerijetko biblijski, dostojanstven. No neki su htjeli zaključiti da je pjesnikinja suzila svoj svijet, da joj se zamračio vidik, a glas postao tiši.

Ali u sudovima o drugom razdoblju pjesnikovanja Vesne Parun trebalo bi vjerojatno prihvatiti drugo mišljenje:

»Očito je da pršte iz ove poezije veoma sugestivna i varničava pitanja: zašto je patnja koren ljubavi? Zašto silazimo u tajne ljubavi? Zašto živimo u njenoj tami? Zašto živimo u njenoj slutnji? Zašto vodimo neprekidni noćni razgovor s pritajenim silama strasti u sebi? Na sva ta pitanja Vesna Parun pokušava da odgovori i zato je ozarena neiscrpnom snagom mladosti.«[8]

Tko, naime, prelista zbirke pjesama Vesne Parun iz drugoga razdoblja, utvrdit će da su sve međusobno veoma slične. U njima je zabilježeno ljubavno razočaranje, nezadovoljstvo, žalost za mladošću koja je otišla u nepovrat, čežnja i samoća žene koja je od života i u životu tražila radost, raskošan smijeh i sreću.

[7] Milivoje Marković: Ljubav — jedino mjerilo života — Republika XXII; Zagreb, 1966, br. 1. str. 13—15.
[8] Milivoje Marković — Republika XXII, br. 1. str. 13.

Negdje u dubinama njenog bića šumjeli su valovi s obale davnog djetinjstva i mladosti:

O, da nikad ne čuh njihov šum!
Kraj ograde da sam ostala
pod divljom smokvom, i da nisam sišla
u gaj sjenovit, na žalo od srebra
i na plave litice od mjeseca.

(Maslinov gaj)

Možda bi zaista sve bilo drukčije. Ali — od svega je ostala želja:

Pretvori, o noći, njegovo srce u cvijet
na visokim bregovima nehaja,
gdje više ne dopiru moje suze
pomiješane sa slanošću alga.

(Otvorena vrata)

Uzalud je zvati prolaznike i dozivati namjernike: Voljeni je prošao i nepovratno ostavio prazninu u srcu, pukotinu u životu. Rezignacija nije lijek, ali ranjena osamljenica ima snage željeti:

Ti koja imaš ruke nevinije od mojih,
budi blaga njegovu snu
koji je ostao bezazlen.
Ali mi dopusti da vidim
njegovo lice, dok na njega budu
silazile nepoznate godine.
A reci mi katkad nešto o njemu,
da ne moram pitati strance
koji mi se čude, i susjede
koji žale moju strpljivost.

(Ti koja imaš nevinije ruke)

Za sve to: za strpljivost, tugu i sjetu treba snage i tople, ljudske, osobne dobrote. I treba se uklopiti u tokove života, u nabore svakidašnjice; treba nositi srce na pladnju svojih želja:

Rastvoriti se meko i strasno kao frula,
biti čisto krilo, biti svemir, žena.
Ah, moji su snovi nestišana grana,
kroz poklana jata idem zamišljena.

(Žudnja za stadima)

Treba biti svoj. Postojan i uspravan. Treba imati snažnu ljubav, veliko i dobro srce; treba vratiti sve ono što je činilo život:

Vraćam svoju mladost i svoju smrt i sve što
učini drvo od jutra do večeri,
vraćam lađe na pučinu i ptice na kopno,
potoke u djetelinu, gnijezda u kovčege svjetlosti
na istoku,
nježnost gorkima i zbunjenima, hrabrost skupljenima
za polazak,
samoću zalutalom mjesecu, tugu stadima iz praskozorja
planinskog,
Vraćam kolijevku u more, razdvajam vatru u dva
kremena.

(Koralj vraćen moru)

Jedan je pisac, čitajući stihove Vesne Parun, zabilježio: »ono u ženi najbolje i ovim putem izražava Vesna Parun, jer je u ženi prirodno milosrđe, suosjećanje, nagonska osuda krvoprolića jača nego u muškarcu, razvijenija« (Zlatko Tomičić).

Ali Vesna Parun ima i tu svoj odgovor, svoju istinu: »Niti se zbog toga mogu radovati, niti se slažem s time što se neprestano ističe 'ženstvenost' moje poezije od strane novinske kritike. Naprotiv, to čini da je izlazak svake moje nove zbirke pjesama za mene najmučnija svetkovina poniženja...«[9]

Njena je želja naviještati i svjedočiti istinu, sijati dobrotu i darivati ljepotu:

Lutat ću obalama, naći ću još mnoge čiste pećine s
kojih, zalazi sunce u šatore prosjaka i obasjava ih.
Vidjet ću posljednji oblak za proljećem kad mine i
znat ću da je još tu sva tuga od koje se daljih.

(Udovica)

Samo to! Da bi bila i ostala svoja. Uvijek. Pa i kad ne bude svijetlih raspoloženja, bezazlenosti i šarenila zemlje...

4.

U prosudbi stihova Vesne Parun svi se njeni kritičari vraćaju prvoj zbirci Zore i vihori (Zlatko Tomičić, Vesna Krmpotić, Tomislav Sabljak, Božo Milačić i dr.). Otkrivaju u tim stihovima djetinjstvo, domoljublje i ljubav.

»Pjesme u kojima se poetski vraća djetinjstvu pune su izvanredno spontanih slika koje se stapaju neposredno, te doživljajima iz tih dana daju lepršav ritam, lakoću, ponesenost. Te su pjesme prozračne jer je u njima sačuvan san djeteta, ostala je slika života onakva kakvu je vide i mogu vidjeti samo zanesena djeca i daroviti pjesnici«.[10]

Kad je riječ o domoljublju Vesne Parun, onda se ponajčešće spominje njena zbirka Pjesme (1948). Premda se često recitiraju i spominju stihovi iz

[9] Vesna Parun o sebi; Forum 9—10, god. 1964, str. 399.
[10] Karmen Milačić u zbirci Vesne Parun: Konjanik, Zagreb, 1962. str. 6.

te zbirke, čini se da je ipak u pravu P. Palavestra kad kaže: »Ispod zvučnih i patetičnih pokliča ekstatične rodoljubive pesme, koja se utapala u opštu retoričku i horsku apoteozu preporođenoj domovini, Vesna Parun i dalje je skrivala svoj pravi pesnički lik«.[11]

U trećoj i najznačajnijoj sastavnici pjesništva Vesne Parun, u ljubavi, i u svemu što ona pruža, uzima, daruje i uskraćuje, treba tražiti najljepše misli i raspoloženja koja je pjesnikinja oblikovala. Ti stihovi su solilokvij žene koja je žedna ljubavi i koja, pritiješnjena vlastitim tijelom i osjetilima, lomi svoje biće, ranjava srce i grca u nabujalosti svojih čežnja i nemira:

Uspravna vatro moje mladosti
znam: ti ne možeš
izići iz mene pogašena.
Ti ćeš me prignuti kad budeš
otvarala vrata
moje crnine i ulazila
u neko drugo srce
u kome ćeš me
prepoznati.

(Oseka)

Zaboravljaju ponekad ocjenitelji pjesništva Vesne Parun istaći doživljaj prirode. »Pjesme u kojima izražava svoj unutrašnji osjećaj povezanosti s prirodom imaju prizvuk bajke. Govoreći o prirodi, ona često govori o čovjeku, o životu, o vječitijoj ljudskoj čežnji za dobrotom i ljubavlju, za radošću, slobodom i mirom« (Karmen Milačić).

Ne treba zaboraviti da je Vesna Parun upila u sebe sunčano podneblje svoga mediteranskog zavičaja i da ga je željela sačuvati. Iskrena i neposredna, Vesna Parun je zabilježila »dramu iskrenosti u jednom nesrdačnom svijetu«. Pa zato valjda svaki čitatelj, pročitavši bilo koju njenu zbirku pjesama, može opetovati stihove:

Kažem zbogom a mislim: moje oči
Zaista ne mogu otići daleko
Od tebe zavičaju
Blijed poput dunje.

Učinilo mi se da kažem
Vratit ću se moja ljubavi

A kažem ono što ljubav nikada
Neće smjeti da ponovi zbunjena
Pred svojim istinskim dubokim
gradovima mjesto očiju

[11] Savremenik 7, god. 1968. str. 16.

Kažem zbogom a mislim: damari tuge,
Zašto se krijete u ovaj tren pod teškim
grozdovima srca
Netaknutog vinograda.

(Kažem zbogom)

I, konačno još nešto:

Vesna Parun voli život. Jednostavan, miran i pitom. »Njezin poganski, arhaični zov pokušava u modernom čovjeku dozvati zanemarenu prošlost.«

Upravo zato i nije važno da li je i koliko voljela Rakića, Nazora ili Maksimovićku. Utjecaji i uzori nisu važni kad stvaralac nađe sebe, svoj vlastiti izraz. A Vesna Parun je to našla: svoj stih i izraz.

Razapeta između svojih prvih zanosa, prvih susreta s Dječakom i onoga što je pružao život, Vesna Parun je skupila i zbrojila trenutke svojih nemira, kamičke svojih okršaja te ih složila u mozaik svojih stihova: lijepih i toplih stihova koji su obogaćenje hrvatske književnosti. Još više: osvježenje u lomovima naših nemira . . .

LITERATURA:

1. Marin Franičević: Pisci i problemi, 1948.
2. Zlatko Tomičić: Vita nuova pjesnikinje Parun — Republika, 1955.
3. Božo Milačić: Suze i zvijezde, 1956.
4. Tomislav Ladan: Zoon Graphicon, 1962.
5. Tomislav Sabljak: Vesna Parun: Bila sam dječak — izabrane pjesme; Kolo br. 8/1963.
6. Vesna Krmpotić: Vesna Parun — pogovor knjizi: Vesna Parun: Pjesme — Zagreb, 1964.
7. Grozdana Olujić: Pisci o sebi — Beograd, 1959.
8. Predrag Palavestra: Ispovedni lirizam Vesne Parun, Savremenik, br. 7. god. 1968. str. 15—20.
9. Miodrag Jurišević: U traganju za trajnim — Savremenik, br. 7, god. 1965, str. 95—97.
10. Milivoje Marković: Ljubav — jedino mjerilo života — Republika XXII, god. 1966. br. 1. str. 13—15.
11. Vlatko Pavletić: Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva od početka do danas — Matica hrvatska, 1970.

B. K.

Spomen na Dimitrija Demetra

U povodu 100. obljetnice smrti

Kad se osvrćemo na prvoga hrvatskog opernog skladatelja Vatroslava Lisinskoga ili na neku povijesnu obljetnicu u vezi s njegovim imenom ili nekim društvenim događajem iz razdoblja hrvatskoga preporoda ili ilirizma, a to je bila prva polovina 19. stoljeća, rijetko se podsjetimo i na dra Dimitrija Demetra (1811—1872), libretistu dviju opera Vatroslava Lisinskog i jednog od najznačajnijih organizatora novovjekoga hrvatskog glumišta, nadalje na pisca, pjesnika, dramaturga i prvoga kazališnog kritika. To obično ispuštamo iz sjećanja, iako je tada Dimitrije Demeter bio centralna ličnost modernoga kazališnog života u Zagrebu i Hrvatskoj te marljiv prevodilac oko 50 kazališnih komada što su služili repertoarskim potrebama toga vremena. Kako je Demeter pisac prvoga hrvatskog dramaturškog spisa »Dramatička pokušenja« i romantičarske drame »Teuta«, te domoljubni pjesnik poeme »Grobničko polje« i drugih borbenih budnica i davorija što su tada rodoljubno odjekivale u širokim narodnim masama i budile hrvatsku svijest, potrebno je da u povodu 100. obljetnice njegove smrti obnovimo svoja sjećanja na njega kao na pjesnika, dramatika i kulturnoga radnika.

Dimitrije Demeter pojavio se u praskozorju hrvatskoga preporoda kad su nacionalne ideje počele prodirati u Hrvatsku, kad je nekolicina mladih hrvatskih intelektualaca (A. Mihanović, Lj. Gaj i drugi) počela te zapadnoevropske ideje širiti ponajprije u svome krugu, zatim u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima te putem budnica, davorija i koračnica glasno izvikivati nacionalne težnje: upotrebu hrvatskog, a odbacivanje latinskog jezika, širenje govorne hrvatske riječi, lijepe književnosti, narodne popijevke, buđenje nacionalne svijesti i izdizanje svih vrednota narodnoga duha i uma. Vrijeme je u političkom i društvenom pogledu bilo teško; germanizacija je odnarođivala sredinu a mađarizacija prijetila nacionalnom uništenju. Skupina oduševljene mladeži nastojala je europeizirati u nacionalnome pogledu sredinu, probuditi narodnosni osjećaj i pokrenuti općenarodni pokret u smislu narodnoga preporoda ili moderne narodnosne renesanse, dati narodnome jeziku njegovo određeno mjesto i pravo značenje, a narodnu misao izdignuti do domoljubnog osjećaja i pretvoriti je u općenarodnu težnju za slobodom, samostalnošću i nacionalnom državnošću. U takvu vremenu narodnih pretpriprema, izražavanja težnja za nacionalnom opstojanošću, političkom i kulturnom afirmacijom rodio se

Dimitrije Demeter 21. srpnja 1811. godine u Zagrebu u bogatoj trgovačkoj obitelji grčkih izbjeglica pred Turcima. Po svršenoj gimnaziji u Zagrebu učio je medicinu u Beču i Padovi i poslije se kraće vrijeme bavio liječničkim zvanjem. Još kao student priklonio se posve uz hrvatski preporod pa je počeo pisati i pjevati u hrvatskom jeziku. Tako je u svome književnom radu zadro u nekoliko literarnih područja i organizatorskih književnih poslova. Njegov je hrvatski domoljubni osjećaj došao do izražaja kad je mađarski pritisak bio velik i očit i to osobito u njegovoj budnici »Prosto zrakom ptica leti« koja je po svojoj borbenosti, pjesničkoj izražajnosti i buntovnoj otvorenosti postala najpoznatija pa je zato i donosimo da bar djelomično danas osjetimo čime su se zanosili naši pređi, kakav je duh vladao u njihovu zanosu, kakvom su pjesničkom naracijom i kako su poletno, žarko, borbeno i neustrašivo izražavali svoja uzbuđenja i rodoljubne zanose. Kako je svojim tekstom Demetrova davorija budila raspoloženje borbenosti, to je u isto vrijeme bila i oštar prosvjed protiv postojećega stanja, tlake, ugnjetavanja i potčinjenosti. Treba je čuti jer su nam, osim prvih dvaju, ostali stihovi nepoznati ili smo ih zaboravili. Ona odjekuje jekom snage i prodornosti, živo i smiono, pa je stoga upoznajmo ili ponovno počujmo:

Prosto zrakom ptica leti,
Prosto gorom zvêr prolazi,
A ja da se lanci speti
Dam tuđincu da me gazi?
Tko ne voli umrêt prije,
U tom naša krv ne bije!

Znam da moji pradjedovi
Celim svêtom gospođahu;
A ja jezik da njihovi
U ropskome tajim strahu?
Tko ne želi umrêt prije,
U tom naša krv ne bije!

Sam ću ubit mog jedinca,
Nož u srce rinut žene;
Neg da vidim od tuđinca
Slobode mi porušene...
Tko to izvest gotov nije,
U tom naša krv ne bije!

Sam ću upalit krov nad glavom,
Pripravit si grob gorući;
Neg da tuđin mojim pravom
U mojoj se bani kući...
Tko to izvest gotov nije,
U tom naša krv ne bije!

Budnica je u samome početku hrvatskoga preporoda bila određenija i borbenija od Gajeve budnice »Još Hrvatska nij' propala« pa joj stoga i možemo pripisati onaj val oduševljenja koji je zahvatio mladež tih godina onoga vremena. Smisao pjesme i pjevna kompoziciona melodika bili su tada važniji od pjesničke uzvišenosti, jer su takve budnice i davorije oduševljenije budile svijest prema narodnoj pripadnosti, težnji za slobodom i obnavljanju nacionalne državnosti, dakle svih onih ljudskih i narodnosnih elemenata koje tadanje generacije nisu imale. One su u isto vrijeme i početna faza stvaranja književnoga preporoda u odnosu na narodnu riječ, govorni jezik i književno stvaralaštvo. U tome su neosporne Demetrove zasluge kad nekoga drugog književnog rada kod njega ne bi ni bilo.

Demeter je smatrao da se govorna riječ, narodni jezik najbolje može prenositi s kazališnih dasaka i da tako najutjecajnije može djelovati na narod, na šire narodne slojeve, na pučanstvo. Kako je književni jezik tek 1836. godine donekle unificiran iz hrvatskih dijalektnih govora, to ga je kao književno štokavsko narječje trebalo podignuti do umjetničke izražajne vrijednosti i pjesničke profinjenosti. Zagrebačka građanska sredina toga vremena pružala je tome mnogo otpora jer je bila tuđinska, strana i nenarodna. Zbog toga je trebalo kod mladih hrvatskih preporoditelja mnogo umješnosti, izdržljivosti i samopregnuća da se toj otuđenoj sredini naprosto nametne hrvatski jezik kao govorno i komunikativno sredstvo. Demeter je smatrao da će tu borbu najuspješnije izvršiti preko organiziranih dobrovoljačkih kazališnih družina i držao je da će preko njegovanoga narodnog jezika najbolje moći probuditi narodni duh i tako uzdignuti domoljublje svojih gledalaca, jer se hrvatstvo kao emotivni osjećaj prema određenoj nacionalnoj pripadnosti stalo tek probijati u zagrebačko građansko društvo. U tom smislu pristupio je organiziranju dobrovoljačkih kazališnih družina, prikazivanju kazališnih predstava jer je Zagreb bio tada s oko 25.000 stanovnika, a njegovo je građanstvo još uvijek pretežno živjelo njemačkim duhovnim životom. U Demetrovoj je dužnosti bilo da stvori glumce, repertoar i publiku, pa se stoga bavio prvenstveno organizacionim poslovima oko kazališta a kasnije i samom kazališnom kritikom. Za te kazališne potrebe i sam je napisao tri drame (»Ljubav i dužnost«, »Zorislava« i »Teuta«) što su izišle u dvije knjige »Dramatičnih pokušenja« s Predgovorom u 1838. godini. Estetičko-orijentacioni Predgovor tim dramama zapravo je prvi hrvatski dramaturški spis pa je stoga i odigrao značajnu ulogu u daljnjem razvoju hrvatskoga kazališta poput nekoga književno-dramskog manifesta u odnosu na određenu društvenu sredinu. Po njemu je s razrađenim osobnim sustavom u mladoj hrvatskoj dramaturgiji Dimitrije Demeter i postao kazališnim teoretikom. Kazalište je po tome jedan od glavnih i bitnih činitelja u izgradnji nacionalne kulture. Taj njegov umjetnički sastav shvatili su i u njegovu duhu nastavili A. Veber-Tkalčević, 1848. godine, a nešto kasnije i Mirko Bogović, i tako obilježili prosvjetiteljsko razdoblje kazališne umjetnosti. U takvom je kazališno-pedagoškom shvaćanju naglašen utjecaj književnoga jezika s profesionalne pozornice na šire narodne slojeve, jer s pozornice — kako to navodi Demeter — »književni jezik najlaglje, najbrže i najobćenije rasprostranit se može«. Za napredak hrvatske drame u preporodnom razdoblju najveća je zapreka bio baš jezik, i to govorni i književni, jer se Gajevom jezičnom reformom ili stvaranjem jedinstvenoga književnog jezika zapravo odbacio 300-godišnji kajkavski književni kontinuitet i tako je hrvatski jezik vrlo teško prodirao u galantne salone

zagrebačkih odličnika. Demetrove umjetničke težnje i kazališne napore slijedili su kao primjer Ivan Kukuljević, Ljudevit Vukotinović i drugi, pogotovo kad je 1851. godine hrvatski ban Josip Jelačić pokrenuo akciju da s pomoću dionica sabere glavnicu za gradnju zgrade hrvatskog kazališta, koje je smatrao važnim za duhovno-kulturni život hrvatskoga naroda. Povratkom hrvatskoga književnika Augusta Šenoe iz Beča, Dimitrije Demeter napušta 1868. godine upravu zagrebačkoga kazališta što ju je preuzeo 1860. godine pa tako uz starije hrvatske teatrologe Augusta Šenou i Stjepana Miletića Dimitrije Demeter spada među najzaslužnije ljude u stvaranju i razvitku modernoga hrvatskog kazališta. Od njih je Demeter kazalištu prvi udario temelje u doba hrvatskoga preporoda i stoga mu pripada prvenstvo, i na temelju toga početnoga rada svim drugim njegovim kazališnim sljedbenicima bio je olakšan posao oko razvijanja kazališne umjetnosti. Dimitrije Demeter umro je u Zagrebu 24. lipnja 1872. godine i grob mu je na Mirogoju u zajedničkoj arkadi s ostalim zaslužnim i znamenitim muževima iz doba hrvatskoga preporoda.

U Demetrovo mladenačko oduševljenje i njegov početni rad u nastojanju oko promicanja kazališno-glazbene umjetnosti u preporodno doba spada i njegova živa suradnja s mladim hrvatskim intelektualcima i nadobudnim preporoditelj'ma hrvatskoga kulturnog i književnog pokreta pa je stoga pridonio svoj pjesnički obol stvaranju prve hrvatske opere Vatroslava Lisinskoga »Ljubav i zloba«. Pokretač svih glazbenih priredbi, oduševljen pjevač preporodnih budnica i davorija i promicatelj akcija glazbenoga života toga vremena bio je Alberto (Ognjan) pl. Štriga. Njega je Vatroslav Lisinski, najizrazitiji glazbeni umjetnik i najpopularniji skladatelj preporodnoga doba, nagovorio da zamoli Demetra da pjesnički prepravi manjkav libreto za njegovu prvu hrvatsku operu »Ljubav i zloba« što ga je napisao Janko Car. Štriginoj se molbi Demeter odmah i rado odazvao i preradio je Carev libreto, iako je po njemu Lisinski već skladao operu. Mnogi su se prerađeni odlomci zatim javno pjevali već u veljači 1845. godine, skoro godinu dana prije njene premijere. Isto je tako Dimitrije Demeter pjesnik libreta i druge hrvatske opere »Porin« Vatroslava Lisinskoga, a napisao ga je ponovno na nagovor Alberta Štrige, pa je tako u zajednici s drugim oduševljenim i prekaljenim preporoditeljima Dimitrije Demeter bio zaslužan i za stvaranje hrvatske glazbe nacionalnoga smjera, jer je i to — po mišljenju i uvjerenju Demetra — spadalo u kazališno-dramaturški rad toga vremena.

Dimitrije Demeter, porijeklom i rođenjem Grk, a životom, osjećajem i odgojem Zagrepčanin, vrlo se rano priljubio malenom hrvatskom narodu. Sudjelovanjem u svim javnim i kulturnim manifestacijama svoga vremena svrstao se među najznačajnije i najzaslužnije muževe hrvatskoga preporoda. U tom nacionalnom renesansnom pokretu hrvatskoga naroda u prošlom stoljeću Dimitrije Demeter zauzeo je vidno i časno mjesto u stvaranju hrvatske kulture i razvitku modernoga hrvatskog kazališta pa mu stoga u znak sjećanja i poštivanja uskrisujemo spomen u povodu 100. obljetnice smrti, kako bi mu i današnje generacije odale dužno poštovanje i narodnu zahvalnost za učinjene napore i svladane tegobe oko širenja i razvijanja hrvatske kulture.

Ljiljana MATKOVIĆ

U daljinama

I

Ne znam da li su to ptice il avioni
što lete u ovo sleđeno veče.
Odnekud će pismo doći
il prasak bombe.
Bože,
s kovčegom snova odoh od svojih.
Vidim,
sav život može u zgrčenu šaku stati
kao smrznuti vrabac na domaku smrti.

II

Gle šarene ptice šuma,
grane što pupaju za svjetlom.
Koraci naši u blatu sred druma
traže spomenik mrtvih.
Mora da siđosmo s uma
kad radosni kročimo tako
ruku pod ruku, u mraku,
vedri od blistanja lišća.

III

Nebo se na zidove kuća preselilo
i sve ti se učini jednim.
Još malo i sebe ćeš izgubiti
utjehu jedinu
jedini prostor svoj.

U kamenje se pretvaraš i cestu

Ante JAKŠIĆ

Inspekcija

Profesor Luka nije se radovao jutru, jer bi ga žena već rano prodrmala u krevetu i zavrnula pokrivač govoreći:

— Ustani, jer ćeš opet zakasniti u školu!

Luka bi se samo promeškoljio u krevetu i, ne otvarajući oči, okrenuo na drugu stranu s najnedužnijom namjerom da ne prekine nit sna, ali žena o tom nije vodila mnogo brige, nego ga je još jače prodrmala:

— Ako želiš ići obrijan, diži se!

On bi se tada okrenuo na leđa, zatreptao očnim kapcima, prešao prstima po licu i uzdahnuo:

— Zar je već vrijeme?

— Hajde da te obrijem, jer imam i drugoga posla, govorila je žena i s noćnoga ormarića pružila mu naočari s debelim crnim okvirima od kosti.

I kada bi njegovi kratki i debeli prsti osedlali nos naočarima, on bi provirio kroz njihova obrisana stakla i značajno kimnuo glavom:

— Svanulo je!

A ta konstatacija odmah ga je uvela u stvarnost i podsjetila da na vrijeme mora stići u školu i da je zakašnjavanju odzvonilo, jer je direktor u zadnje vrijeme o tome vodio posebnu brigu. I ta direktorova briga nikako mu nije išla u glavu. Kakav mi je to i direktor koji prvi dolazi u školu, pregleda sve razrede, hodnike pa i zahode! A onda se šeta zbornicom vrlo ozbiljan i ukočen kao da je u najmanju ruku bio podnarednik. Eto što ti direktorski položaj napravi od čovjeka! Umjesto da spava do devet sati, on u zbornici pazi kada će koji profesor doći, pa ako neki zakasni, ne odgovara mu ni na pozdrav, nego potegne iz džepa sat na zlatnom lančiću i držeći ga na dlanu, gleda u nj, kao da ga nikada nije vidio. Svi su vrlo dobro znali da je to potezanje sata iz džepa značilo opomenu onome koji bi zakasnio.

I sada, dok je profesor Luka razmišljao hoće li zaista odmah ustati ili će još malo ležati na leđima, u mislima mu se posve jasno pokazala podignuta direktorova ruka i na njenom dlanu taj fatalni sat. Da je napeo malo bolje uši, možda bi čuo i kako svečano kuca i opominje ga da ustane. A onda se sjetio i svoje namjere da uredi fizikalni kabinet, jer se osim njega u njemu niko nije mogao snaći, a ako ćemo se baš držati istine, ni on sam nije znao

što se sve u njemu nalazi. Koliko puta je već htio da sve te razbacane predmete nekako dovede u red, da napravi kakav-takav inventar, ali mu nikako nije polazilo za rukom, jer se uvijek nešto našlo što ga je spriječilo. Jednom je već bio uzeo metlu da omete pod kad je kolega Matić ušao i rekao:

— Imaš li kave?

Razumije se već samo po sebi da je Luka bacio metlu i prihvatio se posla oko spremanja crne kave. A bio je pravi majstor u tome. Odnekud bi izvukao i bocu rakije, koju osim njega nitko ne bi pronašao, nalio je dvije čašice i rekao:

— Baš si u pravi čas došao da se malo odmorim od spremanja ovoga kabineta i da dušu razgalim!

I dok bi njih dvojica sjedili i čekali da uzavri voda, Luka bi nalivao čašicu za čašicom i uopće zaboravio na uređivanje kabineta. On je i inače bio uvjeren da će posla uvijek biti, ali ne i lijepoga razgovora uz tečnu kapljicu. A kada bi mu, pretpostavimo, netko i uredio kabinet, ni pola sata u njemu ne bi mogao izdržati, jer se u njemu uopće više ne bi mogao snaći. Eto da spomenemo samo kabinet učiteljske škole, koji se nalazio uz njegov kabinet. Iako je i od njega imao ključ da može uzeti koju spravu ako mu ustreba, ni za živu glavu nije htio u njeg ulaziti, a razumije se da je za to morao imati i razloga. Čak se i kritički osvrnuo:

— Ma ta je profesorica luda! Napravila od kabineta apoteku! Neobrijan se čovjek ne bi ni usudio ući. Radije svratim u kavanu nego u njenu apoteku! Kod mene ti je, vidiš, drukčije, u mome se kabinetu osjeća prava radna atmosfera!

I dok je Luka razmišljao u krevetu da li će odmah ustati i poslije predavanja uređivati kabinet, žena je već donijela tople vode i ručnik da mu ga stavi ispod brade i da ga obrije. Videći da od ležanja više nema ništa, prvo je spustio noge na pod, a za njima se pokazao i trbuh, koji je bio vrlo značajan za prednji dio njegove osobe. Netko tko ga nije poznavao, mogao bi se vrlo lako prevariti i pomisliti da je pod pidžamu stavio jastuk da mu se valjda ne prehladi pupak, ali to je bio njegov vlastiti trbuh, zapravo materijalna podloga njegove duhovne nadgradnje, kojemu je poklanjao više pažnje nego i samoj gornjoj površini glave, koju je susjed brijač vrlo rijetko dotjerivao u red. Budući da je materijalna podloga vrlo važan činilac za nadgradnju jednoga naroda, tako je i Lukin trbuh već na prvi pogled posve jasno pokazivao gdje je izvor njegova vedra duha i zašto je lako položio i doktorat iz matematike. Ali zbog te materijalne podloge čovjek nekada može imati i poteškoća, a to je došlo i kod Luke do izražaja. Naime, kako nije mogao vidjeti vlastite noge, to mu je žena svakoga jutra morala obuvati cipele, a to njoj nije bilo teško, jer je bila vrlo mršava i lako se mogla sagnuti.

I sada je žena Luki obula cipele, obrijala ga, dala mu doručak, a on je samo prebacio crnu pelerinu preko ramena, stavio na glavu šešir s velikim obodom, uzeo debeo štap i krenuo u školu. Onako nizak i okrugao kao burence, vedro je promatrao prolaznike i slušao kako vrapci cvrkuću u krošnjama, kao da im je drago što je jutros ranije pošao u školu i da će u nju stići na vrijeme. Ali čovjek na svome putu uvijek nailazi i na neke prepreke

pa je tako i Luka odjednom vidio da je staza sva blatna, jer je noćas padala kiša, a on je već bio na sredini i nije u prvi mah znao da li da se vrati ili da nastavi put. Ali lako bi mu se bilo odlučiti da između dvije mogućnosti izabere jednu kad bi znao da li je već uprljao cipele ili nije! Kako je između njegova pogleda i nogu stajao trbuh, nije mogao ni vidjeti da li su mu cipele blatne ili su još čiste. Istina je da su cipele samo privremeni dodatak čovjeku, ali kao što se obično kaže da odijelo čini čovjeka, tako neki i po cipelama odmah vide s k'm imaju posla, a Luki nikako ne bi bilo drago da netko i pomisli da je pošao u školu u prljavim cipelama. Na svu sreću kraj njega je prolazio đak i skinuvši kapu nazvao mu dobro jutro. Luka je podigao štap i nakašljao se:

— Stani!

Đak se okrenuo i stao.

— Dođi ovamo!

Misleći da Luka nije čuo pozdrav, đak je prišao, skinuo ponovno kapu i glasno rekao:

— Dobro jutro.

— Vraga, dobro jutro! Zar ne vidiš da je blato? No, ne boj se. Nisi ti tome kriv. Ne praviš oblake. Pogledaj da li su mi blatne cipele.

Đak je s mnogo poštovanja pogledao Lukine cipele:

— Na petama ima malo blata.
— Ostalo je sve u redu?
— Da.
— Dobro je. Možeš ići!

Luka je bio uvjeren da svako tko je kulturan gleda čovjeka s prednje strane i u lice i da je neodgojen i sumnjiv onaj koji bi više pažnje posvetio promatranju nečijeg naličja, pa se zato nije ni zabrinuo što su mu pete malo blatne. Budući da je sada brzim pogledom ocijenio situaciju na stazi i da se pouzdavao u svoju vještinu zaobilaženja blatnih mjesta, krenuo je pun jutarnjega optimizma i sretno stigao do kavane, koja ga je gledala širom otvorenih vrata na kojima je stajao kelner Marko i ljubazno mu se naklonio. Kako je Luka uvijek gajio posebnu simpatiju prema ljudima koji druge poslužuju dobrom kapljicom i tako im vraćaju vjeru u život, to mu je i kelner Marko bio simpatičan, a bio mu je drag i njegov nos, koji je jasno govorio o blagodati punoga podruma. I taj eto kelnerov nos probudio je u njemu želju da svrati na rakijicu, koja je odisala mirisom zrelih šljiva, koje su ga opet podsjetile na vrt u čijoj je hladovini tako rado sjedio i blaženo drijemao. A onda, kao klasično obrazovan čovjek, sjetio se i pametne klasične izreke: Zdrav duh u zdravu tijelu, što je on odmah preveo na svoj jezik: Dobra kapljica u dobru želucu! I recite sada i sami zar bi netko Luku mogao razuvjeriti da klasično obrazovanje nema i posve realne primjene u životu! No, prije nego što će donijeti konačnu odluku da li će klasičnu mudrost provesti u djelo, potegao je iz prsluka sat da vidi koliko još ima dragocjenoga vremena na raspolaganju.

— Za dvadeset osam!

Kad je to Luka rekao, odmah su se pojavile dvije mogućnosti: ili ga je žena probudila prije sedam sati i tako ga prevarila te je ranije krenuo u školu ili mu je stao sat. O nečem trećem nije moglo biti govora. Kad je stavio sat na uho, ustanovio je da posve marljivo kuca i da ga nije iznevjerio. Da je Luka kojom nesrećom bio zlovoljan čovjek i da je ljudske slabosti promatrao s više točke gledišta, ovaj ženin postupak svakako bi osudio i strogo je pozvao na odgovornost. Ali on je bio uvjeren da ne postoji savršeno biće ni u hlačama, a kamoli u suknji, pa je odmah vidio da u ovom ženinu postupku ima i nečega dobrog. Njena je zapravo zasluga što mu se sada otvorila mogućnost da svrati na rakijicu:

— Jednu ljutu, gospodine profesore?

Dobrodušno se smiješio kelner Marko, okrenuo se i pošao k šanku da upitnu rečenicu pretvori u potvrdnu.

Znajući da škola nije zec da bi mu mogla pobjeći, Luka je porebarke ušao u gostionicu i naslonivši se na štap, pogledao oko sebe da odluči gdje bi mogao najugodnije sjesti. Naime, on je bio duboko uvjeren da mjesto i položaj tijela pridonose veće uživanje kada se čokanj spusti na stol i utanji vrat da bi ga prsti mogli nježnije zagrliti. Ali Luka se nije dobro ni ogledao, a iza obližnjega stola već je čuo poziv:

— Sjedi ovdje! Baš si dobro došao da prodiskutiramo o jednom problemu. Ti si matematičar i sigurno ćeš ga lako riješiti!

— O, o, dobro jutro! Vrlo rado!

Za stolom su sjedjeli profesori učiteljske škole Martić i Simić, a pamet tih dviju glava nadopunjavao je željezničar Crnković, koji je predstavljao realan smjer ovoga uglednoga diplomatskog kora.

Luka u svojim poznanstvima nije bio ograničen samo na svoj profesionalni krug društva, on se družio s ljudima svih profesija, sa svakim je bio dobar, jer nije cijenio ljude po položaju i profesiji, nego po dobrome srcu i poštenoj riječi. Nije volio ljude, koji su se smatrali naprednima i pametnima i narodnu poslovicu: Ljudi se vežu za riječ, a volovi za rogove, shvatili i primjenjivali u praksi ovako: Ljudi se vežu za rogove, a volovi za riječ! Vi ćete možda i sami Luki prigovoriti i reći da ne ide u korak s vremenom, ali nemojte zaboraviti da bi vam Luka na taj prigovor odgovorio: Ne trči pred rudo da te konji ne pregaze!

Sve sam ovo spomenuo da biste znali kako Luki ni željezničar Crnković nije bio nepoznata osoba i kako je s njim bio u vrlo dobrim odnosima.

Kada se Luka udobno smjestio za stolom i svojim kratkim i debelim prstima obgrlio vrat zatočene rakije u prozirno staklo i odlučio da je oslobodi toga mučnoga položaja, obratio se kolegi Martiću:

— Ako već tako rano želite riješiti neki problem, što ćete raditi cijelo poslijepodne?

— Slušaj Luka, evo o čemu se radi. Na tvojoj školi je kolega Srdić.
— Da.
— On ima kćerku.
— I to znam.

— I ona ide u učiteljsku školu.
— I to znam.
— I eto nekako ne stoji baš najbolje iz povijesti.
— To ne znam. A koji joj to mudrac predaje?
— Evo, kolega Simić.
— Vidi vraga! I ti joj dao slabu ocjenu?
— A što ću kad ne zna! Znaš kako je. Ne zna: slaba ocjena. Što sam drugo mogao? Čovjek mora biti pravedan.

— Da, da, pravednost iznad svega! — zaklimao je Luka glavom i podigao čokanj prema svjetlu da bolje vidi mučenicu kojoj je namijenio plemenitiju ulogu u svome želucu.

— Pravednost! — prihvatio je Martić. — Nemam ja ništa protiv pravednosti, ali radi se o kolegi, o njegovu ugledu. Profesorova kći pa da propadne! Ima čovjek brige pa da mu se sada i ovo sruči na glavu? Nema smisla. Ne smije opet čovjek biti tako krut. I kud da se baš pravednost primjenjuje nad ovim djetetom kad je u cijelom svijetu nema.

— To bi značilo da profesorsko dijete treba da ima protekcije!

— Ma slušaj, Simiću, ne mora se to baš nazvati protekcijom. Smatraj da si ovdje uzeo malo blaži kriterij.

— Ali ako objektivno promatramo . . .

— Znam, ali ljudi ne žive objektivno nego subjektivno. Nego, Luka, što ti misliš?

Luka je spustio prazan čokanj na stol i naslonivši se na štap, malko se nakašljao:

— I vi ovo smatrate nekim problemom? I još udarili u neko dubokoumno filozofiranje! Te pravednost, te kriterij. Kad biste ovako nastavili, gdje bi vam bio kraj? Marko, daj još jednu ljutu!

— Odmah, gospodine profesore.

— Nego slušajte što ću ja vama kazati. Stvar je vrlo jednostavna i ne treba je komplicirati. Simiću, daj djetetu prolaznu ocjenu pa mirna Bosna.

— Ali, umiješao se Crnković, pa to bi značilo da profesorska djeca imaju protekciju. A što će onda biti s našom djecom?

Kelner Marko je stavio čokanj pred Luku i udaljio se.

Luka je desnim dlanom pokrio čokanj i pomakao se na stolici:

— Reci ti meni, Crnkoviću, što si ti po zanimanju?
— Što? Pa željezničar. Znaš i sam.
— A imaju li djeca željezničara popust na vlaku?
— Imaju?
— A reci ti meni da li se u tramvaj smije ulaziti sprijeda?
— Ne smije.
— A zašto tramvajci ulaze sprijeda?
— Pa tramvajci su.

— E vidiš, kada tramvajci ulaze na zabranjeni ulaz, to nije protekcija? A kada vaša djeca imaju povlasticu na željeznici zar vi pitate što će biti s

drugom djecom? E tako ti je to. Tramvajci imaju prednost na tramvaju, djeca željezničara na željeznici pa je onda i posve razumljivo da i profesorska djeca treba da imaju prednost u školi! Nego, koliko je sati? Vidi vraga, moram se požuriti.

Luka je podigao čokanj, kucnuo se sa članovima ovoga diplomatskog kora i rekao:

— Žao mi je, ali moram ići.

Kad je Luka dostojanstvenim korakom stigao do škole, pred njom nije bilo žive duše. Čak nije bilo ni đaka koji su obično zakašnjavali. U hodniku je tišina, tako svečana kao da nije radni dan, samo što se iz razreda čuje glas profesora Pavla:

— Znate, djeco, sudbina Fracuske tada je visjela o tankoj, tankoj niti, a ta tanka nit, to je bio Karlo Debeli.

Luka u mislima vidi profesora Pavla kako onako suh, žutih obraza sjedi za katedrom i kako se po svome običaju vrlo ozbiljno drži; vidi i đake koji pod djelovanjem Pavlova slikovitog tumačenja podižu zaokruženi dio svoga tijela koji im po prirodnoj namjeni služi za sjedenje, čuje njihov piskavi smijeh i vrti glavom:

— Vidi vraga! Tko kaže da Pavle neće postati pravi naučenjak! Humor kao pedagoško sredstvo!

I tako i sam zamišljajući sebe kao tanku nit, ušao je u zbornicu i videći direktora gdje stoji kod peći, skinuo je širokom gestom šešir i dobrodušno rekao:

— Dobro jutro, gospodine direktore.

Kako direktor nije ništa odgovorio, Luka je slegnuo ramenima, prišao vješalici, objesio šešir i pelerinu i uzeo dnevnik. Kad se okrenuo da pođe u razred, vidio je kako je direktor potegnuo iz džepa sat, stavio ga na dlan lijeve ruke i podigavši glavu i obrve, sav se unio u promatranje sata.

— Čega li sve nema na svijetu! — mislio je Luka, — i kakvim sve slabostima nisu podložni ljudi! Eto, neki skupljaju kutije od šibica, neki marke, neki stare lule i tko bi znao što sve ne skupljaju, a direktorova je pasija da gleda u sat! I kako se samo za tu zgodu svečano obukao! Zar je za to potrebno crno odijelo, uštirkana bijela košulja i crna kravata? A o lakiranim cipelama da se i ne govori.

Kad se direktor nakašljao i još više podigao sat, Luka mu se približio i rekao:

— Imate vrlo lijep sat, gospodine direktore. Gdje ste ga kupili? Odlična marka?

Vrata su se otvorila i na njima se pojavila podvornikova glava:

— Gospodine direktore, traže vas neki ljudi.
— Odmah.
— Čini mi se da su nekakvi inspektori.

Direktorove su se obrve skupile, preko lica mu je preletjelo iznenađenje. Prinio je sat k uhu i više za sebe rekao:

— Stao je!

Čim je Luka čuo da su stigli inspektori i da je stao direktorov sat, lupnuo je štapom o pod i brzo se našao u hodniku. Dok je išao prema razredu, mislio je:

— Eh, još su nam samo ovi mudraci potrebni!

Luka nikada nije njegovao simpatiju prema inspektorima, jer je bio uvjeren da je to soj ljudi koji svagdje zabadaju svoj nos i misle da su najpametniji. Imenuj budalu inspektorom, i automatski postaje pametan! Kako je Luka s njima uvijek bio na ratnoj nozi, jer su mu prigovarali da je neuredan, to je on govorio kad god je čuo da je netko postao inspektor:

— Pa razumije se. Da se što razumijevao u svoj predmet, ne bi ga ni postavili za inspektora!

Treba kazati istinu da im se ni sada Luka nije obradovao, a kako će im se i obradovati kad još nije uredio svoj kabinet. I kud su baš sada došli, zar nisu još mogli pričekati? Uvijek dolaze u nevrijeme kao slabost želuca kad nigdje u blizini nema zahoda.

Kada se Luka iz razreda vratio u zbornicu, profesori su odlagali dnevnike i jedan drugom govorili da su došli inspektori. Na njihovim se licima moglo pročitati da se baš nisu obradovali nezvanim gostima i da bi im najdraže bilo da se uopće nikada ni ne pojave. Dok su prije glasno razgovarali i obično se šalili, sada ih je obuzimao nemir i mučno iščekivanje. Profesorice, koje su inače bile najglasnije, šaputale su i prelistavale udžbenike da ne bi nepripravne dočekale inspektore.

Luka se zaustavio nasred zbornice i pogledavši što se oko njega događa, glasno je rekao:

— Došli nam gosti da vide kako uzgajamo cvijeće! A što ste se ušutjeli kao dijete kad nešto u pelene napravi! Vrlo važno! Kako su došli, tako će i otići. Ali direktor! Njega da ste vidjeli! Kada mu je podvornik rekao da su došli inspektori, toliko se uplašio da mu je stao sat!

— Ma hajde, što to govoriš Luka — rekao je Pavle.

— Svojim očima sam vidio!

— Znači da si opet zakasnio. Tebi se nikada ne žuri.

— A zašto da se žurim? Tko se žurio, vrat slomio! Zar ne znaš da su već stari kazali: Žuri se polako! A ako ćemo pravo kazati, zemlja je okrugla i žurio se ti ili ne, uvijek ćeš stići na isto mjesto!

— Sigurno su došli da ti vide kabinet.

— Jezik pregrizao! Što ti to spominješ!

— Oni vole kavu.

— Za nezvane goste nema kave. Ali ako sudbina moga kabineta visi o tankoj, tankoj niti, onda je ta nit Luka Debeli.

Uto su se otvorila vrata i na čelu s direktorom ušli su inspektori. Luka je iz iskustva znao da su kondukteri u vlaku mršavi, a revizori debeli pa mu se nekako uvijek sama od sebe nametala misao da i inspektori moraju biti debeli, jer to dolazi kao podloga autoritetu. U mršave revizore nikada nije imao povjerenja pa isto tako ni u mršave inspektore. A ovi evo mršavi, kao da su ih prisilili da dva mjeseca poste kako bi se ovako gladni što jače

bacili na plijen. Luka je znao da se mršava žena prije podne ljuti na samu sebe, a poslije podne na cijeli svijet, to je svakoga dana imao prilike vidjeti vlastitim očima kroz naočari, pa je i sada odmah predosjetio da i iz ovih inspektora zrače iste pogibeljne zrake. I dok su se inspektori rukovali s profesorima držeći se ozbiljno i pružajući im ruku s olimpijske visine, pred Lukom se našao inspektor Marić:

— Kako ste, gospodine profesore?

— Ma vidi vraga! Jesi li ti to Mariću?

— Kako vidite, jesam.

— I ti ode u inspektore!

— Eto odoh.

— Tako je to. Čim čovjek ode u Zagreb, odmah postane inspektor, pa makar bio i ovako mlad.

— E znate, na mlađima svijet ostaje.

— Da, da. Na mlađima svijet ostaje kada ostare. Nego hoćeš li k meni na sat?

— A ne, ne. Vi znate da ja nisam matematičar. Uvijek sam kod vas nekako sumnjivo stajao. Ja sam za povijest. Nego direktor je preporučio da vam malo i u kabinet zavirimo, ali to će drugi učiniti.

Kada je zazvonilo za početak sata, tri inspektora opkolila su Luku:

— Mogli bismo prvo malo kabinet pogledati, a poslije bismo svratili na sat.

Kad su profesori čuli njihovu namjeru, samo su se nijemo pogledali i pomislili: Eh, nesretni Luka, kud baš u kabinet!

Ali Luka se srdačno nasmijao i prilazeći k dnevniku, govorio:

— Izvolite samo, bit će mi vrlo drago. Ja, znate, posebnu pažnju posvećujem kabinetu!

Dok je vodio tri inspektora, kao brod uz koji plove laki brodići, Luka je hladnokrvno udarao štapom o pod i gledao preda se, a pri tome je mislio: Sramota je dvoje na jednoga, a direktor mi je ovu trojicu navalio na vrat! Neka mu je na zdravlje!

Kad je završio sat, a svi se profesori već vratili iz razreda u zbornicu, Luke još nikako nije bilo. Sigurno mu inspektori sole pamet, sigurno su ostali zaprepašteni u njegovu kabinetu. Tako su mislili profesori i radoznalo čekali Luku. Došao je i direktor, stao je kod peći, a po svemu se vidi da i on čeka Luku i da mu na obrazima poigrava zluradi osmijeh. Unaprijed već uživa kako će vidjeti Luku utučena i pokunjena. Kroz otvorena vrata začulo se udaranje Lukina štapa po podu, a skoro se i on pojavio s inspektorima, koji su, prateći ga, govorili:

— Vidi se da ste pravi stručnjak. Vjerujte, ovako uređen kabinet rijetko se može vidjeti. Vi ste uložili mnogo truda. Ovakav red i ovakva čistoća!

Luka je spustio dnevnik na stol, raširio ruke i posve nedužno govorio:

— Ja, znate, ne podnosim neurednost. Meni je, da tako kažem, urednost prirođena. Na to sam se navikao još od malih nogu. U krvi mi je to. A onda, znate, kako je. Čovjek mora voditi brigu o svome alatu. Bez alata nema ni zanata. Koliko sam samo utrošio dragocjenog vremena na to uređivanje.

Direktor je širom otvorio oči i ugrizao se za usnu ne vjerujući da ovo čuje svojim ušima. A onda, pomislio je, Luka se ipak potrudio i najposlije uredio kabinet. Profesori su stajali u nedoumici, jer nisu ni u snu očekivali da će inspektori ovako pohvalno o Luki govoriti. Ipak se eto promijenio! A Luka kao da se otresao buha, zadovoljno je trljao ruke i kao miš iz mekinja gledao oko sebe.

Poslije trećega sata prišao je Luki inspektor Marić. Stojeći u hodniku kod prozora, povjerljivo mu je rekao:

— Čujem vrlo pohvalne stvari o vama. Čestitam vam!

— O, hvala. A zar si očekivao nešto drugo?

— Nego, recite mi što je to s profesorom Blažićem?

— Ništa. Što bi bilo?

— Ma znate, bio sam kod njega na satu. Slabo mu đaci znaju. A i ono što znaju često puta naopako shvaćaju. Istina je, čovjek je već star, ali sam ipak nekako zabrinut, jer što će biti s tom djecom? Kako ih on to uči?

— Ah — odmahnuo je Luka rukom — što imaš biti zabrinut? Kako ih ? A zar tebe nije isto tako učio? I zar si ti nešto bolje znao? Ne brini se ti ništa. I tebe je tako učio pa si postao inspektor?

Marić ga je pogledao ispod oka, prešao rukom preko čela i nasmiješio se.

Poslije petoga sata došao je Luka u zbornicu i viknuo:

— A sada k meni u kabinet na kavu!

— A inspektori? — pitao je nesigurno Pavle.

— Kako su došli, tako su i otišli. Nema ni direktora. Odmah me je o tome obavijestio podvornik.

Teret koji se bio na sve spustio, nestao je kroz otvorene prozore, a pokreti su postali slobodni i oči su se punile svjetlom.

Profesor Katić prišao je Luki i zagledao mu se u oči:

— E, moj Luka, mogu ti iskreno reći da sam se razočarao u tebi.

— A zašto?

— Tebe, brate, hvale inspektori, a nama sve nešto prigovaraju. I onda, ipak si nam mogao reći da će doći, mogao si nas na vrijeme obavijestiti, a ne ovako.

— Odakle sam znao da će doći?

— Da ti nisi znao, zar bi uredio kabinet i to još onako potajno da niko ne zna! Vjeruj mi, razočarao sam se i ni u snu nisam mogao pomisliti da ćeš postati takav štreber! I da ti pravo kažem, nije mi sada do tvoje kave, nego me baš zanima kako si uspio urediti kabinet da te tako inspektori hvale.

— To i mene zanima — rekao je Pavle i spremio knjige u stol.

— Izvolite! Kada sam vas već razočarao, da vas barem utješim. Kava i rakija vas čekaju!

Luka je lupnuo štapom, okrenuo se i pošao, a za njim su uskoro krenuli ostali profesori s očima punim radoznalosti. Kad su ušli u kabinet, Luka je sjedio na stočiću i u čašice lijevao rakiju, a miris kave golicao nosnice. Marić je raširio ruke, a oči su mu se rastvorile pune zaprepaštenja.

— Ma dobro, Luka, vrag te odnio, tek sada ništa ne razumijem. Pa kod tebe je svinjac kao što je i prije bio! Pa ti nisi ni rukom maknuo!

— Ni ja ništa ne razumijem — dodao je i Pavle i sumnjivo se osvrtao. Zar ovaj kabinet da hvale? Ili sam ja lud ili su oni ludi!

— Čini mi se i vi i oni.

— Ništa ne razumijem — ponavljao je Pavle i promatrao razbacane i ispreturane stvari po kojima je na podu ležala prašina. — Tu mora da je neka tajna!

— Kakva tajna! Pusti kraju! Nema kod mene tajni!

— Ipak reci nam u čemu je tajna.

Luka je iz džepa izvadio ključeve, izdvojio jedan i podigao ga:

— Ako baš svi hoćete, u ovome je tajna.

— U tome ključu?

— Da, u tome ključu!

— To mi nije jasno.

— Zar ti nije jasno da je to ključ od fizikalnoga kabineta učiteljske škole?

— I ti si njih u njega odveo?

— A što sam mogao? Vidim da su inspektori nekako jadni, mršavi, blijedi pa sam mislio, ako ih dovedem ovamo, mogli bi još pasti u nesvijest pa bih samo s njima imao brige. Ovakvim ljudima je potreban čist zrak, sunce i čistoća! I umjesto da ih razljutim, da se jede i onako mršavi da se još više utanje, ja sam im pružio priliku da se razvesele i da budu zadovoljni. A zadovoljno srce kudjelju prede. I eto, zadovoljni oni, a zadovoljan sam i ja. A što ti treba u životu više nego da svi ljudi budu zadovoljni!

U kabinetu je nastao grohotan smijeh, Marić je zagrlio Luku i udario ga po ramenu:

A kako si se nedužno držao! Povlačim ono što sam ti prigovorio. Molim te, oprosti mi.

— Kada povlačiš prigovor, a ti pruži ruku da se kucnemo!

I Luka je prvi podigao čašicu, zatreptao očnim kapcima i poslije toga sve počeo častiti kavom.

U ovako dobrom raspoloženju svi su obećali da će Luki pomoći da uredi kabinet, ali on je samo odmahnuo rukom:

— Ne trčite pred rudo, ima još vremena! Tko se žurio, vrat slomio. Bolje će biti da se pobrinete da se direktoru popravi sat, jer u što će, nesretnik, gledati ako sutra na vrijeme ne stignem u školu!

Ante ŠIMUNIĆ

Taj kamen kao dar neba

U blještavilu vrućeg prijepodneva uspinjala su se u nebo bremenita zdanja Akropole, slična golemim hrptovima brodolomnih lađa.

Alica se uznemiri pogledavši na veliki zidni sat autobusne stanice. Osjetila je, negdje duboko u nutrini, da ju je počeo mučiti neumoljivi crv sumnje. Tek sada je, čini se, počela nadizati pokrov kojim je bilo zaštićeno pravo lice Markovih riječi, jer je on već trebao stići ovamo, kako joj je bio obećao. »Pričekat ću još samo pet minuta«, odluči ona i nehotice se ugrize za usnu. Kako nije mogla dulje ostati na istom mjestu, zamorena iščekivanjem i uznemirena čudnim nekim predosjećajem, ona nervozno prošeta rubom perona držeći u ruci crni kovčežić. Bila je uvjerena da bi i u najvećoj gužvi mogla prepoznati Marka, zahvaljujući njegovoj stasnoj pojavi. Kod izlaza mnoštvo se putnika zbijalo u jednu masu koja se valovito valjala u oba smjera. Struja ljudi i prtljage gotovo je iznese na ulicu. Alica odmjereno pođe pločnikom obazirući se na sve strane: nije bilo ni znaka Marku. Naslonjen na stup staničnog caféa, zavodnički ju je odmjeravao neki bradonja. »Za nekoliko trenutaka trebat će sve zaboraviti«, mislila je usplahirena. Njezine bi joj se družice iz razreda sada sigurno cinički smijale da je vide ovako izigranu na ulici. Osjećaj da se s njom netko drsko poigrao kao lutkom budio je u njezinim ušima glas nekog zlobnog sudbinskog cerekanja. Marka je srela prije dva dana, dok se sama penjala vijugavim puteljkom Lycabetosa da bi s tog atenskog brda imala pred sobom kao na dlanu čitav grad. Već pri samom vrhu on izroni ravno pred nju, verući se kozjom stazom što je vodila između stijenja i niskog rastinja; bio je to visok i naočit mladić, stranac po vanjštini a po živim pokretima sjevernjak. Uznojio ga strmi uspon, pa mladić skinu plavu vunenu maju.

— Oprostite, nisam vas htio prestrašiti — rekao je mirnim glasom na engleskom jeziku.

— Pa, zapravo me i niste prestrašili... Smijem li samo znati da li je planinarenje vaš hobi? — odvaži se Alica.

— Moj hobi je osvajanje — nasmije se Marko, otkrivši pravilnu krivinu bijelih zubiju.

— Onda ste, barem ovdje, zakasnili — odvratila je vedro.

— Ne, nisam. Najveći vrhunci uvijek čekaju svoje osvajače.

Tako su se upoznali, ovijeni vedrinom atičke atmosfere što se u daljini sljubljuje s morem i s njegovim nevidljivim otocima.

Sada, međutim, još uvijek nije bilo ni najmanjeg znaka koji bi nagovještao Markov dolazak. Samo strana lica, lica bez topline i prijateljske geste, šutljivo hitahu ulicom. Alica se vrati na peron, osjećajući kako njezin unutrašnji nemir naglo prelazi u očaj. To nije smjela dopustiti. Pogledom potraži ne bi li negdje mogla dobiti čašu svježe vode, a u isto vrijeme požali što je uopće i dolazila na ovo mjesto.

Njezini se živci naglo opustiše s olakšanjem jer je konačno ugledala Marka kako joj se približava ulicom. Što ga je moglo spriječiti da kasni? Imala je čudan dojam da je on uvijek bio u nekakvoj žurbi. Marko je nastojao zadržati mirnoću svoga glasa i zatomiti uzbuđenost.

— Ispričavam se što si tako dugo čekala, ali... ja nisam...

— U redu je, ne želim da mi se ispričavaš zbog toga. Radije odahni malo, do polaska autobusa je još daleko. Osim toga, ja sam se već pobrinula za sjedala u prednjem dijelu kola.

— Jesus! I can hardly stand it. I cannot take it just like that. What about a drink, my dear?

— You are a smart fellow, indeed*. Alica se nasmiješi široko.

— Sjećaš se onog svog »osvajanja« na engleskom? Zemljaci koji se jedan pred drugim prave Englezima. Vrlo zanimljivo, zar ne?

— Najprije sam mislio da si Francuskinja — mademoiselle Marie Bûcheron — ili Njemica — Fräulein Greta Stein — reče Marko i odvede je do jednog slobodnog stola pri dnu natkritog caféa.

— A to Alica iz zemlje čudesa — Zagreb, općina Medveščak. Kakvog li razočaranja.

— Ništa od toga.

— Vrlo je ugodno ovdje u sjeni, rekla je spustivši se na pletenu stolicu koju joj primakne Marko. — Nije li pretoplo za veljaču? — Alica opazi da onog s bradom više nije bilo nigdje u blizini.

U tili čas pred njih bane bucmasti konobar, spreman da ih posluži.

— Dva velika piva, molim — naruči Marko piće. Konobar se vrlo lako kretao, što se zbog njegove nezgrapne pojave ne bi baš moglo očekivati. Kad je ušao u buffet, šarene vrpce još su dugo cinkale svojim metalnim krajevima.

Alica je iz svog položaja mogla promatrati bijelosivi kamen južnog dijela Akropole. Gipko je pokrenula svoj vitki preplanuli vrat da bolje vidi sjevernu stranu brda s mramornim hramom na vrhu.

— Kako su čudesni neki trenuci — okrene se prema Marku.

— Ljudski se životi međusobno razlikuju upravo po tome od kakvih su trenutaka sačinjeni. Marko ovo izgovori kao da je to imao pripremljeno već otprije. Činilo se da je u svojim mislima zabavljen nečim drugim.

Poslužitelj donese dva vrča pjenušava piva. Marko je s lagodnošću osjetio prestanak agilnog nastojanja svjetlosti da prodre i u najsitniju poru.

---

* — Isuse! Ovo je sada previše. Preko toga ne mogu prijeći samo tek tako. Da popijemo nešto, draga?
— Zaista si divan drugar.

— Pijmo za naš put — Marko podigne vrč i dodirne Aličin.

— Za sve nevaljalce pod kapom nebeskom — reče Alica glasom skladnih zvončića.

Činilo im se da je na ovoj vrućini najveći užitak piti pivo.

— Više nisam mogla podnijeti ni njihovu samu prisutnost, onaj njihov prizemni način života. Oni ne zamjećuju ništa više od onoga što oči same percipiraju. Hram, kip, mozaik, kapitel — to je za njih kamena masa, puki materijal kojim se grade ceste — nastavi Alica kao da za sebe traži nekakvo opravdanje.

— Maturalno putovanje nije znanstvena ekspedicija, i...

— Svejedno. Glavni je nedostatak takvog putovanja upravo ta bezlična masovnost...

Alica je netremice promatrala kamen. Ozbiljna, s izrazom samopouzdanja i određenog pijeteta, Marku je izgledala kao da osluškuje samo bilo toga kamena.

— Misliš li, Marko, da u svijetu postoji slučajnost?

Marko je bio malo iznenađen pitanjem, pa ipak brzo odgovori:

— Ne, ne vjerujem da postoji. Biti fatalist znači nijekati svoju slobodu.

Alica je usredotočila svoj pogled na mramorno zdanje posvećeno božici Ateni Partenos, zaštitnici grada. Kroz dva tisućljeća prohujaše tuda mnoge oluje; bezbrojne nedaće ognja i rata prošle su preko tog kamena, ali nikad nisu do kraja razorile njegovu ljepotu. Čini se, naprotiv, da je ona postala još prisutnijom, još ljepšom. Alica je u tom trenutku nastojala u svojim mislima stopiti užas i čar razaranja, uskrisiti ga pred svojim očima; bila je čak kadra, tako joj se bar činilo, da s tom nesavladivom snagom odolijevanja stupi u osobni dodir, da je prelije u svoje žile, u čitavo svoje biće.

— U tom kamenu ima mnogo ljudskog — rekla je ponosno. Nigdje drugdje nema tako jasnih tragova žestokih popršta kao ovdje; ovo što je ostalo, što je znalo i moglo odoljeti — to zapanjuje. Ovaj kamen ima svoju duboku mudrost...

Marko je bez riječi nastavio piti svoje pivo. Alica pomisli da je on možda i ne sluša, možda je čak i ne želi čuti. On je tvrdoglavo odbijao piti nektar koji je tekao iz ovog kamena, gurao ga od sebe, obezvređivao. Zar je to moguće? On neće da sluša o tisućljetnoj mudrosti kamena, on koji — ni u kom slučaju — nije kao drugi. Njemu treba pomoći! On treba prestati s time. Ali kako pomoći onome koji pomoć svjesno odbija? Koji način odabrati, kakvim se uvjeravanjem poslužiti? Sve je bilo tako zamišljeno: ovaj put-hodočašće tragom kamena trebao ih je dovesti do njihovog glavnog zajedničkog cilja koji je Alici sada odmicao i bivao sve nedostižniji.

Kamen je stajao na drugoj strani kao simbol ljudskih čeznuća.

— Ne čini li ti se da je pivo odviše gorko — upita Marko.

Alica se zbunila od tih riječi.

— Ima mnogo toga što je gorče. Njezina je ozbiljnost polagano prerastala u ljutinu. Marko to, očito, nije opažao.

— Što kažeš za pelin? Divna stvar, zar ne? Jesi li kad okusila pelin?

— Bojim se da mi upravo silazi niz grlo — odvrati ona.

Konobar je ispraćao dvoje gostiju.

— Znaš, nastavi Marko, ne ispuštajući svoj vrč iz ruke, ne bih želio da me smatraš fatalistom. To bi me jako uvrijedilo.

— Ne kanim — rekla je ona. Usprkos tome, postoje stanovite stvari...

Marko na to ne reče ništa, kao da nije ništa ni čuo. Alica glasno srkne nekoliko gutljaja. Poslužitelj je bio nepažljiv i laktom gurnuo čašu. Staklo se rasprslo. On se brzo uvuče u šarene vrpce.

— Nespretnjaković — reče Marko.

Alica se s mukom sabere.

— Ovo mi izgleda kao stakleni dvorac — mislila je na hram.

— Zimski stakleni dvorac — ponovi odsutno Marko za njom. Ona ga začuđeno pogleda. Došao je konobar i pokupio ostatke razbite čaše. Marko je bez riječi ispio pivo. Ne znajući što da kaže, Alica je neumorno upravljala pogled prema stijeni kao da od nje traži oslonac u svom nastojanju. Htjela je doći do kraja, makar uz cijenu gubitka.

— Taj kamen koji gledam čini mi se kao dar neba — rekla je zatim.

— Vjeruješ u nebo?

— Da ne vjerujem, za mene bi to što sam rekla bila vrlo jalova usporedba.

Sada su i Markove oči, nekako površno, napreskokce, stale šetati strminom sjeverne stijene, uzdižući se postupno prema sljemenu najvećeg hrama na Akropoli.

— Možda je kamen vječan baš zbog toga što ga uspoređuju s nebom — reče Marko.

— Rugaš mi se? — pobuni se Alica.

— Nisam to mislio.

— Poznajem ljude koji jedno govore, a drugo misle. Nepotrebno je reći da ih mrzim. — Alica se pribojavala svojih riječi ali, zaboga, nešto je trebalo odlučno raditi.

— Prerano stvaraš zaključke — rekao je.

— Htio si se posvađati sa mnom?

— Zaista ne shvaćam što želiš — brecne se Marko, ulovljen u mrežu.

Pred njim su stajala dva prazna vrča.

— Imamo još vrlo malo vremena — reče Alica, misleći što se to zapravo desilo između njih.

— Imamo dovoljno vremena za još jedno pivo — reče Marko.

Konobar je prolazio kraj njihova stola.

— Ja neću više ništa. Hvala na svemu.

— Nikakvo piće? Možda kolač?

— Ne, hvala.

— Još jedno pivo — Marko otjera konobara od stola.

Zatim su neko vrijeme šutjeli. Autobus još uvijek nije dolazio na peron, iako je već trebao biti tu. Alica je osjećala pogubnu blizinu rušenja tek postavljenih veza. Neuspjeh čitavog pothvata lebdio je pred njom kao olovni oblak koji će ih oboje uništiti. Mislila je da ovako neće moći duže izdržati.

— Što piše tamo prijeko?

Marko se okrene prema neonskoj reklami na pročelju visoke sive kuće.

— Ono tamo? Ne znam tako dobro grčki. Bit će nešto kao »zvijezda«.

Konobar zatraži da naplati. Marko plati u drahmama i ostavi napojnicu. Alica polako ustane i pođe do rešetkaste ograde, licem okrenuta prema vječnom brežuljku.

Baš kad je Marko ispijao pivo, pred staničnom zgradom zabrekću dva masivna vojnička kamiona, pojavivši se neočekivano iza ugla. Bili su puni naoružanih vojnika; metalni dijelovi njihova oružja svjetlucali su na jarkom suncu. Čim se kola zaustaviše, vojnici vješto poiskaču iz njih i s uperenim puškama opkole zgradu stanice. Alica se prihvati za ogradu i riječ joj zape u grlu. Marko se u hipu nađe kraj nje i reče joj da se ništa ne boji. Ništa im se neće dogoditi ako ostanu na mjestu. Alica je bila osupnuta ovim što se sada dešavalo. »Nije li ovo samo ružan san?« Zauzeće autobusnog kolodvora, sprovedeno za tili čas i bez buke, bila je neuklonjiva stvarnost. Jedno joj je ipak postalo bjelodano jasno: sva njena nastojanja upravljena prema Marku bila su uzaludna. Tu je dakle trebao biti kraj. Autobusna stanica blokirana od vojnika boje iloviče. Sve linije prekinute. Kovčežić joj sklizne iz ruke na pod. Marko ga podigne i reče:

— Zatvorili su kralja!

Alica se začudi otkud on to zna. Nije li se zbog toga onako čudno ponašao?

— Zar su to morali učiniti? — upitala je, ne krijući nemir i strah.

— Kod kraljevskog dvora su me pretresli od glave do pete i vratili u hotel. Ipak, uspjelo mi je da se nekako prebacim s kovčegom do tebe, ali drugim putem, naravno — reče Marko, čudeći se i sam kako se sve odvijalo tiho. Ni jedan metak nije ispaljen, ni staklo nije zvecnulo — ništa. Da li je to imao biti početak građanskog rata koji je bio dugo pripreman? Zar baš sada?

— Razumijem — izusti Alica plaho. U njenom ozeblom srcu, stegnutom zebnjom i ovim čudnim događajem, zaiskri nešto toplo. Neka čudna toplina zagolica je po čitavom tijelu. Doista je razumjela Marka, njegovo nastojanje da je mimoiđu ovi trenuci napetosti i strepnje. Nije mu uspjelo jer su ovi s puškama došli odveć rano. Marko je pokušao učiniti što je najviše mogao. Osim iskrene zahvalnosti u njoj se podiže osjećaj silan kao kamen Akropole.

— Morat ćemo se skloniti nekamo — reče Marko. Njegovo je lice bilo vedrije, izrazitije, staloženije.

U caféu su ostali samo njih dvoje. Poslužitelj je spustio metalni zastor preko šarenih traka na vratima.

— Kamo ćemo sada? — upita Marko.

— Hoće li nas pustiti da odemo?

— Znam kamo — reče Marko i usmjeri pogled na Akropolu. Divovske su lađe bliještale na suncu.

— Zavoljela sam te kao davnog stranca — rekla je Alica puštajući maha osjećaju da se raskrili kao ptica koja je dugo čamila u tami. Marko nježno poljubi Alicu u obraz koji je gorio.

— Ima li još igdje na svijetu takvog kamena? — reče on, uhvativši Aličinu ruku.

U njenim dubokim očima boje badema razigrala se ptica kao da je izletjela iz samog srca kamena.

Veljko VUČETIĆ

Kerubi na Maslinskoj gori

Kerubi popališe ognjenim mačevima Jeruzalem
u plamenu se valjao grad nekoć slavan i moćan
ostadoše zidovi plača a gavran s gora
javi zarobljenicima kobnu vijest
rastali se sveto posuđe hrama, zlato i srebro
a svetinja nad svetinjama ljuto oskvrnjena
— Ostavio si nas Jahve — jaukaše umirući
a kerubi s kovčega — nekad moćni anđeli i zaštitnici
presele se na goru istočno od grada, GORU MASLINSKU
zar to ne bijaše početak novog zavjeta
kad je Golgota plamsala
jedno novo doba u apokalipsi grada
i možda je onaj kerub koji je čuvao svetinju nad svetinjama
upravo podnio Kristu kalež dobrog napitka u Maslinskom vrtu
nekad kerubska slava Jeruzalema
progovori o novoj lomači duha
O sveti obrtaju, o sveti kotaču vanvremenskog bitka
nekad smo i mi k vrhuncima htjeli stići
ali slabi, siromašni i trudni
vraćali smo se uzaludnošću pribiti
zašto smo stali, kad nismo kerube na Maslinskoj gori ugledali
a oni koji su se usudili prispjeti na vrhunac
oni su ugledali nebo, strašnog anđela
što bdije u poniznoj strepnji
nismo umjeli više ništa reći
zanijemili zavazda — drugim smo se poslovima djeli
onima zbog kojih smo luđaci u ovoj pustolini postali
onaj žar, onaj oganj, onaj mač, više nije iščezavao iz naše zbilje
sada je trebalo taj mogući svijet u novom vulkanskom kovu saliti
popaliti svoj vlastiti grad poroka
i popeti se i bez strašnog anđela na vlastitu goru
nakon mnogo pokušaja popeli smo se na neke vidikovce
i morali smo s poniznošću priznati
da je svaki naš korak bio popraćen ljubavlju nevidljivog bića
unatoč tome nastajale su takve tmice i mrakovi, praznine

kad se ni nada više nije pojavljivala
a glasnik o blizoj zori nije još ni primirisao naše pragove
ustrajali smo unatoč svemu i novim smo uvalama hodočastili
kao poslije dobrog i okrepljujućeg sna
da li smo očajavali, trpjeli, ošamućeni kerubskom slavom
koja nam se tako slavno primicala
da li smo je bili dostojni
i da li smo obuzeti svetom vatrom tinjali noću i danju
za nekog prozeblog i oskudnog

Jure UJEVIĆ

Blaga ispovjedaonica

zid je bio posve hladan
i ti si bila pored zida
sasvim hladna
tako sam čuo —
a tupo je odzvanjao korak
život je bio gorak
jedna je sjenka zamakla
iza ugla
nešto se zbilo
zid je bio posve hladan
i moje je srce hladno

Vječita proljeća

moja je ljubav bijela
bijela kao trešnjin cvat u proljeće
kad se čista plavet razapne nad modrim vrhovima rodnih planina
kad rijeka raspjeva svoj tok s visine u nizine
gdje se cvijeće ruji u šumi mladih trava
gdje se grozdaju cvjetovi vinove loze
kao dojke mlade pastirice na prvom suncu
onda je moja ljubav čudo, kao ptica
što se vratila u rodni kraj

Tin Ujević

koji PAMTIŠ SEBE I SLABA I JAKA
i razumiješ ulice glas daj nam danas
iz tvoga kamena čela bijela je misao svaka
obzorja svijetu da živi u jedan srca glas

jer PAMTIŠ SEBE U SVIJETLU I SJENI
u čovjeku i ženi tvoja darežljiva progonstva
i JAO MENI DAKLE BLAGO MENI
za površno pokoljenje i pjesme su epigonstva

Tvojoj svetoj riječi oltara ne treba
žižak novog svjetla smrt na kraju puta
jer biti opravdan odluka je neba
prava misao u igli drače sred kamena ljuta

kad stvarno svemir bude čovjek
ispod starog šešira i kaputa
Tine, svijet će u pjesmi naći lijek
za gorak kalež pravog puta

More

zatim nastavljen rijekom u jedno nepoznato more
nošen suprotnim strujama uz nepoznate obale
zadivljen krugovima krila galebova u letu
daleko još od luke smiraja od jasnog cilja od čiste namjere
pa ipak; nije li taj čudesni otok na vidiku
to traženo kopno odveć blizu
ta oduvjek bje konačno
tek slutiti svoj predio
a odasvud grko slano more

Ante BAČIĆ FRATRIĆ

Komadić kruha

Sjedimo na škamelu u kominu i osluškujemo pucketanje iveraka na ognju. Vani nemilosrdno urliče šiloko, a u našim izgladnjelim trbusima zrak zavija po praznim crijevima. Buljimo u oganj izgubljenih pogleda očekujući, čas po čas, majku da se vrati iz grude.

Onih par sati, od kada je otišla, pričinili su nam se dugi čitavu vječnost. Pogledavali smo jedan drugoga, a u svim si očima mogao pročitati samo jednu jedinu neizrečenu misao: »Kad ćemo se najist?«. Pitam brata kad misli da će se majka vratiti, a on mi nekako po svoju odgovori:

— Kad se vrati, vidit ćeš je!

Ni oca nije bilo kući. Bio je u nekoga na radu. I dok je oganj nemilice uništavao suho iverje i granje pretvarajući ih u pepeo, ja sam gledajući u rasplamsalu vatru, da zaboravim na glad, dao mašti maha i stao zamišljati kako se nalazim na nepreglednom žitnom polju. Stao sam misliti o žetvi, o kruhu, koji smo toliko željeli.

I

. . . Na našem velom lazu u Docima valovi se i povija pod svojom težinom dozorjelo klasje šenice. Njiše se u svojoj pozlaćenosti kao parobrod na laganom maistralu. I dok tako gledam u taj zeleni veli laz, iz susjednog grmovlja izleti skupina mladih djevojaka u laganim i šarolikim suknjama i bluzicama a oko pasa im lijepe bijele traverse. Lagano, kao vile, preskočiše kamenu ogradu laza i polegoše po mladom zrelom žitu. Zatim se dignu, postave se u »bojni« red, kao vojnici pred juriš, i na majčinu zapovijed bijele se ruke pokrenu, srpovi se zanjihaše zrakom i prvo klasje spleteno u rukoveti padne na vruću zemlju njive.

Začas su stale rasti rukoveti, a snima i velika kopa na sredini laza. I dok sam ja promatrao kako nestaje zlatno klasje i poljana ostaje gola, djevojke su punile tonota rukovetima i prtile ih na mazge i tovare da ih još prije noći razprte na gumnu na Malom Učijaku.

Još nekoliko zamaha srpovima i veli laz je ostao pust, gol, onakav kakva sam ga oduvijek poznavao prije kosidbe. Na njemu više nije bilo žita ni mladih djevojaka, ni njihova smijeha koji se tako gromko razlijegao ovim pustim docima.

Ustadoh i žurno se zaputih put sela. Iz daljine, s vrha Učijaka, do mene je dopirao glas ljudi s gumna: »Var, ovamo. Ala, Sira, pritisni jače, brzo će noć. Movimo se!«

I kao nošen vjetrom, odjednom se nađem na miru ispred crkve Gospe od Zdravlja i stanem promatrati vrevu ljudi na gumnu. Već je i zadnje gumno sa žitom bilo ovršeno, živina odstranjena, a žito skupljeno na stog. Uto priđu i dvojica muškaraca s drvenim lopatama. Od stare murve ispred crkve puhne blagi povjetarac i barba Ivan, Petar i Mate Prbako prihvatiše žito velikim lopatama spremno ga vijući na vjetru da ga očiste od smeća vršidbe.

I dok se stog sa žitom povećavao, žene su punile jutene vreće. Moja majka tada žurno pruži tetki Frani mali platneni tobolac, napuni ga šenicom i s njim otrči doma. I ja za njom. I prije nego sam stigao pred kuću, čujem kako mlinski kamen na starom žrvnju barbe Blažota pjeva veličanstvenu pjesmu novom brašnu, novom kruhu!

Naglo otvorim kortu i uletim kao vihor u konobu. Majka je još uvijek vrtjela mlinski kamen, sva bijela od novoga brašna. I prije negoli sam je uspio išta zapitati, ona skupi to brašno, uzme sito, prosije ga u drvene kopanje i žurno stade mijesiti kruh. Okrenem se na drugu stranu i spazim oca kako u kominu loži peć. Uživao sam gledajući kako raste tijesto u kopanjama i oca kako peća drva u peć, u koju će majka za koji sat staviti novi kruh.

Iz kopanja je bubrilo veličanstveno tijesto od kojega su majčine ruke stvarale i oblikovale velike kruhe i za nas djecu male kolače, bez kojih se nijedno pečenje nije moglo zamisliti. I dok je majka žurno raščinjala tijesto, stvarajući od njega kruh i kolačiće, ja sam je stalno zapitkivao kad će kruh biti gotov i koliko vaja da se peče, na što sam uvijek dobivao odgovor:

— Svaka stvar u svoje vrime, pa tako i kruh, sinko moj.

Konačno je došlo i to vrijeme. To sam zaključio po očevim riječima:

— Mara! Dole dojdi. Čini mi se da je kruh pečen jer iz peći jadno lipo vonja.

U tren oka mi smo djeca bila kod peći u starom kominu, zureći u majku, čekajući da otvori vrata. S mokrom krpom u ruci otvorila je željezna vrata peći, užegla komadić grmlja suhoga cmija i njime posvijetlila u peć. A pogledao sam i ja. Krusi su bili veliki, rumene boje, i puno, puno veći od naših dječjih glava. A nedaleko od vrata na lijevoj strani peći zagledao sam naše male kolače. Od veselja smo skočili, a ja sam rekao majci:

— Mà, prvo izvadite njih!

I majka ih izvadi na naše veliko veselje. Mi spremno pružimo ruke i majka nam svakome stavi u njih svoj kolač. Kolači su bili vraški vrući i mi stademo tresti rukama, ali ne ispuštajući kolače da se otac ne bi počeo smijati. Kad je majka vidjela kako nas kolači peku, nasmije se i ozbiljno nam reče:

— Pušite u šake, vrući su!

Da, bili su vrući, ali se mi na to nismo obazirali sve dotle dok ih nismo stavili u usta. Ja se prvi pošteno opečem i od bola zajauknem:

— Mà, izgori san nebo . . .

II

Uto nešto múklo udari na burti i ja se prenem iz tog lijepog razmišljanja. Nestade sna, a s njim i kruha o kojemu sam tako lijepo sanjao uz rasplamsali sjaj ognja i pucketanje suhog granja. Mi se pripadosmo i kao gonjeni vjetrom izletimo na burtu. Vjetar je i dalje zavijao štradom kao podivljala zvijer. S našega staroga komina razbacivao je kupe i razbijao ih dolje u štradi.

Ponovno smo ušli u komin pritvorivši za sobom vrata da uzmognemo čuti majku kad dođe iz polja. Grijemo se i šutimo. A onda, odjednom odzvanjanje nečijih koraka po našim kamenim skalinama. Od straha smo se stisli jedan uz drugoga jer odjek tih koraka nismo poznavali. Uperenih pogleda zurili smo u vrata komina, koja su nam se u taj čas pričinila kao neka zloglasna avet. A zatim:

— Hvanjisus!

— Što ste nas pripali — graknemo mi u zboru na majku, namjesto pozdrava.

Brat Franko prvi potrči prema njoj da joj pomogne skalat vrićicu s ramena, iako joj nije sezao niti do pazuha, a mi ostali zasuli smo je pitanjima:

— Jeste li nam se umorili? Što ste nam donili više, morača ili kostriča?

Iako je vrić'ca bila puna, ipak je majka odgovorila s nekom tugom u glasu:

— Dico moja, brzo neće biti ni grude, ako ovi vražji rat što prin ne frema.

Zatim brat brzo otrči u kuću po rešeto, a ja žvelto istresem grudu na cimenat. Kad smo se tako smjestili okolo ognja, najprvo smo stali prebirati po grudi, ištući slašku i morač. To je bilo jedino »zelje« koje se moglo jesti sirovo. Kad je majka primijetila da ćemo »očistiti« ono najbolje, vikne na nas:

— A što mislite da ću jan s ocem jist samo loćiku, a?

Pošustili smo se jer smo znali da majka ima pravo. Ali, bili smo gladni i zato smo je tužno pogledali. Primjetio sam da joj je bilo teško, a i odmah je nadodala:

— Jijte, dico moja i na blagoslov van. Samo znajte da tuka štogod od ovega i svarit jer san i jan gladna.

Dali smo se na tribljenje zelja dok je majka za to vrijeme oprala vapor, nalila u nj vodu i nadvisila ga na komostre. Pod vapor smo naložili veliki oganj koji je bila milina pogledati.

Dok smo mi svršavali s tribljenjem zelja, i voda je u vaporu uzavrila. Majka na to žurno opere grudu i složi je u vapor da se vari. Mi smo za to vrijeme, sjedeći uz oganj i šuteći, netremice gledali kako glogoji u vaporu prevrću ono zeleni.

Franko bi kadikad prstom primio koji listić da vidi je li varen a onda, oparivši prste, brzo vrati list natrag.

I dok se zelje varilo, majka je prela kudiju, a vjetar još uvijek, nesmanjenom žestinom, urlao štradom raznoseći kupe s krovova.

III

Odjednom začusmo nečiji hod po našoj ulici. Franko i Marija se nasmiju. Prepoznali su očeve korake. Dolazio je otac. Njegovu smo se dolasku mi djeca

uvijek veselila jer nam je uvijek nešto donosio. Lagano i odmjereno odzvanjali su očevi koraci po starim kamenim skalinama dok konačno nisu utihnuli na staroj popločanoj burti pred našim kominom. Uprtih pogleda zurili smo u otvorena vrata. I što bi okom trepnuo, ugledasmo njegov lik.

— Hanjisus!

— Vazda budi! — radosno odgovorimo u zboru, nadodavši žurno:

— A što ste nam večeras donili, ća?

Podigao je obrve i nekako nas znalački pogledao dok smo mi netremice gledali u njegove ruke skrite na leđima.

— Pogodite! — rekao je nekim svečanim i neuobičajenim glasom punim miline.

Pogledali smo se, kao da smo svojim pogledom željeli pročitati tajnu njegova dara.

— Ćaja, ne znamo. Ukažite!

Tada otac s nekim svečanim pokretom vrati ruke preda se i svečano reče:

— Što je ovo?

Naši se pogledi prilijepe za očeve ruke i mi puni iznenađenja u zboru odgovorimo:

— K-r-u-h, ća, kruhhh!

Već godinama nismo vidjeli pošteni komad kruha, a sada u njegovoj ruci vidimo cijeli kruh!

Kad je majka vidjela u očevim rukama kruh, lice joj se blaženo ozari u smiješak i ona sva sretna, gledajući nas, reče:

— Večeras ćemo imat pravu večeru ... s kruhom.

Otac pristupi k ognju i sjedne na škamel da ogrije ruke. Za to vrijeme Franko je primio mećalu i pogledao da li je zelje vareno.

— Je li vareno, Franko? — reče mu majka.

— Čini mi se da ije.

— Ivane, skalaj vapor s ognja, a tin Ante hodi u konobu i donesi uja.

Otac je skinuo lonac s komostara, majka je pripremila terinu i šupijaču kojom će izvaditi zelje iz lonca, a ja sam otrčao u konobu po ulje.

Za tren oka bio sam s uljem u kominu. I dok je majka vadila zelje u terinu, Franko je kadikad ćapa po koje pero slaške i stavio ga u usta. Nitko mu nije rekao ništa jer smo svi znali da je gladan kao i mi.

Kad je zelje bilo u terini, majka ga ožme, ocijedivši iz njega ukrop u vapor, posoli ga i ulije ulje. Zatim ga izmiješa i stavi terinu na našu staru trpezu blizu ognja da nam bude toplije. U pijate nismo vadili jer je mnogo slađe kad se iz terine jede zajednički.

I dok smo mi uzimali perune, otac položi kruh na stol, uzme nož i razreže ga na pet jednakih dijelova. Tada uzme prvi komad kruha u ruke, prinese ga ustima i po starom običaju poljubi, te ga pruži majci. Ostale komade pruži nama djeci. Kad je sestra, najmlađa među nama, primila kruh rukama, tako ga je stisnula da sam mislio da će joj se smrviti u rukama. Otac je pogleda i sa smješkom reče:

— Dico moja, malo ga je. Ali se gruda puno boje ji kad je u ruci misto kapule kruh, pa makar ga samo gledali. Jijte ga pomalo i ostavite ga bokunčić sutra za ručak. Bit će vam zeje slaje.

A mi smo taj komadić što smo ga držali u rukama, još prije negoli nam ga je otac i dao, već bili pojeli očima u trenutku kad smo ga ugledali u njegovim rukama. Ipak smo mu odgovorili:

— Hoćemo, ća.

Kad je vidio da svi imamo kruh u ruci, priznamenuje se i počne moliti neku svoju molitvu:

— Blagoslovi, Isukrste, ovu našu obitelj i ovo naše siromašne ali bogate večere na kojoj blagujemo i komadić kruha po Tvojoj zaslugi!

I prije negoli je otac završio svoju molitvu, mi nestrpljivo odgovorimo:

— Amen!

Jeli smo, ne znam po koji put, takvu istu grudu, istina, s kapulom namjesto kruhom, ali s ovakvim tekom i slašću kao sada, odavno ne. To je otac primijetio pa će materi, kao u šali:

— Jidu ki da nisu jili setemanu dan.

Sestra mu se nasmije a brat Franko na to iskreno odgovori:

— A bome, nismo pošteno jili ovo je već treći dan.

— Ma ben, zato sada pećaš — reče mu majka u šali.

I dok smo jeli, kadikad bih pogledao u oca. Jeo je grudu s kapulom a kruh od vremena do vremena prinosio ustima, ali ga nije ni okusio. To mi je izgledalo čudno, ali se nisam usudio pitati ga zašto to čini.

Poslije večere damo se svaki za svojim poslom: ja po suvarke i drva za sutrašnji oganj, otac će odnijeti ukrop tovaru i kozi u štalu, Franko će u kuću po lumin da mu nadolije ulja, a majka će oprati terinu i perune.

Po večeri smo još malo posjedili uz oganj, dok nam majka nije rekla da će ona ostati još malo plest bječve, a da mi djeca možemo poć spavat. Ustali smo od ognja, pogledali u majku i oca, koji nam je, dok smo odlazili put kuće, veselo rekao:

— Dico, dobra van noć.

— Dobra van noć — odgovorimo mi u zboru, malo smeteni što nam je otac prvi zaželio dobru noć, namjesto da mu to kao djeca zaželimo prvi.

Prekoračujući prag kuće, čuo sam kako je otac u kominu rekao majci:

— Mara! Oni bokunčić kruha što ga nisam izi zejen, dat ćeš sutra dici da ga izidu zejen za ručak kad se dignu!

Tumač manje poznatih riječi:

škamel	= niska klupa uz ognjište	komostra	= željezni lanac nad ognjištem
komin	= otvoreno ognjište, kuhinja	mećala	= drvena viljuška za pritiskanje zelja kod kuhanja
šiloko	= jugo, južni vjetar	terina	= emajlirana veća zdjela
grùda	= jestiva poljska trava	pijat	= tanjur
burta	= popločeni kameni svod, terasa	perun	= vilica
štrada	= ulica	kapula	= crveni luk
Hvanjisus	= Hvaljen Isus	traversa	= platnena pregača, pretpasnik
morač, kostrič, slaška, loćika	= poljske jestive trave	tonoto	= mreža za žito i slamu
		korta	= dvorišna vrata
		vonja	= miriše
žvelto	= žurno, spretno	ća, ćaja	= oče
cimenat	= betonski pod ili ploča	setemana	= tjedan
vapor	= lonac, ali i parobrod	šenica	= pšenica

Hrvoslav BAN

Bizantski mozaik u Raveni

(Carica Teodora)

Sjajem mozaika želi kupiti,
poput dvorca novoga,
siguran komad neba.
Vjeruje u nekog lakovjernog boga,
kao u svoj grimizni plašt,
jer joj treba.

Na obojenom kamenu i zlatu
cirkuskim smiješkom, pjesmom i plesom,
lik u brokatu
osvaja masu.
U tmini, sve što smeta na putu,
s nečujnim bijesom
gazi u kasu.

Uljez u hramu, taj kićeni lik,
sili svakoga licem u prah leći.
Krvavim crvenilom plašta
ugušen je nevinih krik;
svih, koji htjedoše istinu
o slici bizantskoj reći.

Obmana presta tek u vrijeme novo,
kad je otkriven pritajeni Juda,
od čije ruke sva se stabla suše.
Odahnuše vjerni u hramu.
Jedino pjesnik, Kristu draga luda,
s očajem moli nasamu
za spas krvničke duše.

Strah

Strah me je medenih osmijeha
pod vijencima i krunama;
katkada postaju sijači
sablazni i grijeha
u nama.

Strah me je lakih obećanja
u salonima;
lakoumlje ozvanja
nad simbolima i zvonima.

Uvijek istih rečenica
strah me je u zgodama svima:
one naviještaju zlo.
Skrivene u laž zjenica
pješčano su tlo,
izdajnik mukli
u javama i snima.

Strah me je nedoučenih govornika,
kad nepripravni drže stražu
u Vrtu Pouzdanja,
gdje s vrela, trava, cvjetova i granja
silinom krika
Istina zvoni...
Kriste, činit ću što kažu,
nikad što čine oni.

Nova imena

Milan ŽIVKOVIĆ

Krijesnice

Mateju

*

Bijelom cestom u noć
otiš'o je putnik

Ostade prikraćen
u dlobi neba
i za svoju zvijezdu.

*

Imao sam dragulj jedan.
Mjerih ga sobom,
a granica ne imaše.

Kako je sitan
u tuđoj ruci.

*

Za pasom mog brata
noževi i pištolj.

Od cijelog susreta
ostao mi samo strah
i komadić boli.

*

U trošnu kuću svratio šetač.
Kruha ište.
Prazno ognjište.

Najjači stup svijeta
kô bakin zub.

*

Od čuda
tisuće cesta vode
opet čudu.

Kako je krupna
rečenica svijeta.

*

Na križopuću
ispred Krista
starica kleči. Moli.

Bolesni vranci ržu u noć.
Bijeli se ravnica kô kostur.

*

Na proplanku čekam.
Jagode zriju.

U ljetnu noć
kad sijeno miriši
slušam: Zemlja priča...

*

Triput se javiše pijetli.
Ovo svanuće bje krhko
za tvoju težinu.

Ti prosanja dan
ne prodaniv noći.

*

Poljubio je putnik
kapi rose
na licu runolista.

Odjednom ne zna
ni jedne riječi.

*

Svjetiljka gori
a ne nađoh puta.

Tek što shvatih
što sam
bio sam već mrak.

Mile MASLAĆ PEDIĆ

Sudbine

Lutkice na niti obješene plešu
maskama na licu i naš izgled kvare
hodanjem bez cilja prikradam se lešu
želuci nam mirno sve otpatke vare

A svijeća splasnu ko da drugom gori
stidi se planut vratiti nam snagu
neka dan stari i sunce obori
ogoljane noći naći ću na pragu

Zvona staše cvilit (o tom radije šutim)
zemlja krošnju strese u sudnjemu danu
jednom rukom smjelo utrobu joj mutim
ispljunuta sebe promatram na dlanu.

Tragovi

Zajedno put i ljudi
tragove svoje nose
ne poznam a neću ni čuti
krik koji prolama zore
umor i svjetla svijeta
zatvoren krug u jade

ne znam niti ću ikad znati
ima li prave nade

gdje je nadljudski sud

pobjeđuju li uvijek oni
koji se za pravdu bore.

Marija BUKOVAC

Čuvstvo

Kome ćeš kazati bol svoj
Kad uzavru vode morske?
Ima li koga tko vidi
dubinu srca tvoga. Ima li koga?
Kad mjesec zablista nad bezdanom
I zvijezde tajanstvene titraju svodom
Sve to sa Tobom živi sa Tvojom dušom
U njoj su iste dubine i iste praznine
Vječno za nečim žudi.
Što to ona traži i gdje je to?
Gdje je to?
Možda među zvijezdama.
Ili nad morem buči. Gdje je to?
Možda daleko kamo ne mogu doći.
Gdje je to?
Tu, u tebi, kraj Tebe

Na svakom mjestu gdje je život
Tamo je on.
Tko on?
Tvoj život. Tvoja radost. Tvoja sreća.
Trgni se dušo. To Bog te zove.
Ljubav vječna.

Početak proljeća

Kao zvuk neke divne muzike
Jutros me trže iz dubokog zimskog sna
Prvi pjev veselog kosa.
Proljeće je tu!
Cvrkutao je veselo
I dozivao u vrt prepun sunca.

Što čekaš? Dođi, dođi,
Uporno zove
Da sa mnom proslaviš ovo prvo proljetno jutro
Ono i tebi i meni obećava
Radosti života.
Čemu sve brige, kad život je ipak lijep.
Opet će cvasti cvijeće, šareniti se livade
Žuborit potoci i pjevati šume.

Emanuel

Kada u ranim jutarnjim časovima
ugledam lice zore
U rosi na cvijeću vidim
kristalne kapljice.
Kada u jutarnjoj pjesmi ptica
čujem slavopoj jednom imenu divnom
Kada mi potočić prolazeć brzo
mašući šalje veseli pozdrav.
Kada me ugriju prvi jutarnji zraci sunca
Kada mi lagani ljetni povjetarac
svježinom napaja grudi
Kad bistru vodu s izvora pijem
Kada mi šuma lepršava tiha,
svježa i zelena, šapne: dobro jutro!
Kada mi šareni ćilim razastrt po polju
nudi nježno mirisavo cvijeće.
Tada mi oči divljenja pune
isklešu jedan lik.
Lik koji je ljepši od zore,
od jutarnje rose,

Od sjajnog blistavog sunca.
O njemu mi šapće more, kad mirno talasa.
Ono mi o njegovom veličanstvu priča,
i onda kad burno, gromovno bući.
Tada mi srce ushićeno kliče jedno ime,
Najljepše ime dano ljudima
Emanuel, Emanuel — Bog s nama.

Mato BALIĆ

Moj dio ljubavi

I

Ova je šuma gledala mog djeda,
i njegova oca,
i moga oca
sa stadima goveda
i krdima svinja.

Ove su njive gledale djeda mog,
u njegovoj šesnaestoj,
s volovima i plugom na oranju.
I moga oca
s brazdama dubokim na čelu.

Danas ja gledam ovu šumu i njive,
naš stân među šljivicima,
i hodam zemljom natopljenom znojem i krvlju
od koje sam ja sazdan.
Dokle ću
ja
još gledati ovu šumu i njive?
A tko će iza mene?!

II

Strnjaci u zlatu sunca!
Nekad sam bos tuda goveda čuvo,
mati je konoplju srpom žela.
S večeri bih se vraćao kući sa stana, sretan!
Život je bio još jedar i mlad!

III

I kad sve pomre u tišini srca,
meni se čini umrijeti neće
njive i šume kraja mog,
bogatstvo jeseni i ljeta,
neumrli krajolik moje Hrvatske!
I sunce o zalasku povrh svega!
Poljubac na rastanku, pred noć.

Quousque tandem...

Nebo i nije više nebo;
anđeli u njemu plaču!
I Zemlja je tužna;
djeca se njezina i ne znaju više
nevinih igara igrati.
Smijati se ne znaju;
djetinje je srce u njima umrlo.

I zato
sve više čizama vojničkih
i rafala
po livadama bezazlenih.

Tko smije
ne dati
čovjeku
da s mirom sadi rižu, ili žanje žito?!

Bio je Netko
i govorio ljudima da se vole,
ali su ga raspeli!
Usta plemenitih su ušutkana!
Već puna zemlja.

* * *

Živjeti, biti, samo to!
Bez žurbe u budućnost;
bez straha što prolazi vrijeme,
ili nadolazi smrt.
Kao da je svejedno umrijeti, ili ostati.
Kao da ništa nije važno,
već samo disati i biti.
Postojati mirno među gromovima!
Ako nam ne uspije,
tko će nas osuditi?!

Razglednica iz Venecije

More kamen, kamen more cjeliva.
Jedno drugom
tajne šapuću
prošlosti davne,
još prisutne u moru
i u kamenu.
Gledam zatim grede hrastove, iz Hrvatske,
na palači Presvijetlog Dužda.

Našijenci su ih tesali
i podizali gore u doba gradnje.
A sada,
sinovi njihovi ovi dvor ophode
zboreć u čudu: »Lipa palača, Gospe moja!«

Velebit — ovca ostrižena —
preko mora bleji — za runom.
Venecija na runu njenom spi!
(Kosti Presvijetlog Dužda
u miru Božjem počivaju . . .)

Tihomir PERHAT

Riva

Skamenjena od čekanja
prazna riva ravnim licem sniva.

Ona čuva pohranjenu radost ljeta
Zimsko srce u njoj drijema

Kao porod stjenovite boli
čuči u dnu zaljeva
i ćuti svoju kob
nepokretnu

Čežnja s plave pučine
razbija svoje vale o hladno čelo rive
i umire.

Nepotpisano pismo

Stidljivo milosrđe
kovertirano.

Oko moje samrtne postelje
kao da čujem šum nečujnih koraka
moje obazrive bake koja nevidljiva prebire
dugu krunicu među blagim prstima.

Kako je tiha i mila moja baka.

Bol je predahnula, stala.
Mojoj duši radost se u smirenju naviješta.
Kroz otškrinute žaluzije
oštri zraci bodu mi samoću.

Tišina u polutami.

Između dva citata zastanem i mislim,
tko mi to piše?
Tko me to hrabri?
Tko to budi znatiželju
i želi me zadržati u životu u kome nema
gromovita pozdrava
ni potpisa na kraju.

Nama nemoćnim bićima i tišina smeta.

Draga moja bakica ništa ne sluti
i jednako nečujno obilazi moje uzglavlje
usijano.
Dokona,
u misli ovita
dostojanstvena staričica što se krsti,
a njeni prsti
a njeni prsti
a njeni prsti,
Bože, a njeni prsti . . .

Na mojim zadihanim grudima leži
već zaboravljeno pismo —
kovertirano
stidljivo milosrđe.

(Noć, 24—25. studenoga 1971)

Jagoda KORDIĆ

Ranio ih kamen

Rano kamenom ranjeni
odlaze
ranjeni
sa kamenom
u rani duboko
izrasloj u kamenu ranjenu.

Sami

U tišini . . . sami.
U tami
. . . sami.
Sami,
sami,
potpuno sami.
Sami
u samoći.
Potopljene zvijezde u noći.
Lutamo beskrajna
traženja.
A vani nikoga nema,
u kući nikoga nema.
Nema puteva za izgubljene,
za zalutale
i slijepe.
Svi pokreti se lijepe
za hladna bijela svjetla.
Sami.
Sami u noći,
u tami
. . . sami . . .
SAMI u samoći . . .
Potpuno sami . . .

Anto SEMREN

Naša stradanja

osušeno cvijeće
na oltaru

izvađeno srce
pradjedova

drhti ruka
ruka odsječena

duplje krvi
velike k'o more

lice majke
grčem postakljeno . . .

plaćali su
za naša svitanja
(drugi svijete!?)

Mile STOJIĆ

Elegija kamena

Svismo ga na grud kad s neba padahu kame
I u krv uđe. U zjene. U mesa.
I okrupnja. Zahuči daleka do nebesa
Iz njega pokulja otrov, na njemu postasmo
plamen.

S njim postasmo vječni, plodovi svjetla i tame
jer mjesto mlijeka majke slanost krvi smo pili
nerazdjeljivi od njega, sinovi, čuvari silni
s njim, rame uz rame, postasmo života znamen.

Danas mu kosti same i nije više stamen
po leđima mu, sivim od stoljeća, olovne kletve
huče
Tišina gromova i muk života stare mu hridi
muče.
Pramenje sive magle postaje kamen, umire
kamen.

Ptica

odlaziš kao vjetar, plivaš ponad zraka, lebdiš
letiš daleko u sfere svemira
vraćaš se
nestaješ i bivaš

moje riječi crne
tiho kucaju na prozore djevojačkih srdaca

ponesi me, o svijetla, svojim nevinim nemirom
kad budem išao, makar se ti
vraćala

II.

kao komet spavaš u tinti noći
ja tražim tvoje ruke, tvoja krila

svaki put se moja želja gasi
u tinti noći

ponesi me, o daleka, svojim blaženim snom
da u zvjezdanoj kiši šutimo i snivamo
samo da put ne bude isto

Diana BURAZER

Klaun

Večeras bih željela da imam masku
radosnog klauna;
da budem sretna za tebe,
lijepa samo za tebe,
pod maskom radosnog klauna.
Pod njom bih strpljivo bol krila,
ni suze ne bi vidio cijelu noć.
Mislio bi da ovako nikad sretna nisam bila
i da me ova ludost pjana neće proć.
I plesali bismo;
ti sretan,
ja sa maskom sreće,
ti sjetan,
a ja, sa maskom lude sve veće.
I cijelu bih večer bila klaun za tebe,
samo za tvoju radost;
bila bih sretna da zavaram sebe.
I cijela bi večer bila velika laž.

Milka TICA

Ja sam

Ja sam
patnik.
Kostur i trulo truplo.
Rastureni oganj pod bijesnim olujama.
I hrana sam crvima.

U duši mojoj otisci zime
i tama katakomba.
Boli svirepo dave me.
Lišće mog življenja opada.
Pupoljci uveli od suše ne pupe
venu, venu i dio zemlje postaju.

Gorki su dani što mi prolaze
od pelina gorči što dolaze
gase se zvijezde mog življenja
ruše se piramide mog postojanja
i umirem, umirem.

Nit paučine o crvljivoj gredi sam
mrav pod konjskom kopitom
razdrti plot pod stoljetnom
mahovinom.
Kostur i trulo truplo
rastureni oganj pod bijesnim olujama
i hrana sam crvima.

Tonka PANDŽIĆ

Hercegovino

Ti stojiš na suncu kao putokaz vjetrovima
a vjetrovi se zaustavljaju u tebi
u tvojim rukama
u tvojim prstima
kamenitim
pogledi tvoji uprti u sunce
zaustavljaju toplinu u svojim dubinama
u tvojim očima siva je tuga
sivi su putevi tvojih bespuća
sivo je kamenje u tvom zagrljaju
a ti si bistra kao nebo
ti si svijetla
Hercegovino
Pretočena je boja krša u moje zjenice
u rukama su tvoje patnje
u žuljevima tragovi njiva
i boja zemlje
teške i drage
hercegovačke
i drača i trnje u stopalima
u kosi tinja miris kadulje
u grlu vapaji i okus čemera
žega u svakoj kapi znoja
a ti si u srcu
Hercegovino

Kad nebom prvo sazvježđe se bijeli
i dan iščezava u jauku sunca
noć raste u cvijetu kamena
nariču grane nad raspuklom stijenom
i šumi dah smilja kroz tamu
svaki je kamen i svaka trava
i svaka kupina
crna kao mrak
a ti si svijetla
Jutro je čisto ko list tratinčice
u kriku svanuća čujem tvoj zov
i ja te zovem
nosim u željama
njišem u htijenjima
tvoje ime
nedošaptano
Hercegovino, Hercegovino!

Miro PETROVIĆ

Bez natpisa

Pust sam
U titrajima besciljne noći
Uzaludnost
Zašto koračati
Zvijezde su daleko
Ispijeni koraci.

MLADI PJESNICI NA »ŠIMIĆEVIM SUSRETIMA 1971.«

Posljednjih godina koncem mjeseca svibnja u Drinovcima (Hercegovina), rodnom mjestu književnika Antuna Branka i Stanislava Šimića, održavaju se pjesnički nastupi pod imenom »Šimićevi susreti«. U takvim prilikama u Drinovce dolazi povelik broj glasovitih književnika.

»Šimićevi susreti 71« ostaju u uspomeni po prvom nagradnom natječaju za mlade pjesnike-učenike osnovnih i srednjih škola iz Hercegovine. Trojica poznatih književnika (Anđelko Vuletić, Vitomir Lukić, Mirko Marjanović) između pedesetak mladih pjesnika-natjecatelja izabrala su desetoricu: Mile Stojić (Gimnazija Ljubuški), Josip Zubac (Gimnazija Ljubuški), Radica Udovičić (Gimnazija Grude), Tonka Pandžić (Ekonomska škola Osijek), Dragan Bovan (Gimnazija Mostar), Ante Pandžić (Osnovna škola Drinovci), Boro Bošnjak (Gimnazija Grude), Dijana Burazer (Gimnazija Ljubuški), Miro Petrović (Gimnazija Grude) i Milka Tica (Gimnazija Grude). Oni su i nastupili sa starijim pjesnicima na glavnoj priredbi. Uručene su i tri nagrade. Prva Mili Stojiću, druga Dijani Burazer, a treća Bori Bošnjaku i Milki Tici.

Ovaj put objavljujemo radove petero mladih pjesnika.

Vlado Ado Pandžić

Kazalište

»DOGAĐAJ U GRADU GOGI«

(Slavko Grum: Događaj u gradu Gogi; režija Georgij Paro, Ivica Boban i kolektiv; premijera u Hrvatskom narodnom kazalištu)

Da li se zaista što dogodilo u gradu Gogi? Da li se uopće može i što ljudsko dogoditi u tom gradu supercivilizacije, punom metalnih konstrukcija i armiranobetonskih ćelija, gdje se sve svodi na brigu oko sebe i za sebe i gdje čovjek više nije čovjek nego broj bez značenja i vrijednosti? Pitanje je to koje sebi postavljaju gledaoci ove drame, koje si je postavljao i sam pisac još u prvoj polovici XX stoljeća pišući ovu dramu, a koje si svaki put iznova postavljaju i stanovnici mitskoga grada Goge pričajući nam pomalo bezvoljno i apatično svoje sudbine i njihove srazove. Zaokupljeni sami sobom, ljudi ovog grada pokušavaju bježati (kad već ne mogu pobjeći) od sebe i svoje sudbine, ali kako je svaki bijeg, a posebno bijeg od sebe, iluzija, njima ne preostaje ništa drugo nego da se prepuste dosadi tračeva i izmišljanja ne bi li barem nekako ili ubrzali ili čak i izazvali nove događaje. Jer ako je istina da je život događanje i da bez događanja i događaja nema života, onda je život toga supercivilizirano grada zapravo smrt koja ništa ne daje i ništa ne obećaje. A kad se konačno ipak nešto dogodi u tom izgubljenom gradu, pa makar to bilo i ubojstvo, onda najednom svi stanovnici te Goge osjete zadovoljstvo povjerovavši na tren da i oni žive i da je po smrti (da li je to paradoks) život ušao i u njihov grad i u njihove izdvojene i izgubljene ćelije.

Autor ove drame, slovenski dramatičar Slavko Grum (1901 — 1949), nedvosmisleno je osjetio dehumanizaciju civilizacije čelika i betona, jasno je uočio da civilizacija bez duše ne samo da guši ljudsko u čovjeku nego i ubija samog čovjeka. Civilizacija bez duše zapravo je smrt čovjeka u čovjeku.

Toj ideji bila je podređena i scenografija Zvonka Agbabe i režija Georgija Para i njegovih suradnika. Zaokupljen načelima kazališta mita, Georgij Paro je sve otvorio gledalištu kako ništa ne bi ostalo ni skriveno ni nedorečeno. Njegovo kazalište ne ostaje na razini racionalnog doživljavanja, nego se obraća i sferi iracionalnog u čovjeku, prisiljavajući gledaoca da prepozna i poveže govor i pokret »na do tada nedoživljen način«. »Građansko je kazalište«, kako govore Radna načela ovog kazališta, »zatvoreno, a kazalište mita je otvoreno«. I prema problemu kostima i scenskim rekvizitima kazalište mita se posebno odnosi. U kazalištu mita kostim je znak sveobuhvatnog Ja, a ne samo »upojedinačenog Ja«, kako je to u građanskom kazalištu, a scenski rekvizit u kazalištu mita može biti zamijenjen samim pokretom.

Da li su nove tendencije u kazalištu, koje provodi Georgij Paro sa svojim suradnicima, prihvaćene i odobrene?

Umjesto odgovora treba istaći spontani pljesak koji je na otvorenoj sceni doživio Ivica Katić igrajući ulogu Pijanog slikara kada pred trokatnom scenografskom konstrukcijom, u kojoj je smještena čitava Goga, u dijalogu sa svojom noćnom prijateljicom realističkom glumom ruši sve: i dehumaniziranu i dehumanizirajuću Gogu i Radna načela Parove scenske koncepcije.

Od glumaca svakako treba još spomenuti Ivu Serdara, Nedu Bajsić i Ivku Dabetić, koji su svojom glumom nadišli ostale glumce ove inače zanimljive predstave.

sk.

MARKO MARULIĆ I SPLIT NJEGOVA DOBA

U dvoranama Povijesnog muzeja Hrvatske gostovao je Muzej grada Splita izložbom Marko Marulić i Split njegova doba. Izložba je upriličena u povodu 450. obljetnice prvog izdanja Marulićeva spjeva »Judita«. Doduše, prvo izdanje »Judite« priredio je Spličanin Petar Srića 1521. godine, pa je ovu izložbu trebalo prirediti prošle, 1971. godine, što bi odgovaralo istinskoj 450. obljetnici prvog izdanja ovog za hrvatsku književnost izvanredno važnog umjetničkog djela.

Grad Split s okolicom u hrvatskoj povijesti ima posebno značenje. Na ovome području doseljeni Hrvati već u 7. stoljeću imaju dodir s kršćanskom kulturom. Isto tako na ovome području izgrađuju se temelji hrvatske srednjovjekovne države i ideja državnosti s kršćanskom civilizacijom zrači odavle prema unutrašnjosti. Ne smijemo zaboraviti da je u ovome gradu Grgur Ninski branio glagoljicu i starohrvatski jezik u liturgiji univerzalne Crkve u kojoj se upotrebljavao latinski jezik. Eto, u tome Splitu slavenski, tj. hrvatski doseljenici sve se više afirmiraju, potiskuju ili pretapaju, odnosno kroatiziraju Romane, pa je ovaj grad u Marulićevo doba jako kulturno hrvatsko središte i ne zaostaje za Hvarom, Zadrom i Šibenikom, a jedino ga nadmašuje Dubrovnik.

Priređivači izložbe nastojali su nam dočarati srednjovjekovni, mali trgovačko-pomorski Split, njegovu arhitekturu, atmosferu na uskom prostoru Dioklecijanove palače zbijenog grada. Taj mali grad uskih ulica, starih crkava, gotskih trifora i portala s drevnim peristilom i carskim mauzolejem koji prerasta u katedralu mučenika Dujma u Marulićevo doba poznaje poveliku skupinu kulturnih pregalaca, iako atmosfera za stvaranje nije bila idealna. Dalmacija sa Splitom pod mletačkom je upravom, što znači da je okupirana, a s druge strane u dušama se gomila tjeskoba i strah pred provalom i prijetnjom Osmanlija. Maruliću je bilo 13 godina kad je Bosna pala i od tada pa do svoje smrti sluša strašne podatke onih koji su uspjeli spasiti život i stići do Splita. Sa svojim prijateljima i književnicima braćom Papalićima, braćom Martinčićima i Nigerima, s Franjom Božinčevićem-Natalisom i Nikolom Matulićem provodi teške dane gledajući kako:

»Luge, sela, grade popliniv sžegoše,
muže, žene, mlade svezav povedoše«.

U takvim prilikama humanist i kršćanski moralist Marulić, čija se djela latinski pisana tiskaju i čitaju širom Evrope, postaje zabrinut rodoljub koji piše potresno pismo papi Hadrijanu VI o prilikama na Balkanu i moli da izmiri i pokrene evropske vladare da se suprotstave Turcima. U isto vrijeme piše za hrvatske čitaoce Istoriju svete udovice Judite koja je »u versih hrvacki složena« s namjerom da oživi pouzdanje i nadu u Boga, koji će u svemu zbivanju ipak reći posljednju riječ.

Eto pred nama su u vitrinama bila izložena djela toga Marka Pečenića-Marulića, pisana latinskim i hrvatskim jezikom, originali i fotokopije, prijevod s hrvatskog na latinski i obratno, davna i novija izdanja. Pred nama je lebdio lik čovjeka koji je mnogo učio, mnogo stvarao i mnogo učinio. Čovjeka koji je volio ljude i poželio nečujamsko-šoltansku tišinu, čovjeka koji je odlično poznavao kršćansku moralku i tražio da se po njenim načelima živi, a one koji to nisu mogli, oštro je šibao. Čovjeka o čijoj mladosti i mladenačkom životu postoje suprotna mišljenja i tvrdnje.

Muzej grada Splita i Povijesni muzej Hrvatske izvršili su, u svojim okvirima i svojim mogućnostima, dužnost uz ovu veliku obljetnicu u hrvatskoj književnosti i kulturnoj povijesti, kojom bi se podičili i veliki narodi, a drugi bi bili pozvani da učine i više.

Smiljan Velebit

STARE SELJAČKE I PLEMIĆKE OBITELJSKE ZADRUGE U POKUPLJU

Od 12. travnja do 14. lipnja 1972. u Povijesnom muzeju Hrvatske gostuje Gradski muzej iz Karlovca i priređuje zanimljivu izložbu iz života starih seljačkih i plemićnih zadruga u Pokuplju.

Još u pučkoj školi čuo sam od svoga učitelja da su stari Slaveni živjeli u zadrugama koje su imale svoga starješinu, najstarijeg i najiskusnijeg člana, kome su se svi članovi zadruge morali pokoravati. Kasnije, čitajući djela Josipa Kozarca i živeći u Bosni, doznao sam o zadrugama nešto više. Zato sam vrlo rado otišao pogledati ovu izložbu i sa zadovoljstvom o njoj pišem ovaj kratak prikaz.

Izložba je postavljena s mnogo smisla za postupnost, razvojnost i uređenost zadružnog života. Pred nama su makete i snimke prostranih, drvenih jednokatnica koje u prizemlju obično imaju spremišta a na prvom su podu (katu) prostorije za stanovanje zadružne čeljadi. Kuće su građene od lijepo tesanih brvana slaganih na takozvane »hrvatske vugle« i pokrivene raženom slamom ili škopom. Dvorište su uklapale ili ograđivale kuća i gospodarske zgrade: štale, sušnice za kukuruz, kotac i kokošinjac. Prostor za stanovanje dijeli se na veliku ižu, ižicu i kuhinju u kojoj se nalazilo ognjište, simbol života. Pokućstvo je masivno i teško: obiteljski stol, stolice, škrinje, tkalački stanovi, vitla, kolovrati, preslice, vretena, vretelnice gdje vretena stoje. Na stolu je velika drvena zdjela s drvenim žlicama, tu je i lampaš, domaći proizvod od drva i stakla. Novac i gruntovni izvodi čuvaju se u maloj drvenoj škrinjici. Žene su, uz gospodarske poslove ljeti, zimi prele, tkale, šivale i vezle. Ponutrice su uskrašene vezenim ručnicima, stolnjacima, pokrivačima za postelje i jastučnicama. Odjeća i obuća, razumije se, proizvod su snaha, djevojaka i žena. Posuđe u kome se kuhalo uglavnom je zemljano: rukatke, ćupovi, lopiži, zdjele i pekve. Naročito je zanimljiv žrvanj, zapravo ručni mlin kojim se mljelo onda kad je ustrebalo i onoliko koliko je potrebno za kruh ili obrok određenog dana. Na području Pokuplja i Turopolja osim seljačkih postojale su i plemićke zadruge koje su bile oslobođene tlake. Izloženi su dokumenti na latinskom i hrvatskom jeziku plemićkih zadruga Slaćana iz Rečice kod Karlovca i Domladovaca iz Lazine kod Draganića. Izložene su i fotografske snimke ovih zajednica.

Uz ovu izložbu uprava Gradskog muzeja u Karlovcu otisnula je popratni tekst kome je autor gospodin Stjepan Janjić. On je pregledao i sažeto iznio probleme slavenskog i hrvatskog zadružnog života tijekom povijesti. Istaknuo je ono što je pogodovalo i ono što je odmagalo zadrugama, upozorio na ekonomske, zakonsko-pravne i demografske razloge koji su uništili zadrugarstvo, tu važnu društvenu formu života. Po mojem mišljenju najvažniji je onaj psihološki razlog — težnja za individualnom afirmacijom suvremenog čovjeka, zapravo čovjeka od renesanse pa do našeg vremena: hoću biti svoj, ni s kim dijeliti dužnosti i prava, ni s kim dijeliti rad i plodove rada. Posljedica toga je atomizacija i rascjepkanost gospodarstva, egoistička zatvorenost pojedinca. I tako smo se našli u paradoksalnoj situaciji: danas opet želimo graditi kolektivni život, socijalizirati društvo, proizvodnju i raspodjelu, ali suprotstavio se sebični pojedinac koji se stoljećima tako formirao; i dok se divi redu i radu u pčelinjaku, mravinjaku i termitnjaku, sebe ne može zamisliti u društvu u kome bi žrtvovao i trunak svojih osobnih prohtjeva.

G. P.

S IZLOŽBE IVANA ANTOLČIĆA

U salonu ULUH-a, od 17. do 29. travnja 1972, ljubitelji likovnih umjetnosti imali su priliku upoznati najnovija ostvarenja slikara i scenskog kipara Hrvatskog narodnog kazališta Ivana Antolčića. Porijeklom je Posavac, iz Komareva kod Siska. Završio je Školu za primijenjenu umjetnost u Zagrebu 1953. Do sada je samostalno izlagao 1953. i 1954. u Zagrebu. Na zajedničkoj izložbi mladih hrvatskih stvaralaca »Zagrebački salon« sudjeluje 1968, 1969. i 1970. Sudjelovao je i na Međunarodnom bijenalu plakata u Varšavi 1970. i na Međunarodnom bijenalu grafike u Brnu, također 1970. Antolčić se bavi ilustracijom i kazališnom scenografijom.

Uvijek se obradujem pri susretu s mladim stvaraocima koji u svoja djela unose svoju posebnost, vlastitu crtu i uspjelu i uočljivu komponentu. Takav

je Antolčić. Njegova mašta ima velika krila, ali ipak on ne dopušta da ga odvede u sanjarenje, bajku i mitologiju. On živi sa svojom zemljom, narodom i krajem Posavinom, ali nije fotograf stvarnosti, niti naturalističan u opisima kao Krleža ili Hegedušić. Antolčić je posjednik mašte i zdravog oka, pa se ta dva dara nadopunjuju, oplođuju. Mašta ono realno, životno, pojedinačno, razbijeno zgušnjava, komponira i nadograđuje u ono što u umjetnosti zovemo tipično. Istina, ponekad ga ona ponese pa životne oblike transformira u čudna bića pred kojima stojimo zbunjeno i tražimo misaoni i čuvstveni svijet zbijen u onom očerupanom pijetlu koji je natovaren mnogim stvarčicama iz domaćinstva i života, a ja sam iza njega vidio domaćicu, Posavku, hrvatsku seljakinju koja ga je hranila i Bog zna koliko puta u mašti prodala i Bog zna što sve za njega kupila. Tisuću potrebica treba namiriti prodanim pijetlom, puranom, kokicom ili patkom. Antolčić je duboko urastao u brazdu svoga kraja i ne bježi od bistrih izvora čiste i zdrave narodne duše, koji je poput Tadijanovića lirski doživljava. Ne vidi samo blato, prašinu, tuberkulozu i poplavu. On zna i u sebi nosi ružoprstu zoru Posavlja, večernje umiranje okrvavljenog viteza-sunca, žetelačke pjesme, idilična jutra, umornu i podmuklu Savu, nedjeljne odmore i obrušene obale. Ipak ne znači da je manje voli od onih koji su pisali samo o njenim jadima i nevoljama, koje ipak nisu sveuništavajuće, jer Posavac živi, iako patnički živi.

Antolčić je umjetnik koji uči i radi, uči i stvara. U njegovim djelima ima odjeka Hlebinska škola, ali on ne oponaša (Ovjenčano selo, Odmor, Nakon žetve). U crtežima živi, izbija nešto dürerovski snažno, nadmoćno, jezivo. Pogledajmo ratnika s kosom i vilama. Koncentracijom sile i snage u konjskom kasu i prsima, kopitima i neprirodno raširenom repu izražena je nemilosrdna ratna mašina, a ona kosa što strši prema nebu, davna je prijateljica smrti.

Njegova ostvarenja govore, sugeriraju misao, poručuju. Tehničkim, izražajnim sredstvima Antolčić suvereno vlaskromnom sudu, najbolje su njegove stvari na ovoj izložbi. Koji smisao za da. Ona dva rada u sepiji, po mojem liniju, detalj i obris! Antolčić obećava mnogo jer posjeduje talenat udružen sa stvaralačkom energijom.

S. V.

PORTRETI I PEJZAŽI NEVENKE VUČIĆEVIĆ

U galeriji Lotršćak, od 21. do 8. svibnja, imali smo priliku pogledati izložbu Nevenke Vučićević. Rodom je iz Osijeka, a 1956. je diplomirala na Akademiji za primijenjenu umjetnost u Zagrebu, gdje i dalje živi kao suradnik Zavoda za zaštitu spomenika kulture radova Rijeke i Zagreba. Iz ovih ukratko sažetih podataka u katalogu vidimo da autorica ne pripada našim najmlađim likovnim umjetnicima, ali čini se da joj je važnije ono što će stvoriti nego kada će to javnosti izložiti, što znači da je samokritična i neslavohlepna.

Dva su područja kojima je najviše zaokupljena mašta ove umjetnice: čovjek i pejzaž. Izložbom dominira portret, ili bolje: mala galerija portreta ostvarenih sigurnim, jakim i izražajnim potezom kista. U svakome je zgusnuta jedna ljudska sudbina i istaknuta osnovna crta ličnosti i karaktera: prkosna, hladna, ohola, sarkastična, dostojanstvena, umišljena, blaga, tiha ili povučena, neprodorna. Među njima su i dva ženska portreta ostvarena ekspresionističkom manirom, naglašenom ženstvenošću koja naginje k putenom. Portreti Vučićevićeve djeluju nedovršeno, gledajući s koloristične i crtačke strane, ali ne možemo se oteti dojmu njihove sugestivnosti i snage.

Umjetnica je izložila i dvije mrtve prirode bizarnih i izazovnih boja, običnih, skoro banalnih predmeta: neka čudna posuda i starinska svjetiljka uz koje je prislonjena jezivo ukočena, hladna i mrtva ruka. Površan promatrač može brzo i olako proći pokraj ovih radova, ali tko se zaustavi i dublje zaroni u misaoni svijet umjetnice, shvatit će da je u ova dva rada sažeta čitava filozofija svijeta i života: materija-život, život-smrt-materija. Gdje je granica. Ruka oblikuje tvar, daje joj oblik, ljepotu i život da bi i sama postala ukočena, hladna, mrtva. Ako je samo tako, onda je život dosada i besmisao, suvišnost i tragedija. Tješi nas uvjerenje da nije ruka faktor koji ostvarenom djelu daje smisao, svrhu i zadatak.

Hrvatsko zagorje je slikovit kraj, pa nije čudo ako probudi umjetničku maštu i privuče slikarevo oko. Pred nama su bregovita područja lepoglavskog kraja. Autorica nije pjesnik, lirik, već likovni umjetnik, slikar, pa nastoji da uspješno ostvari odnos oblika i prostora, što joj je svakako uspjelo, da otkrije onu boju koja je osnova i potka tome krajoliku. To su zeleni, zeleni bregi našega dragog Zagorja. Umjetnicu zanima kontrast između duha i prirode, što nastoji ostvariti ugrađivanjem u raskošje zelenila ispod Ivančice onog veličanstvenog, baroknog portala pavlinske, lepoglavske crkve. Šteta što ga je izdvojila iz kompleksa zgrada samostana i crkve pa djeluje kao spomenik, obelisk, bijeli visoki stup u carstvu zelenila. Međutim, umjetnik traži i eksperimentira i k tome ostvaruje sebe, tj. svoje zamisli.

Opći dojam koji čovjek nosi s ove izložbe jest strogo i ozbiljno, objektivno i realistično pristupanje predmetu, svijetu i čovjeku, lišeno lirizma i sladunjavosti.

S. V.

Knjige

PETAR GRGEC: BIJEG U DJETINJSTVO

Izdalo HKD Sv. Ćirila i Metoda prigodom 10-godišnjice autorove smrti, Zagreb 1972, opsežna bibliografija, ilustracije I. Lackovića-Croate.

U zreloj dobi, a pogotovu kad se približuje starost, čovjek se rado sjeća svog djetinjstva. Tako je i Petar Grgec u poodmakloj dobi, dok mu je vrijeme ucrtavalo u lice sve dublje brazde usječenih briga, tražio utjehu i snagu u uspomenama iz djetinjstva, koje je proveo u rodnom seocu Batinskama kod Kalinovca. I našao ih je i ponovno otkrio bogatstvo koje nije zadržao za sebe, nego ga, evo, dijeli s nama u ovoj prekrasnoj zbirci soneta:

»Bogatstva sretnog imam dušu punu:
što nekada sam kao dijete bio,
ko skladbu vedru sad sam sakupio
pa čujem svaku svoga bića strunu.«
(I. sonet)

Dijete je najsretnije uz svoju majku, pa se tako i naš pjesnik sjeća sretnih trenutaka provedenih u društvu svoje majke:

»Po obzorju se spušta sunce plavu,
ja idem s mamom u polje po travu,
srp oštar majka desnom rukom nosi.

Ja, dječak, trčim pred njom nogu bosih,
obazirem se, mazim se ko dijete:
»Najtè mi, mamo, pogaziti pete!« (III)

Očeva briga i ljubav jednako su se usjekli u pamet malom Petru. Čitajući ovu autobiografiju u stihovima, vidimo da je očev autoritet sazdan na dobroti, blagosti, trudu, jakosti, marljivosti i brizi za obitelj.

Mali Petar bio je rado u društvu s braćom. S njima se osjeća sigurniji, jači i hrabriji. Stariji brat je za njega oličenje spretnosti i hrabrosti.

Petar Grgec rodio se 1890. u obitelji s brojnom djecom, gdje je tako lijepo kada se svi navečer sastanu kod kuće, svaki napravi svoj posao, a onda ih »mama večerom dvori«:

»U predvečerje idem s bratom kući.
U dvoru vidim Štéfu, drugog brata.
On krave čeka, otvara nam vrata
i tad na bunar ide vodu vući.

Od sestre Ane živad hranu prosi,
brat Mijo kraj nje pilićima tepa.
dok otac drva na drvniku cijepa,
a sestra Marta triješće mami nosi.

U staji Bara sestra muze krave.
A kad se nebom prve zvijezde jave,
svud selcem glasna molitva žubori.

Na koncu mama večerom nas dvori,
i makar kakva davala nam jela,
obitelj nam je zadovoljna cijela.« (IX)

Kolika ljubav i povezanost vlada u toj obitelji vidi se najbolje u dramatičnom i lijepom opisu tjeskobe i tuge koja sve obuzima kad se brat Stjepan nije vratio s paše do kasno u noć:

»Gdje lì je mogel naš pastìr ostati?«
po Batinskama otac pita svuda,
od jedne kuće do druge vrluda,
al' nitko ne zna odgovor mu dati.«
(XXVI)

Roditelji su poslali brata Matu da potraži Stjepana tamo gdje njihova marva pase. Svi napeto čekaju:

»Ja gledam: mama izlazi na vrata
i sluša; s lica teku suze dvije.

Za stolom otac poput kipa sjedi
i obje ruke pritišće uz čelo,
bljedoliko je lice kao svelo
u jednu točku nepomično gledi.«
(XXVII)

Istom u zoru našli su Stjepana, koji je u vrućici bio zaspao na travi. Sad je cijela obitelj sretna.

Čitajući »Bijeg u djetinjstvo«, vidimo kako su se pjesnikovi roditelji zdušno brinuli za svoje stare roditelje. Mali Petar znao je ići s ocem u pohode k baki, majci svoje majke; tada bi joj donijeli obilje Božjega blaga za jelo: vreće s brašnom, kruha, sira, mlijeka, meda, rakije, kave itd. Baki bi onda od ganuća tekle suze. (XVIII).

Grgec u ovoj knjizi soneta najviše pjeva o svojoj obitelji. U njoj je, kako vidimo, upio mnogo dobrote, plemenitosti i nesebičnosti. Tu je on već polazio pravu životnu školu, učio je da bude s malim zadovoljan, da je važna sloga i ljubav, a ne materijalno bogatstvo, da treba poštivati starije. U toj obitelji i u tom podravskom selu Batinskama pjesnik je spontano prihvatio živu vjeru u Boga. Sjeme je palo na plodno tlo i bujno se razvilo u njegovu životu. Na istim idealima vjere, dobrote, plemenitosti i skromnosti gradi on svoju obitelj.

U svoju obitelj on, dapače, unosi onaj lijepi i pobožni običaj tog graničarskog kraja na sjeveru Hrvatske da vjernici, kad se iz crkve vraćaju kući, pozdravljaju domare noseći im blagoslov sv. mise:

»Kad idu kući, duše pročišćene,
svim, koje sretnu, žele diljem sela:
»Daj Bog sakòmu svete meše dela!«
(XXI)

Iz duha proživljene vjere, povezane sa životom, spontano izvire divna slika pjesnikova zavičaja koji morem života putuje u vječnost:

»Ravnicom zvonik za zvonikom viri.

To jarboli su lađa, koje plove
u neizmjernost. Kuće stare, nove
ko barke uz njih klize. Vjetar piri
u jedra bijela, zelena i žuta.« (LVII)

Pjesnik je u rodnim Batinskama rastao okružen Božjom prirodom. Živio je s njom i već ju je u ranom djetinjstvu zavolio pa je u svojoj pjesničkoj autobiografiji slika jarkim bojama, prikazujući nam sve šarenilo i ljepotu podravskih šuma, polja, livada i potoka, kao i silovitu Dravu. To nikada nije puko opisivanje prirode, nego su to žive slike u svijesti dječaka, a poslije zrelog čovjeka, koji ih baca na papir udaljen od svog zavičaja i razdiran čežnjom za njim. Možda je jedna od najljepših slika prirode u ovoj knjizi ona drhtava slika jesenske noći nakon komušanja kukuruza:

»Opojnost slatka ljudsko srce grije.
»Lušćači« tuđi odlaze u selo*
u mjesečinu, koja srebro bijelo
po krovovima, šumi, polju lije.

Čarobnjak Rujan šeta se po rosi,
pod hrastovima kupi šaku žira,
u vrtovima vrelo voće bira,
iz pčelinjaka miris međa nosi.

Od Čivićevca u daljinu bježi
pjev u dva glasa seoskih momaka.
Uz pjesmu zrička bijela noć se nježi

u treptajima mjesečevih zraka
i mirisima jesenske zreline.
Ko plamen gori duša od miline.« (LV)

Mali Petar, kao i sva djeca, traži društvo svojih vršnjaka, s kojima više puta odlazi u »skitnju«. Mati ga je zbog toga korila:

* l u š ć a č i, seljaci koji ljušte (komušaju) kukuruz

*»Ti tepec** mali!« zna me majka ružit,*
a katkada me ošine i šibom,
kad bijele gaće uprljam gdje glibom.«
(XXIX)

Malo — pomalo dječak Petar sve više upoznaje selo. I naslikao nam ga je u najrazličitijim manifestacijama njegova života, živo i sa srcem. Pri tome često dostaje jedan stih da nas svojom slikovitošću prenese u svijet pjesnikova djetinjstva i zavičaja:

»Na rubu šume krušna peć je sjela«
(II)

I svatovsku radost znao je Grgec lijepo opjevati, sasvim stvarnu, zemaljsku, ali zdravu radost:

»kad Podravina kipi od veselja,
jer svatovska se gibanica peče.« (XXII)

Pred očima naše mašte oživljuje ponovno selo Batinske s kraja prošlog stoljeća, sa seoskom djecom koja zimi ne izlaze iz sobe jer nemaju cipela, sa proslavom Božića i Uskrsa, s pastirima koji vode svoje stado, igraju se, tuku se ili draže krave da se međusobno tuku. Cijelo selo kao da gledamo na dlanu, kao da sami sudjelujemo u tom životu.

Pjesnik nije zaboravio ni različite narodne običaje pa je tako majstorski prikazao atmosferu koja vlada pri komušanju. Jedan čovjek pričao je praznovjerne priče o vedima (neki su u puku vjerovali da postoje vedi ili vjedogonje, zaštitnici polja), ali su ga ismijali:

»Kaj vi vu vede, kume, verujète?«
to mama pita, a Kirinec zbori:
»Verùjem, kuma; to su živi stvori.
Imàju krila, bradu, kozje pete.

Akò se tuča správla vu kom kraju,
skačù v oblàke, tam se kompesàju.*
Kojì vu boju druge nadjačàju,
na tuđa polja tuču nateràju.«

Šalikajuć se sestra Bara veli
drugaricama, što pokràj nje sjede:
*»Ščem zaprem joči, oklišène** dede*

** skitnica
* kompesati se = čerupati se

mam spazim, kak su pred me doletèli.«
»Joj, to su vedi!« glas se čuje s vrata.
»Lušćače« mlađe prokšen hihot hvata.«
(LIII)

Ovaj je sonet karakterističan za Grkčevu autobiografiju i po svojim jezičnim svojstvima, jer je pisan pretežno na kajkavskom dijalektu, na kojem su ispjevani (gotovo bez iznimke) svi razgovori u »Bijegu u djetinjstvo«. Uz jedrinu, čvrstoću i jasnoću Grkčeva izraza na hrvatskom književnom jeziku, kajkavski stihovi daju poseban ugođaj i prava su riznica kajkavskoga jezičnog blaga. Zbog toga će ova knjiga sigurno pobuditi posebno zanimanje u Podravini i ostalim kajkavskim krajevima, kao i kod svih jezičnih sladokusaca.

Nije se Grgec ograničio samo na vrijeme svoga djetinjstva, nego ga misaone asocijacije vode još dalje u prošlost. Tako nas očevo pripovijedanje vodi u vrijeme raspadanja zadruga, baka Živkovica priča o događajima iz 1848, stric Lacković pripovijeda o Batinskama pred 100 godina (dakle oko 1800!), a u II. dijelu (još neobjavljenom) mlinar priča o katastrofama koje je Drava znala prouzrokovati u prošlosti.

U ovom prikazu ograničio sam se uglavnom na I. dio »Bijega u djetinjstvo« (105 soneta), ali ono što smo rekli o I. dijelu vrijedi uglavnom i za još neobjavljeni II. dio, koji obuhvaća 100 soneta, kao i za III. dio s 50 soneta. II. dio počima s autorovim polaskom u školu.

Tu je osobito zanimljivo prikazano kako se djeca isprva u školi ponašaju kao gomila, neki dječaci upravo teroriziraju drugu djecu, osobito djevojčice, no ubrzo se stvara u djece nova ljestvica vrednota, te svi uviđaju da neotesanci nisu nikakvi junaci pa dolaze do izražaja ona djeca koja stvarno nešto vrijede. Tu je i poglavlje o bolesti, zatim o knjigama koje dječakovu maštu zanose u prošlost (posebno Kačićeva pjesmarica), a otac mu priča o tom kako mnogo Hrvata živi u Mađarskoj, jer da je on mogao ići do Sigeta govoreći hrvatski. Zatim se pjesnik u III. dijelu (Šuma i voda) od knjige opet vraća k živoj prirodi, a na kraju

** oklišen = iskešen

pratimo malog Petra kako ide s ocem do mlina na Dravi.

Pred nama je, dakle, zbirka od 105 soneta koji su međusobno povezani tako da se zadnji stih svakog soneta ponavlja kao prvi stih slijedećeg. Pjesnik se inače dosta strogo drži sonetnog oblika.

Kao što se Grkčeva proza odlikuje jasnoćom, jednostavnošću i logičnošću, i njegov pjesnički izraz jest jasan, jednostavan i čvrst, bliz narodnom govoru i stvaralaštvu. Usprkos svojoj velikoj općoj kulturi i književnoj naobrazbi, on je ovdje u biti narodni pjevač svoje rodne Podravine.

U »Bijegu u djetinjstvo« ponovno je oživjelo staro podravsko selo, ali i hrvatsko selo i seoska obitelj uopće, sa svojim trudom, životom i običajima, sa svojim šumama i poljima, umjetnički transponirano u niz lirskih bisera, slično kao što to isto hrvatsko selo (samo s juga Hrvatske) i narodni melos živi u operama Jakova Gotovca.

»Bijeg u djetinjstvo« je i za oko lijepa knjiga, a posebnu joj draž daju ilustracije Ive Lackovića, Grkčeva pranećaka, koji se rodio u istom selu i osjeća da su mu ti stihovi blizu srcu, pa je crteže izradio s posebnom ljubavlju i originalno, kako on to zna.

Ova pjesnička autobiografija, pisana od srca i s mnogo osjećaja, potvrđuje svestranost talenta Petra Grkca, koji je doduše najviše dao kao prozni pisac i kritičar, ali je, kako vidimo, velik i kao pjesnik, pa je HKD sv. Ćirila i Metoda učinilo veliku stvar izdajući to djelo. Nadamo se da će uskoro izići i II. dio.

Nedjeljko Travljanin

PAUL CLAUDEL: RAZDIOBA PODNEVA

Izdavanjem ove drame HKD sv. Ćirila i Metoda u razmjerno vrlo kratkom vremenu od nekoliko mjeseci upoznaje našu javnost već s drugim djelom Paula Claudela, koji, uz iznimku objavljivanja nekih pjesama, uopće do sada kod nas nije bio objavljivan. S obzirom na to da se radi o jednom od najvećih dramatičara i pjesnika XX. stoljeća, pojava ove drame u našim knjižarama predstavlja izvanredan kulturan događaj.

Drama »Razdioba podneva« usko je povezana s Claudelovim životom, pa je Claudel 1905, dok ju je stvarao, pisao jednom prijatelju da se tu radi o drami »kojom je opsjednut i koja mu izlazi kroz sve pore.«

Claudel je nakon boravka u benediktinskom samostanu u Ligugéu krenuo u Kinu brodom, na kojem je susreo udatu ženu u koju se zaljubio. I glavni junak »Razdiobe podneva« Mesa (po Claudelovim riječima u predgovoru izdanju 1948), iako slabo pripremljen odgojem i temperamentom, osjetio je Božji poziv da uđe u samostan. Dugo se opirao tome, ali kad je došao pred oltar, Bog ga je odlučno odbio, bez razjašnjenja. Razjašnjenje nas čeka na kraju drame.

I dalje osjećajući taj poziv, osamljeni Mesa susreće na brodu lijepu i kobnu Ysé, udatu ženu i majku. Iz tog susreta razvija se drama koja u Claudelovu djelu svršava njihovom zajedničkom smrću.

Njihov susret bijaše iskra iz koje se zapalio plamen zabranjene ljubavi, kojoj se oboje neodlučno opiru. Ysé govori:

»... zovnete li me mojim imenom,
Vašim imenom, nekim imenom koje vi znate, a ja ne,
Ima u meni žena koja neće odoljeti
a da vam ne odgovori.
I znam da ta žena neće biti za Vas
Dobra... već kobna, a za me se radi
o strašnim stvarima!
Nije riječ o igri s vama! Ne želim se dati do kraja!
I neću da umrem, jer ja sam mlada
A smrt nije lijepa, život je taj koji mi se čini lijep; kako mi je samo udario u glavu na ovom brodu!
Zato sve mora biti svršeno među nama.«

(Razdioba podneva, str. 38-39)

U drugom činu, koji se događa na groblju u Hong-Kongu, muž (De Ciz) ostavlja zbog svojih ambicija Ysé samu u tuđoj zemlji, punoj opasnosti. Mesa i Ysé igraju dvostruku igru, nagovaraju De Ciza da ostane, a uistinu žele da ode, pa ga zapravo Mesa namjerno šalje u opasne krajeve (gdje će De Ciz umrijeti, što saznajemo u III. činu). Mesa i Ysé se sada nesmetano prepuštaju svojoj ljubavi.

»I evo ih kako nerazborito jedno od drugog traže to počelo, tu nutarnju hranu koja se zove vatra, a koju stvorenje može nezakonito prisvojiti za svoju uporabu samo na svoju vlastitu propast. Mjesto da jedno drugom donesu spas, oni jedno drugom donose prokletstvo...

Opasno je tražiti Boga od jednog stvorenja. Prorok kaže: Učinit ću da iz Tvoje nutrine izbije vatra koja će te proždrijeti. U ženidbi dva bića pristaju jedno na drugo, u preljubu su se ta dva bića osudila jedno na drugo.« (Paul Claudel, predgovor izdanju 1948).

Mesa i Ysé, iako su toga svjesni, srljaju u svoju propast. Ysé govori Mesi:

»Ali ono što mi želimo nije stvoriti, već razoriti!
. . . . . .
Ja ne nosim sreću već tvoju smrt i moju zajedno s njom!
Ali što je to u meni, da činim da umireš
I ja i sve i tim gore ako pod tu cijenu koja smo ti i ja,
Pruženi, bačeni, otrgnuti, razderani, sažgani,
Osjećam, u času, što je cijela vječnost, tvoju dušu
Kako dotiče,
Uzima,
Moju, kao što vapno, pišteći i goreći, podčinjava pijesak!«

(str. 71)

Takva ljubav, rastrgana u sebi, nije mogla potrajati, usprkos dubokoj želji i težnji jednog k drugom. Nisu se mogli jedno drugom dati u onoj mjeri koliko su to uzajamno očekivali. Nakon godine dana zajedničkog života, Ysé, sva očajna, napušta Mesu, noseći u utrobi njegovo dijete, i odlazi s pustolovom Amalricom. I onda vidimo u III. činu Amalrica i Ysé opkoljene pobunjenicima u jednom kineskom gradu.

Dolazi Mesa s propusnicom da spasi Ysé i govori joj u dirljivom monologu:

»Što? Ne čuješ me više? Je li istina, Ysé?
Ne ljubiš me više, Ysé? Primio sam užasno pismo!
Ne, Ysé, ne vjerujem! Ne, srce moje, ne vjerujem!
Ne, dušo moja, ne vjerujem! Ne, ne, zar ne?
Ali ovdje si i ti si moja ljubljena i dođi samo
I znat ću da te uzmem i tko da te iščupa iz mog srca?
Ustani i spasit ću te, spasit ću te od smrti Ysé,
Jer vidiš da sam došao po te.«

(str. 94-95)

Ysé šutnjom odbija Mesu. Uto dolazi Amalric koji svlada Mesu i otima mu propusnicu. Tu dolazi do izražaja sva okrutnost, cinizam i beskrupuloznost Amalrica i Ysé. Ostavljaju Mesu opljačkanog, ranjenog i onesviještenog.

Mesa dolazi k svijesti, sam je i očekuje smrt. Iznenada mu se vraća ona ista Ysé, koja je malo prije tako okrutno postupila prema njemu, vraća se da umre s njim.

Na kraju prevaljenog životnog puta, s uzvisine smrti, Ysé i Mesa preglednije vide cijeli svoj život. Shvaćaju da Bog nije trebao sebičnog Mesu, kakav je on nekad bio, pa Ysé govori Mesi:

»Na izgled, sve ćemo vam dati, ali u biti, čvrsto smo odlučili da sve zadržimo za se! Zato se nekoć činilo da smo ponudili dobrom Bogu, mali moj Mesa, nešto tako čvrsto i zabravljeno, mali moj Mesa, da sam uistinu željela znati kako bi on to otvorio! Polomio bi sve nokte, naš dobri Bog! Ružno je biti sebičan, mali moj Mesa!«

(str. 114)

Bog je, stvarajući svijet učinio da među stvorenjima postoji veza ljubavi. Ne samo općenita veza, nego je to uređeno »tako da se na primjer ključ jednog stvorenja nalazi u srcu nekog drugog.« (Paul Claudel, predgovor). Preko tog drugog stvorenja Bog najčešće vodi čovjeka k sebi.

U »Razdiobi podneva« Bog vodi k sebi Mesu pomoću lijepe Ysé, vodi ih oboje i onda kad padaju u grijeh, da se na kraju kroz žrtvu, odricanje i smrt njihova ljubav pročisti te postanu zreli za vječnost.

* * *

Ishod događaja ove drame jest neizvjestan kao što su i događaji u životu neizvjesni prije nego se dogode.

Osobe nikada nisu konačno određene (što osobito vrijedi za Mesu i Ysé), nego se neprekidno bore sa sobom, sa životom, s drugima i s Bogom. Nagoni, slobodna volja, ljubav, mržnja, milost sve se tu isprepliće i nikada ne znamo na što će se Ysé ili Mesa odlučiti. Nismo sigurni da li će odoljeti zabranjenoj sklonosti, iznenađeni smo kad Ysé u III. činu prvo neće da zna za Mesu, a malo poslije vraća mu se da zajedno umru. Ali sve je to ipak duboko motivirano.

Ovo je drama ljubavi, grijeha, slobode i milosti. Uz četiri lica očito djeluje i peto nevidljivo lice, koje vodi niti njihova života: Bog. Koji put se junaci drame ne mogu osloboditi njegove nazočnosti.

»Ipak, ima trenutaka kad je, znaš, kao da
Primjećujemo da postoji netko tko nas gleda,
Bez prestanka, i ne možemo izmaći, i što god činili,
Kad se smijemo, na primjer, ili kad me ti ljubiš,
On je svjedok. I sad nas gleda,«
govori Ysé.

(str. 89)

Glavni junaci često idu rubom ponora, ponora grijeha i smrti, a često i ponora vječne, nepovratne duševne smrti. Zastaje nam dah pred njihovim odlukama. Tako Claudel postizava vrhunac napetosti.

»Razdioba podneva« nije samo drama, to je i pjesma. U njoj se osjeća glazba, ritam Claudelovih dugih, slobodnih stihova, koji se valjaju kao široka rijeka života što nosi ljude s njihovim spoznajama, težnjama i čuvstvima.

Prevodioci Daša Bradičić i Petar Selem prilično su uspjeli pretočiti taj izvorni Claudelov ritam u hrvatske stihove.

Od tri Claudelove verzije Petar Selem napravio je četvrtu, temeljeći svoju adaptaciju na prvoj izrazito poetskoj verziji (1906) dok je depatetizirani finale uzeo iz kasnijih verzija. I tako nakon raspjevanog i ritmički bogatog 1. i 2. čina slijedi smireni završetak koji odudara od ostalih dijelova. Ali to se, uz ostalo, može donekle opravdati i unutarnjim razlozima, naime, stišavanjem bujice strasti i jasnijim pogledima glavnih junaka, dozrelih kroz patnju i suočenih sa smrću.

Ipak, nije li na taj način religiozna dimenzija drame u finalu 3. (i Selemove) verzije ponešto izblijedjela?

* * *

U studenom prošle godine imao sam priliku gledati izvrsnu izvedbu »Razdiobe podneva« u Parizu, u kazalištu »Théâtre des Mathurins«, u režiji André Oumanskog, koji je ujedno glumio Amalrica.

Zanimljivo je usporediti ovu predstavu s također veoma uspjelom predstavom »Razdiobe podneva« koja je bila izvođena pred dvije godine u Zagrebu u Teatru ITD, u režiji Petra Selema.

I Oumansky i Selem stavili su težište na riječ kao bitno na pozornici i u tome su gotovo potpuno uspjeli, osobito Oumansky, čija se predstava približuje savršenstvu pjesničkog kazališta. Pri tome je francuski redatelj imao zahvalniji tekst, jer glazba originalnih Claudelovih stihova ipak zvuči ljepše nego hrvatski prijevod.

Dok je Petar Selem u ovom Claudelovu djelu nastojao naći i istaknuti ono što se u mlađem Claudelu opire njegovu vjerovanju, André Oumansky nastojao je, čini se, biti što vjerniji izvornoj Claudelovoj zamisli. Otuda vjerojatno i neke razlike u interpretaciji pojedinih likova u pariškoj i zagrebačkoj izvedbi, a osobito lika Mese. (v. članak P. Selema u »Maruliću« br. 1/71, str. 14.)

Od pariških glumaca najbolji je bio Denis Manuel u ulozi Mese, u koju se toliko uživio da bi se teško moglo zamisliti da netko bolje ostvari taj lik.

Rade Šerbedžija, koji je također glumio Mesu, lijepo je i osjećajno izgovarao Claudelove stihove, ali Manuel ga u tome još nadmašuje.

Manuel kao Mesa prolazi i kroz trenutke sreće i zaborava, iako zna da se predaje zabranjenoj ljubavi. On je naravniji od Šerbedžije, koji je više puta sav zgrčen, čini se, potpuno nesretan i uvijek nezadovoljan. Šerbedžijin Mesa na kraju kao da je slomljen ne samo tjelesno, nego i duševno. Manuel je i na kraju naravan, njegova je ljubav pročišćena patnjom i smrću koja prijeti, on doživljuje duhovnu zrelost

Maryvonne Schiltz u ulozi Ysé djeluje kao prpošna, koketna i neozbiljna mlada žena. Ljubica Jović u istoj ulozi djeluje ozbiljnije, iako je i ona u potrebnoj mjeri koketna.

Maryvonne Schiltz kao Ysé katkada kao da ne shvaća Mesu, kao da je premalo ozbiljna da ga shvati. Ysé Ljubice Jović shvaća ga, i baš zato tako postupa. Ona je prava kobna žena, koja u svojoj hirovitosti dobro zna što hoće. Nanio bih krivo glumici Maryvonne Schiltz kada ne bih rekao da ona u potresnom 3. činu skida masku svoje koketnosti i ispada ljudskija i dublja, iako još kojiput načas malo površna.

Ljubica Jović lijepo i izražajno izgovara Claudelove duge slobodne stihove, dok pariška glumica govori malo prebrzo, pa se pri tom gubi pjesnički ritam.

Oumansky kao Amalric nema temperament Božidara Bobana. On djeluje treznije, iskusnije, to je svjetski čovjek, lukav, promišljen, iako u biti sebičan pustolov. Boban je impulzivan, govori brzo, razmetljiv je, neotesan i sirov. Oumansky je, čini se, mirniji i naoko skromniji. Nije toliko mladenački pun sebe da ne bi znao trijezno promatrati ljude oko sebe. Njegov Amalric je neotesan u duši ali čuva vanjsku formu.

Oumansky kao glumac ostvaruje zamisao Oumanskog redatelja, glumeći sabrano i potpuno se uživljavajući u svoju ulogu te recitirajući izražajno Claudelov pjesnički tekst. On je u tom izvanredno uspio, ali i gluma Božidara Bobana jest uspjela, samo je to drukčije zamišljen Amalric. Jedino bi se Bobanu moglo prigovoriti zbog malo prebrzog govora.

Yan Brian u ulozi De Ciza odlično glumi muža koji se ne brine za svoju obitelj. To je sporedna uloga, ali veoma dobro odigrana. Slično se može reći i za našeg Ivicu Katića u istoj ulozi.

Scenografija i kostimografija bila je u obje kazališne kuće jednostavna, bez suvišnih pojedinosti, prikazujući vjerno atmosferu mjesta. U kazalištu des Mathurins scenografija je ipak bila nešto određenija i potpunija, a podnevna igra svjetla na brodu u 1. činu bila je upravo savršena.

Bio je užitak gledati ovu skladnu pariško predstavu i slušati divnu glazbu Claudelovih riječi, ali zagrebačka izvedba isto je tako zanosila gledaoce.

Obje predstave odgovorile su potrebi trenutka. Mislim da publika, zasićena mediokritetima i erotizmom, gladuje za lijepom i sadržajnom kazališnom porukom.

Nedjeljko Travljanin

HALER, KOMBOL, GAVELLA, MARAKOVIĆ

Eseji, studije, kritike

U omašnoj knjizi (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 86. Izd. Matica hrvatska i Zora, Zagreb 1971) izvanredno vrijedne kolekcije — najvećeg izdavačkog pothvata u povijesti hrvatske i jugoslavenske kulture — obuhvaćena su četiri velika imena hrvatske književne povijesti, estetike, kritike i kazališta. Ljubomira Marakovića predstavio nam je Dubravko Jelčić.

Pristupivši Marakoviću znanstveno, iskreno i nepristrano (sudovi na temelju apriornih sklonosti i ideoloških nesnošljivosti nisu nikad ni bili znanstveni), hrvatski književni kritičar Dubravko Jelčić dao nam je dosad najpotpuniji i najobjektivniji prikaz njegova književno-kritičkog djela, dokazavši da je Maraković bio »jedan od najspremnijih, najzanimljivijih, najplodnijih i najsvestranijih književnih kritičara hrvatskih u razdoblju od početka dvadesetih pa do, otprilike, sredine tridesetih godina našeg stoljeća«.

Govoreći o Marakoviću kao o ideologu i predvodniku hrvatskoga književnog pokreta zasnovanog na temeljima kršćanske filozofije i etike, Jelčić je dobro uočio njegove dileme između estetske i etičke kritike. Premda se Maraković zalagao za katoličku estetiku, ipak je, zahvaljujući svojoj objektivnosti, kritički najzrelije stranice napisao o velikim književnicima s »ljevice« (Krleži, Cesarcu i drugima).

Hrvatsku književnost Maraković nije promatrao izolirano od ostalih književnosti, nego ju je nastojao smjestiti u evropske književne koordinate, koje su mu opet pomagale da potpunije uoči i ocijeni domaće književne domete. Služio se dakle, prvi kod nas, **komparativnom metodom** u proučavanju književnosti, pa je kao takav trebao postati profesor komparativne književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

II

U vezi s pitanjem regionalnih književnosti postavlja se i pitanje o ulozi narječja u hrvatskom književnom jeziku, kao i neka specifična jezična pitanja regionalnih književnosti.

Iako hrvatski književni jezik ima za podlogu hercegovačko štokavsko narječje ijekavskog izgovora, on se ne podudara u svemu s tim narječjem te ima specifičan razvitak s obzirom na svoj karakter i na svoju namjenu. Iz njega se uklanjaju svi provincijalizmi (osobine pokrajinskih i lokalnih štokavskih govora) i dijalektizmi (osobine čakavskoga i kajkavskoga narječja). A ipak, i provincijalizmi i dijalektizmi imaju svoje opravdanje i mjesto u hrvatskom književnom jeziku u dva slučaja: kad se upotrebljavaju kao stilske varijante i kad se njima izražava lokalna boja (couleur local) govora neke osobe ili naroda nekoga kraja. Kao stilske varijante provincijalizmi i dijalektizmi mogu sebi osvojiti stalno mjesto u književnom jeziku. Na taj se način, pored neologizama književni jezik stalno obogaćuje i obnavlja. Stoga nije na mjestu njihovo beskompromisno uklanjanje, već pažljivo odabiranje onih provincijalizama i dijalektizama, koji se mogu uklopiti u opću strukturu hrvatskoga književnog jezika. To je jedna od najvažnijih zadaća naših filologa i lingvista.

Kao što jezik općenarodne književnosti tako i jezici regionalnih književnosti trebalo bi da imaju svoja pravila i norme. U načelu ove bi književnosti morale biti pisane čakavskim ili kajkavskim nadnarječjem. Potrebno je objasniti o čemu se ovdje radi. Poznata je činjenica da gotovo svi Hrvati, čakavci i kajkavci, a i oni koji su s njima u rodu, govore s članovima obitelji i sa bližim znancima svojim narječjem. Ali kod školovanih ljudi u većini slučajeva to nije njihov lokalni govor, već jezik, koji sadrži samo opće crte čakavskoga ili kajkavskoga narječja. Tako, na primjer, oni ne izgovaraju one vokale ili diftonge, koji su specifična osobina njihova govora, već je njihov vokalizam uglavnom štokavski: a, e, i, o, u. (Štokavskim vokalizmom služe se uglavnom i svi hrvatski regionalni književnici). Takvih naddijalekatskih crta u govornom jeziku Hrvata čakavaca i kajkavaca našlo bi se dosta, samo kad bismo se malo ozbiljnije pozabavili tim pitanjem.

Bilo bi stoga potrebno da hrvatski dijalektolozi prouče jezik novijih djela regionalnih književnosti i, u vezi sa svojim naučnim istraživanjima, ustanove bar neke norme čakavskoga i kajkavskoga nadnarječja. Na taj bi se način uveo neki red u jezik tih književnosti i počeo stvarati čakavski i kajkavski književni jezik. U te jezike ušle bi dakako i osobine lokalnih govora prema načelima koja vrijede za općenarodni hrvatski književni jezik u pogledu upotrebe provincijalizama i dijalektizama.

Zato ne treba da budemo pesimisti kad se govori o budućnosti naših regionalnih književnosti i o njihovu značenju u sklopu općenarodne hrvatske književnosti. Bilo bi poželjno da potpomažemo i unapređujemo i dalji razvitak tih književnosti kako bi se pomoću njih obogatila tematika i izraz općenarodne hrvatske književnosti.

Josip Vrana

U P R A V O I Z A Š L O

Jean Guitton

ŠTO VJERUJEM

svjedočanstvo vjere poznatoga francuskog mislioca i književnika

Cijena 20.— din

Stjepan Krčmar

SMRT KOJA NAS NE ZAOBILAZI

zbirka novela iz suvremenog života

Cijena 12.— din

Narudžbe prima:

HKD sv. Ćirila i Metoda, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

ili Ćirilometodska knjižara, 41000 Zagreb, Kaptol 29

SADRŽAJ

Benedikta Zelić - Bučan: Bosančica u Splitu i njegovoj okolini u doba Marka Marulića 1
Tin Kulić: Nagnut nad pjesništvom Vesne Parun 11
B. K.: Spomen na Dimitrija Demetra 21
Ljiljana Matković: U daljinama 25
Ante Jakšić: Inspekcija 26
Ante Šimunić: Taj kamen kao dar neba 36
Veljko Vučetić: Kerubi na Maslinskoj gori 41
Jure Ujević: Blaga ispovjedaonica, Vječita proljeća, Tin Ujević, More . . 43
Ante Bačić Fratrić: Komadić kruha 45
Hrvoslav Ban: Bizantinski mozaik u Raveni, Strah 50

Nova imena

Milan Živković: Krijesnice 52
Mile Maslać Pedić: Sudbine, Tragovi 53
Marija Bukovac: Čuvstvo, Početak proljeća, Emanuel 54
Mato Balić: Moj dio ljubavi, Quousque tandem, Razglednica iz Venecije 56
Tihomir Perhat: Riva, Nepotpisano pismo 58
Jagoda Kordić: Ranio ih kamen 59
Abissos: Sami 60
Anto Semren: Naša stradanja 60
Mile Stojić: Elegija kamena, Ptica 61
Diana Burazer: Klaun 62
Milka Tica: Ja sam 62
Tonka Pandžić: Hercegovino 63
Miro Petrović: Bez natpisa 64

Kazalište

sk.: Događaj u gradu Gogi 65

Izložbe

Smiljan Velebit: Marko Marulić i Split njegova doba, Stare seljačke i plemićke zadruge u Pokuplju, S izložbe Ivana Antolčića, Portreti i pejzaži Nevenke Vučićević 66

Knjige

Nedjeljko Travljanin: Petar Grgec, Bijeg u djetinjstvo, Paul Claudel, Razdioba podneva 69
Stanko Tenšek: Haler, Kombol, Gavella, Maraković 75
Mladen Pavković: Vladimir Županić, Zvon 76

Mišljenja

Josip Vrana: Općenarodno i regionalno u hrvatskoj književnosti i jeziku 78

AKO ŽELITE DA HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA

„MARULIĆ“

I NADALJE IZLAZI POŠALJITE ODMAH PRETPLATU

I NAĐITE NOVE I STALNE PRETPLATNIKE

N A R U Č I T E O D M A H

PETAR GRGEC: BIJEG U DJETINJSTVO

zbirka soneta s opsežnom bibliografijom autorovih radova.
Ilustracije izradio Ivan Lacković-Croata.

Cijena 25.— din

Narudžbe prima: HKD sv. Ćirila i Metoda,
41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21